

**" КОВИД-19 ЦАР ТАХАЛ БОЛОН
БАНКНЫ ЭРХЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛИЙН
БАНК, САНХҮҮГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН
ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД НӨЛӨӨЛӨХ
БАЙДАЛ, ЦААШДЫН ХАНДЛАГА "**

Судалгааны тайлан

УРВД Консалтинг ХХК

2021 оны 6 дугаар сар

АГУУЛГА

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ.....	3
Хүснэгтийн жагсаалт	5
Зургийн жагсаалт	6
Товчилсон үгс.....	8
ОРШИЛ.....	9
1. КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН ЖДҮ-Д ҮЗҮҮЛЖ БУЙ НӨЛӨӨ	10
1.1 ЖДҮ-ийн өнөөгийн байдал.....	10
1.2 Ковид-19 цар тахлын үеийн ЖДҮ-ийн талаарх бодлого, зохицуулалт	15
1.3 Цар тахлын үеийн ЖДҮ, цаашдын хандлага	17
2. КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН БАНКНЫ САЛБАРТ ҮЗҮҮЛЖ БУЙ НӨЛӨӨ.....	21
2.1 Банкны зээлийн өнөөгийн байдал	21
2.2 Монголбанкнаас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ.....	23
2.3 Ковид-19 цар тахлын банкны салбарт үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ	25
2.4 ЖДҮ-ийн зээлийн өнөөгийн байдал	27
2.5 ЖДҮ-д зээл олгоход тулгардаг асуудлууд	29
3. БАНКНЫ ЭРХЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛ БОЛОН ЦААШДЫН ХАНДЛАГА	46
3.1 Банкны эрхзүйн шинэчлэл болон болзошгүй нөлөө.....	46
3.2 Банкны салбарын цаашдын хандлага, анхаарах асуудлууд.....	51
ДҮГНЭЛТ	64
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	67
ХАВСРАЛТУУД.....	68
Хавсралт 1. Цар тахлын банкны салбарт үзүүлж буй нөлөөллийн тооцоолол	68
Хавсралт 2. Анкетын судалгааны маягт	70
Хавсралт 3. Ганцаарчилсан ярилцлагын чиглүүлэх асуултууд.....	74
Хавсралт 4. Ганцаарчилсан ярилцлагад оролцогчдын жагсаалт	75

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Энэхүү судалгаа нь Америкийн Нэгдсэн Улсын Олон Улсын Хөгжлийн Агентлаг (USAID)-ийн санхүүжилттэйгээр Хөгжлийн Шийдэл ТББ-ын хэрэгжүүлж буй Бизнесийн Тогтвортой Хөгжлийг Дэмжих, Ил Тод Байдлыг Нэмэгдүүлэх (BEST) хөтөлбөрийн захиалгаар Ковид-19 цар тахлын жижиг, дунд үйлдвэрлэл болон банкуудад үзүүлэх нөлөө, банкны салбарын эрхзүйн шинэчлэлийн банк, санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх байдал, цаашдын хандлагыг судлах зорилготой хийгдсэн.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр Монгол Улсын эдийн засгийн бүхий л салбар хямралд ороод байгаа бөгөөд 2020 оны жилийн эцсийн байдлаар улсын нийт эдийн засаг 5.3 хувиар агшсан. Банкны салбарын хувьд гол бүтээгдэхүүн болох зээлийн хэмжээ 2020 оны IV улирлын байдлаар өмнөх жилийн мөн үеэс 11.8 хувиар, тэр дундаа хувийн байгууллагын буюу бизнесийн зээл 21.8 хувь, иргэдийн зээл 14.0 хувиар тус тус буурчээ.

Цар тахлын улмаас жижиг, дунд бизнес эрхлэгчид хамгийн хүнд цохилтыг амсаж байгааг өмнө хийгдсэн судалгаанууд нотлохын зэрэгцээ жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн нийт зээлийн үлдэгдэл 2020 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеийнхээс 27 хувиар буурснаас харж болно. Үүнтэй зэрэгцэн чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн нийт зээлийн үлдэгдэлд эзлэх хувь 2020 оны 4 дүгээр улиралд 27.1 болон 14.1 хувийг тус тус эзэлж байгаа нь эдийн засгийн хямрал зээлээр дамжин илэрч буйг харуулна.

УИХ, Засгийн газар, Монголбанкны зүгээс эдийн засгийг сэргээх, ЖДҮ эрхлэгчдийн ажлын байрыг хадгалах, үйл ажиллагааг зогсоохгүй байх чиглэлд 2020 оны 04 сараас эхлэн холбогдох хууль, бодлого хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байгаа нь хямралын далайцыг тодорхой хэмжээнд бууруулж байна. Энэ хүрээнд авч хэрэгжүүлж буй бодлогын арга хэмжээнүүдийг тайланд нэгтгэн тусгав.

Судалгааны хүрээнд хийгдсэн эконометрикийн тооцооллоор Ковид-19 цар тахлын нөлөөний хүч 2010 оны эдийн засгийн хямралтай ижил түвшинд байна. Эрсдэлтэй зээлийн хэмжээ (чанаргүй зээл+хугацаа хэтэрсэн зээл) 1 хувиар нэмэгдэхэд банкны салбарын ашигт ажиллагааны түвшин 21.4 хувиар буурахаар байгааг тооцоолол харуулав.

Эдийн засаг дахь нийт эрэлтийг нэмэгдүүлж, үйлдвэрлэлийг сэргээхэд хөдөлмөрийн зах зээлд оролцогчдын 60 хувийг ажлаар хангаж буй ЖДҮ-үүдийн үүрэг оролцоо маш их билээ. Энэхүү судалгааны хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд санхүүжилтийн хэрэгцээний дийлэнх хувийг хангадаг арилжааны банкууд болон зарим банк бус санхүүгийн байгууллагуудыг хамруулан 51 зээлийн эдийн засагч нараас асуулгын аргаар судалгаа авч, санхүүгийн байгууллагуудын ЖДҮ-ийн зээлийн бодлогын хэрэгжилт, сайжруулах боломжийг тодорхойлох, ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд банк/ББСБ-ны шаардлагыг хангахад ямар хүндрэл бэрхшээл учирдаг, тэдгээрийг даван туулах ямар арга замууд байж болох талаар тодруулах зорилготой судалгаа авч үр дүнг нь тайланд тусгав. Асуулгын судалгааны үр дүнгээс банк болон ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд ЖДҮ-ийн зээлийг олгох, авахад ямар хүндрэлтэй асуудлууд тулгардгийг тодорхой харж болно.

Эдгээрээс гадна банкны салбарт бий болох томоохон шинэчлэлийг 2021 оны 01 дүгээр сард УИХ-аас батласан Банкны тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтүүд авчирхаар байна. 2022 оны

эцэс гэхэд бүх арилжааны банкууд нээлттэй болон хаалттай хэлбэрийн хувьцаат компани болох хувьцаа эзэмшигчийн төвлөрлийг бууруулах зэрэг бүтцийн томоохон өөрчлөлтүүд явагдах тул энэ талаар арилжааны банкууд болон зарим банк бус санхүүгийн байгууллагын удирдах албан тушаалтнуудаас ярилцлагын аргаар тодруулга авч үр дүнг энэхүү судалгааны гуравдугаар бүлэгт тусгалаа.

Мөн банкны салбарын хөгжлийн цаашдын хандлагыг эрхзүйн шинэчлэл, Ковид-19 цар тахлын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг бууруулах арга хэмжээ, зээлийн хүү буурах боломж, банк бус санхүүгийн байгууллагын ЖДҮ-ийн санхүүжилтэнд үзүүлэх хувь нэмэр болон цаашид улам эрчимжин хөгжих санхүүжилтийн нэг төрөл болох тогтвортой санхүүжилтийн өнөөгийн байдал, цаашдын хандлагын талаар тайлангийн сүүлийн бүлэгт тоймлон орууллаа.

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо, эдийн засгийн салбараар	11
Хүснэгт 2. Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо, бүсээр.....	12
Хүснэгт 3. Ажиллагчдын тоо /салбар/	14
Хүснэгт 4. Загварт сонгож авсан үзүүлэлтүүд болон тэдгээрийн тайлбар	25
Хүснэгт 5. Үнэлгээний үр дүн	26
Хүснэгт 6. Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл	30
Хүснэгт 7. ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн бодитойгоор зээл болон олгогдож буй хувь.....	31
Хүснэгт 8. Зээл авахад бүрдүүлж буй баримт бичгийн тоо.....	34
Хүснэгт 9. Зээлийн эдийн засагчийн зээлтэй холбоотой материалд зарцуулах хугацаа	36
Хүснэгт 10. ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн дагуу холбогдох шинжилгээ, судалгааг хийхэд зарцуулдаг хугацаа /цагаар/	39
Хүснэгт 11. Сардаа арга зүйн зөвлөгөө өгдөг харилцагчийн тоо болон зарцуулдаг хугацаа .	40

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. Бүртгэлтэй болон үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-ийн тоо /ажиллагсад/.....	10
Зураг 2. ДНБ-д хувийн хэвшлийн нэмэгдэл өртгийн эзлэх хувь /салбараар/	13
Зураг 3. Монгол улсын эдийн засгийн өсөлт болон шинээр олгосон зээл.....	21
Зураг 4. Банкны салбарын нийт актив болон банкны нөөц.....	22
Зураг 5. Нийт зээлд чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн эзлэх хувь, чанаргүй зээлийн бүтэц.....	22
Зураг 6. Хувийн байгууллага болон иргэдийн зээлийн чанар, эрсдэлийн сан.....	23
Зураг 7. ЖДҮ эрхлэгч, ААН-ийн зээлийн үлдэгдэл, сая ₮	28
Зураг 8. ЖДҮ эрхлэгч ААН-д шинээр олгосон зээлийн хэмжээ /салбараар/, сая ₮.....	28
Зураг 9. ЖДҮ-тэй холбоотой зээлийн хувь болон эдийн засагчийн ажилд эзлэх хувь	30
Зураг 10. ЖДҮийн зээлийг тодорхой түвшинд барих бодлогыг баримталдаг эсэх	31
Зураг 11. ЖДҮ-ийн зээлийн талаар баримталдаг бодлого салбаруудаар ялгаатай эсэх.....	32
Зураг 12. Банк/ББСБ-аас олгодог зээлийн төрөл нь харилцагчдын хэрэгцээнд нийцдэг эсэх	32
Зураг 13. Санал болгож буй зээлийн бүтээгдэхүүнүүд болон сайжруулах үзүүлэлтүүд	33
Зураг 14. Харилцагчийн голлон хангаж чаддаггүй шаардлага.....	34
Зураг 15. Зээл авахтай холбоотой баримт бичгийн тоог өөрчлөх шаардлагатай эсэх	35
Зураг 16. Зээл хүссэн харилцагчтай зээл олгох хүртэлх хугацаанд уулзах давтамж.....	35
Зураг 17. Бичиг баримтын бүрдүүлэлт дутуу зээлийн хүсэлтийн эзлэх хувь.....	36
Зураг 18. Бүрдэл дутуу үед авч буй арга хэмжээ, уулзах давтамж	37
Зураг 19. Бизнес эрхлэгчдийн хувьд бүрдүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг баримт бичиг	38
Зураг 20. Баримт бичиг бүрдүүлэхэд уддаг шалтгаан.....	38
Зураг 21. Зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн цаг зарцуулдаг үйл ажиллагаа	39
Зураг 22. Зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг зүйлс	39
Зураг 23. Харилцагчиддаа аргазүйн зөвлөгөө өгдөг эсэх	40
Зураг 24. Харилцагчдын хамгийн их ойлгодоггүй, хийж чаддаггүй хэсэг	40
Зураг 25. Зээлийн эдийн засагчийн ажлыг дөхөм болгох өөрчлөлтүүд	41
Зураг 26. Харилцагчдын хувьд хэрэгцээгүй олон бичиг баримт шаардлаа хэмээн гомдоллодог эсэх	41

Зураг 27. Зээл хүсэхтэй холбогдон тавигддаг аль шалгууруудаас харилцагчийн хангаж чаддаггүй үзүүлэлт	42
Зураг 28. Барьцаа хөрөнгийг багаар үнэлдэгтэй санал нийлдэг эсэх, хэрэв үгүй бол түүний шалтгаан.....	42
Зураг 29. Хууль эрхзүй, дүрэм журам, эсвэл байгууллагын дотоод журамд зээлийн эдийн засагчийн ажилд хүндрэл учруулдаг заалт бий эсэх	43
Зураг 30. Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-д олгох зээл үзүүлсэн нөлөө	43
Зураг 31. Зээл буурахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс	44
Зураг 32. Банкны салбарын шинэчлэлийн үе шат	47
Зураг 33. Тогтвортой санхүүжилтийн бүрэлдэхүүн	57
Зураг 34. Тогтвортой санхүүжилтэд оролцогчдын үүрэг	58
Зураг 35. Ногоон зээлийн үлдэгдэл (төрлөөр) болон 2020 оны өсөлт	62
Зураг 36. Ногоон зээлийн бүтэц /2020 оны IV улирал/	63

Товчилсон үгс

ААН	Аж Ахуйн Нэгж
АХБ	Азийн Хөгжлийн Банк
ББСБ	Банк Бус Санхүүгийн Байгууллага
БОАЖЯ	Байгаль Орчин, Аялал Жуулчлалын Яам
ДНБ	Дотоодын Нийт Бүтээгдэхүүн
ЖДҮ	Жижиг, Дунд Үйлдвэрлэл
ЗГ	Засгийн Газар
МНСК	Монголын Ногоон Санхүүгийн Корпораци
МҮХАҮТ	Монголын Үндэсний Худалдаа Аж Үйлдвэрийн Танхим
НДШ	Нийгмийн Даатгалын Шимтгэл
ОУБ	Олон Улсын Байгууллага
ОУК	Олон Улсын Корпораци
ТоС	Тогтвортой санхүүжилт
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮСХ	Үндэсний Статистикийн Хороо
ХАА	Хөдөө Аж Ахуй

ОРШИЛ

Дэлхийн банкны судалгаагаар жижиг, дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ) нь хөгжиж буй улсуудын ажил эрхлэлтийн 40%, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ний 60 хүртэлх хувийг дангаар бүрдүүлдэг байна. Харин манай улсын хувьд эдгээр үзүүлэлт нь ажил эрхлэлтийн 60%, ДНБ-д 20 хүрэхтэй хувийг л бүрдүүлж байна. Эндээс манай ЖДҮ олон хүн ажиллуулдаг ч бүтээмж багатай, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэл хангалтгүй түвшинд байгаа нь харагдана.

Санхүүжилтийн асуудал бол ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд хамгийн гол тулгамдсан асуудал байдгийг 2011 оноос хойш 4 удаа хийгдсэн Монголбанкны “ЖДҮ-ийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал” хэмээх түүвэр судалгаанаас дүгнэсэн байдаг. ЖДҮ-ийн санхүүжилтийн 76 хувийг хангадаг банкуудын өнөөгийн байдлыг судалж, ЖДҮ-ийн зээлийн олголтонд банк болон ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд анхаарах асуудлуудыг тодруулан гаргаж, сайжруулах арга замыг тодорхойлох шаардлага зүй ёсоор урган гардаг.

Түүнчлэн, дэлхий нийтийг хамарсан Ковид-19 цар тахал нь манай улсын эдийн засаг, ялангуяа ЖДҮ эрхлэгчдэд хүндээр тусч байгаа тул цар тахлын ЖДҮ болон банкны салбарт үзүүлж буй нөлөөг судлах зайлшгүй шаардлагатай байна. Эдгээр хэрэгцээ шаардлагын үүднээс энэхүү судалгааг Америкийн Нэгдсэн Улсын Олон Улсын Хөгжлийн Агентлаг (USAID)-ийн санхүүжилтгэйгээр Хөгжлийн Шийдэл ТББ-ын хэрэгжүүлж буй Бизнесийн Тогтвортой Хөгжлийг Дэмжих, Ил Тод Байдлыг Нэмэгдүүлэх (BEST) хөтөлбөрөөс захиалан хийлгэсэн билээ. Судалгааны багийг В.Данаасүрэн (PhD) ахлаж, Д.Ангармаа, Б.Хосбат, Б.Солонго нар хамтран ажиллалаа.

Уг судалгаа нь гурван үндсэн бүлгээс бүрдэх бөгөөд эхний бүлэгт ЖДҮ-ийн өнөөгийн байдал, цар тахлын үзүүлж буй нөлөө болон төрөөс авч хэрэгжүүлж буй ЖДҮ-ийг дэмжих арга хэмжээнүүдийг тоймлон бичсэн. Хоёрдугаар бүлэгт банкны салбарын өнөөгийн байдлыг ЖДҮ эрхлэгчдэд олгодог зээлийн санхүүжилттэй уялуулан судалж, банкны салбарт үзүүлж буй цар тахлын нөлөөг эконометрикийн аргаар тооцоолон үр дүнг нэгтгэн бичсэн. Түүнчлэн, ЖДҮ-ийн зээл олголт болон зээлийг авахад ЖДҮ-дэд тулгардаг бэрхшээлүүдийг банк болон банк бус санхүүгийн байгууллагуудын нийт 51 зээлийн эдийн засагчаас асуулгын аргаар тодруулж, судалсан үр дүнг оруулсан болно. Судалгааны гуравдугаар бүлэгт банкны салбарт өрнөж буй бүтцийн томоохон шинэчлэлийн талаар банкууд болон зарим банк бус санхүүгийн байгууллагын удирдах ажилтнуудтай ганцаарчилсан ярилцлагын аргаар судалсан үр дүнг нэгтгэн бичихийн зэрэгцээ, цаашид банкны салбарт өрнөх зарим үйл ажиллагаа, санаачлагын талаар тоймлон оруулав.

1. КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН ЖДҮ-Д ҮЗҮҮЛЖ БУЙ НӨЛӨӨ

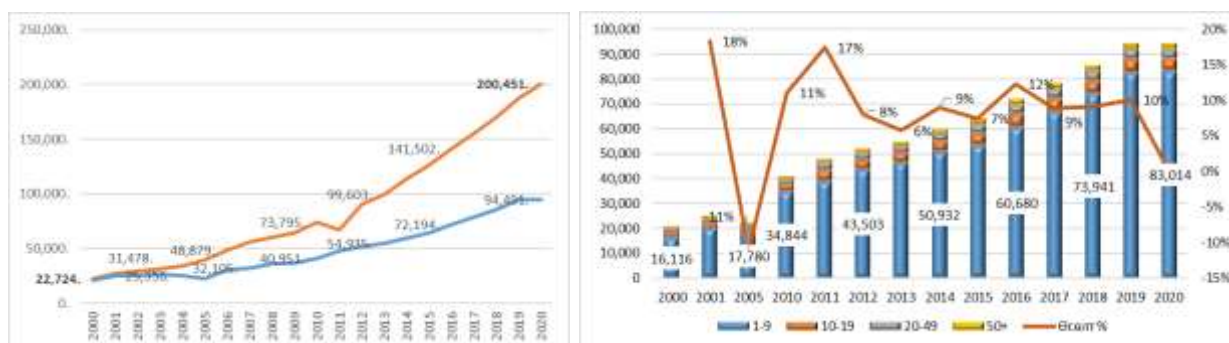
1.1 ЖДҮ-ийн өнөөгийн байдал

Аж ахуйн нэгжүүдийн хэмжээ болон салбарын бүтэц

Манай улсын эдийн засгийн хөгжлийг тодорхойлогч гол салбар нь уул уурхай хэдий ч дэлхийн түүхий эдийн зах зээлийн үнээс хэт хамааралтай, “Голланд өвчин”, “Баялагийн хараал” зэргээр эдийн засгийн салбаруудын өрөөсгөл бүтцийг бий болгож, засаглал, эдийн засгийн хөгжлийг хойш татан байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэгч салбар тул уул уурхайн бус салбаруудыг хөгжүүлэх, эдийн засгийг “солонгоруулах” бодлогыг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байгаа талаар үе үеийн засгийн газар урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигтээ тусгаж ирсэн. Иймд энэ хэсэгт ажил эрхлэлтийн 60%, ДНБ-ний 20 хүрэхгүй хувь, экспортын 2.3 хувийг бүрдүүлэгч ЖДҮ-ийн өнөөгийн байдлыг бизнесийн хэмжээ, салбарын бүтэц болон тулгамддаг асуудлуудынх нь хүрээнд танилцуулна.

Өнгөрсөн 20 жилийн хугацаанд Бизнес регистрийн санд бүртгүүлсэн аж ахуйн нэгжийн (ААН) тоо 9 дахин нэмэгдэж 200 мянга давсан. Хэдийгээр Ковид-19 цар тахлын үе байсан ч 2020 онд шинээр байгуулагдсан ААН тоо нь 2019 оноос 7 хувиар нэмэгдсэн. 2020 оны эцсээр нийт 200,451 ААН бүртгэлтэй байгаагийн 47% буюу 94,941 нь л үйл ажиллагаа идэвхтэй эрхэлж байв (Зураг 1). 2000 онд нийт бүртгэлтэй 22,724 ААН-ын 93% нь үйл ажиллагаагаа идэвхтэй явуулж байсан бол энэ харьцаа тасралтгүй буурсаар 2020 онд 47% хүрсэн. Эндээс харахад хэдийгээр ААН шинээр бүртгүүлэх үйл явц нь харьцангуй хялбар болсон ч, нийгэм, эдийн засаг, санхүүжилт зэрэг олон хүндрэлтэй нөхцөл байдлаас шалтгаалан ААН-үүд анх төлөвлөж, зорьсноороо ажиллаж чадахгүй байна.

Зураг 1. Бүртгэлтэй болон үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-ийн тоо /ажиллагсад/

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Ажилчдын тооны хувьд одоо ажиллаж буй ААН-үүдийн 88% нь 1-9 ажилчинтай, 5% нь 10-19 ажилчинтай, 4% нь 20-49 ажилчинтай, харин 2,397 буюу 3% нь л 50-аас дээш тооны ажилчинтай ААН байна. Иймд үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-үүдийн дийлэнх нь буюу 97% нь 50 хүрэхгүй ажилчинтай ЖДҮ-үүд байна.

ЖДҮ-ийн ач холбогдлыг үнэлж, уг салбарыг цогц байдлаар хөгжүүлэх үүднээс УИХ-аас 2007 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай” хуулийг баталсан ч тодорхой хугацааны дараа ЖДҮ-ийн цар хүрээ, борлуулалт өссөн, бусад эрхзүйн зохицуулалттай уялдуулах шаардлага гарсан тул уг хуулийг 2019 онд шинэчлэн баталсан. 2019 оны 06 дугаар сард “Жижиг, дунд үйлдвэр,

үйлчилгээг дэмжих тухай” хуулийг баталж, ЖДҮ-ийг ажилчдын тоо болон жилийн борлуулалтын орлогод нь суурилан тодорхойлсон. Хуулийн дагуу “жигжиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч” гэж 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг ойлгоно (Хуулийн 4.1.1 заалт). Тодорхойлолтоос харахад дийлэнх ААН-үүд нь ЖДҮ ангилалд багтаж байна.

ААН-ийг салбарын бүтцээр нь авч үзвэл нийт бүртгэлтэй ААН-ийн 79% нь худалдаа болон бусад үйлчилгээ, 8% нь барилга, 7% нь боловсруулах үйлдвэр, 4% нь хөдөө аж ахуй (ХАА), зөвхөн 1% нь уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг. 2000 оноос хойш эдийн засгийн салбаруудад зарим нэг бүтцийн өөрчлөлт ажиглагджээ. Хэдийгээр тооны хувьд 5 дахин нэмэгдсэн ч ХАА болон боловсруулах үйлдвэрлэлийн нийт ААН-д эзлэх хувь 2 дахин буурчээ. Харин барилгын салбарын эзлэх хувийн жин 2 дахин өссөн нь энэ салбарын хөгжил хурдацтай явж буйг илтгэнэ.

Хүснэгт 1. Бүртгэлтэй ААН-ийн тоо, эдийн засгийн салбараар

Эдийн засгийн салбарууд	2000		2005		2010		2015		2020		Өсөлт /дахин/
	Тоо	%	Тоо	%	Тоо	%	Тоо	%	Тоо	%	
Хөдөө аж ахуй, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас	1,813	8%	2,208	6%	3,183	4%	6,661	5%	8,995	4%	5.0
Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэр	217	1%	373	1%	795	1%	1,155	1%	2,819	1%	13.0
Боловсруулах үйлдвэр	2,909	13%	3,087	8%	4,912	7%	9,934	8%	13,486	7%	4.6
Шахилгаан хий үйлдвэрлэл, ус хангамж	215	1%	236	1%	267	0.4%	344	0.3%	674	0.3%	3.1
Барилга	616	3%	1,154	3%	3,057	4%	10,496	8%	15,478	8%	25.1
Бөөний болон жижиглэн худалдаа, гэр ахуйн барааны засварлах үйл ажиллагаа	7,635	34%	17,122	43%	36,297	49%	54,303	43%	80,223	40%	10.5
Зочид буудал, зоогийн газар	839	4%	1,427	4%	2,228	3%	3,349	3%	5,120	3%	6.1
Тээвэр, агуулахын аж ахуй, холбоо	686	3%	996	3%	2,344	3%	5,529	4%	9,885	5%	14.4
Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа	231	1%	1,217	3%	1,208	2%	1,920	2%	4,790	2%	20.7
Үл хөдлөх хөрөнгө, мэргэжлийн, шинжлэх ухааны болон техникийн, захиргааны дэмжлэг үзүүлэх	930	4%	2,403	6%	5,030	7%	12,656	10%	23,930	12%	25.7
Төрийн удирдлага, батлан хамгаалах, албан журмын нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаа	1,250	6%	1,357	3%	1,605	2%	1,434	1%	1,596	1%	1.3
Боловсрол	1,577	7%	1,972	5%	2,528	3%	4,209	3%	7,089	4%	4.5
Хүний эрүүл мэнд ба нийгмийн үйл ажиллагаа	1,370	6%	1,994	5%	2,678	4%	3,831	3%	3,671	2%	2.7
Нийгэм, бие хүнд үзүүлэх бусад үйлчилгээ	2,433	11%	4,129	10%	7,654	10%	10,715	8%	22,659	11%	9.3
Олон улсын байгууллагын үйл ажиллагаа	3	0.01%	2	0.01%	9	0.01%	24	0.02%	36	0.02%	12.0
Нийт ААН-ийн тоо	22,724	100%	39,677	100%	73,795	100%	126,560	100%	200,451	100%	8.8

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Нийт салбарт эзлэх хувийн жин болон өсөлтийн хувьд бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа хамгийн их буюу 40%, харин үл хөдлөх хөрөнгийн бизнес (12%) болон барилгын салбар (8%) эзэлж байна. Хөдөө аж ахуйн улс хэмээгддэг манай орны нийт эдийн засгийн салбарт эзлэх ХАА-н бизнесүүдийн тоо ердөө 4% байгаа нь малчид, тариаланчид хувь хүн, өрхөөрөө аж ахуйн эрхэлдэг тул ААН болж бүртгүүлдэггүйтэй холбоотой. Түүнчлэн, газрын доорх ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг боловч уул уурхайн бүртгэлтэй ААН-ын тоо 2020 онд дөнгөж 2,819 буюу 1% байсан. Энэ нь хөдөлмөрлөх хүч бага, харин хөрөнгө оруулалт их шаарддаг уул уурхайн салбарын онцлогтой ч холбоотой. Нөгөө талаас стратегийн томоохон ордуудад гадаадын компаниуд ихэвчлэн үйл ажиллагаа явуулдаг тул Монголд бүртгүүлдэггүйтэй холбоотой болов уу.

Төрөөс эдийн засгийг төрөлжүүлэх, боловсруулах үйлдвэрлэл, барилгын салбарыг дэмжих чиглэлийн бодлого, хөтөлбөр баримталсаны дүнд боловсруулах үйлдвэрлэлийн ААН-ийн тоо өнгөрсөн 20 жилд 4.6 дахин, барилгын компаниуд 25 дахин нэмэгдсэн. Гэхдээ өнгөрсөн хугацаанд боловсруулах үйлдвэрлэлийн нийт ААН-д эзлэх хувийн жин 6 пунктээр буурч 7

хувийг л эзлэх болсон. Энэ бууралт нь дотоодын үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнүүдийг орлох зүйлсийг гаднаас импортолдог худалдааны компаниуд олширсон, нөгөө талаас бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд ашигладаг импортын түүхий эдийн үнэ нь ханшийн нөлөөнөөс хамаарч өссөнтэй тодорхой хэмжээгээр холбоотой юм. Гэсэн хэдий ч Засгийн газрын зүгээс нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэл болон шинээр ажлын байр бий болгох бодлого, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ирсэн нь боловсруулах үйлдвэрлэлийг хэт унагачихгүй, харин ч жилд дунджаар 8 хувийн өсөлттэй гарахад түлхэц болсон. Салбарын бүтцээс харахад үйлдвэрлэл бус худалдаа, үйлчилгээний салбар хэт ноёлж байгаа нь нэмүү өртөг шингэсэн экспортын бүтээгдэхүүнтэй байж, валютын дотогшлох урсгалыг нэмэгдүүлэх гэсэн Засгийн газрын бодлого хэрэгжиж чадахгүй байгааг илтгэнэ. Манай улс бүтээгч бус түүхий эдийн бэлтгэн нийлүүлэгч, экспортлогч бус импортлогч, үйлчилгээ давамгайлсан бүтэц бүхий эдийн засагтай байна. Иймд цаашид эдийн засгийн салбарын бүтцийг сайжруулах чиглэлээр үр дүнтэй санаачлагуудыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

ЖДҮ-ийн газарзүйн байршлын хувьд 2020 оны байдлаар нийт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн дийлэнх нь Улаанбаатар байрлаж байгаа нь зах зээлийн багтаамж, бизнесийн төвлөрөл, ажиллах хүчний олдоц зэргээс хамаарч байна.

Хүснэгт 2. Үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо, бүсээр

Бүс	2010		2015		2020	
	Тоо	%	Тоо	%	Тоо	%
Улаанбаатар	26,852	66%	40,381	63%	64,317	68%
Төвийн бүс	4,832	12%	7,862	12%	9,898	10%
Хангайн бүс	4,175	10%	7,113	11%	9,072	10%
Баруун бүс	3,393	8%	6,119	10%	7,518	8%
Зүүн бүс	1,669	4%	2,826	4%	3,686	4%
Нийт	40,921	100%	64,301	100%	94,491	100%

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

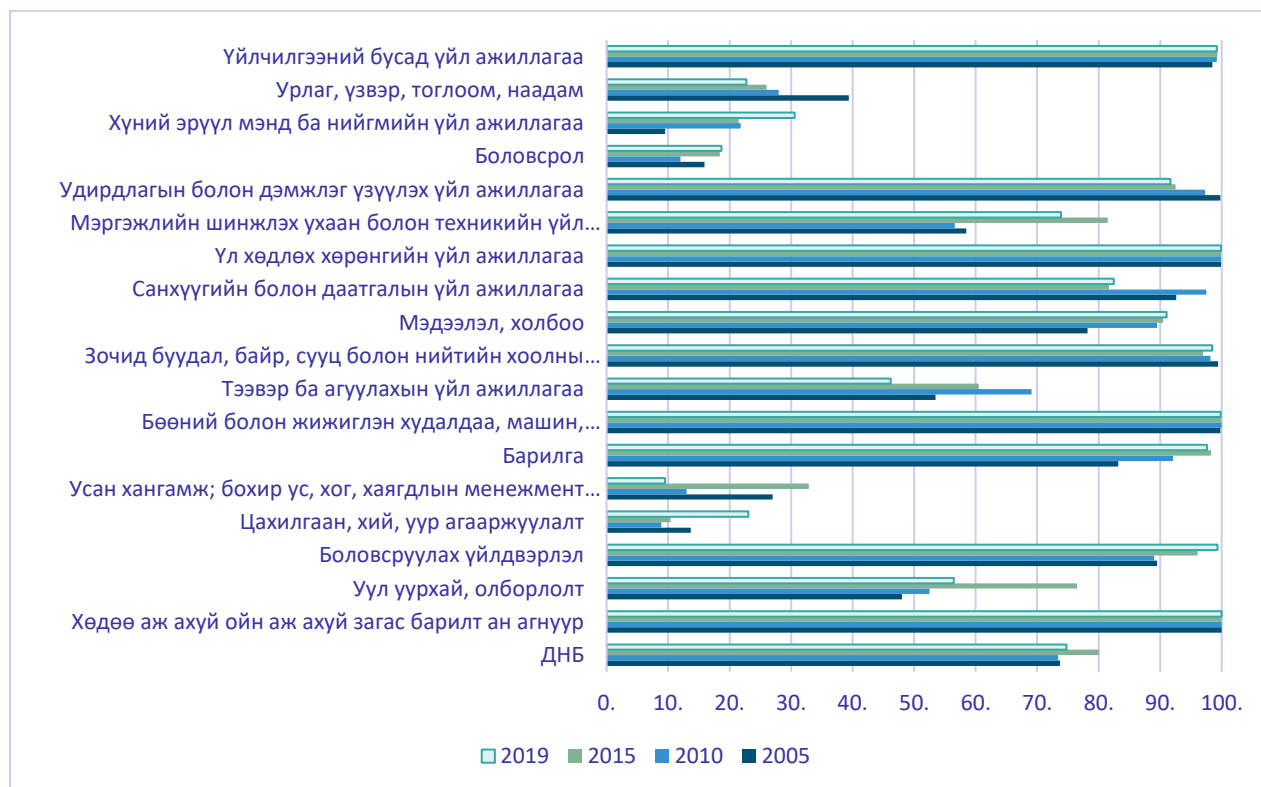
Үйл ажиллагаа идэвхтэй явуулж буй ААН-ийн 68% нь хотод, төвийн болон хангайн бүсэд 20%, баруун бүсэд 8%, харин зүүн бүсэд хамгийн цөөн буюу 4% нь л үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Нийт хүн амын тал хувь нь амьдардаг нийслэл хот нь нийт бизнесийн 70 хувийг өөртөө агуулж байгаа нь хот, хөдөөгийн зааг ялгааг нэмэгдүүлж, нийслэл хот руу чиглэсэн хүн амын шилжилт хөдөлгөөнийг нэмэгдүүлсэн хэвээр байгааг эндээс харж болно. Энэхүү байдал нь сүүлийн 20 жилд бараг өөрчлөгдөхгүй хадгалагдсаар байгаа нь 2005 оноос хойш төр засгаас санаачлан хэрэгжүүлсэн бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, арга хэмжээнүүдийн үр дүн тааруу байгаагийн илрэл юм. Энэ байдал нь орон нутагт хүн амын болон бизнесийн тоо цөөрч, зах зээлийг нь улам хумиж, бизнесийн өрсөлдөөнийг сулруулж, орон нутгийн хөгжлийг доройтуулж байна.

Эдийн засаг болон хөдөлмөр эрхлэлтэд оруулдаг хувь нэмэр

Манай улсын эдийн засаг нь хувийн хэвшлээс ихээхэн хамааралтай. Үндэсний Статистикийн Хорооны (ҮСХ) тайлангаар хувийн хэвшлийн ДНБ дэх оролцоо нь 1996 онд 57%, 2006 онд

69%, 2016 онд 79% байснаа 2019 онд 74.7% болж буурсан. Энэ үзүүлэлт 2020 онд хямралын нөлөөгөөр дахин буурсан болов уу.

Зураг 2. ДНБ-д хувийн хэвшлийн нэмэгдэл өртгийн эзлэх хувь /салбараар/

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Эндээс харахад манай улсын ДНБ-д хувийн хэвшлийн нэмэгдэл өртгийн оруулах хувь нэмэр 74.7% байгаагаас экспортын орлогын 80 хувийг дангаараа бүрдүүлэгч уул уурхайн салбарын нэмэгдэл өртгийн ДНБ-д эзлэх хэмжээ 2019 онд 56% л байжээ. Харин энэ үзүүлэлт ХАА, боловсруулах, бөөний болон жижиглэн худалдаа, үл хөдлөх хөрөнгө, зочид буудал ба нийтийн хоолны салбарт 98-100% байв.

Хөдөлмөрийн зах зээл талаас нь үзвэл хувийн хэвшлийн гол тулгуур болохынхоо хувьд ЖДҮ нь хамгийн их ажил эрхлэлтийг бий болгодог тул төрөөс хэрэгжүүлж буй ажил эрхлэлтийг дэмжих бодлого нь ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх бодлоготой зэрэгцэн хэрэгждэг.

Хүснэгт 3. Ажиллагчдын тоо /салбар/

Эдийн засгийн салбарууд	2010		2015		2019		
	Тоо	%	Тоо	%	Тоо	%	Өсөлт /дахин/
Хөдөө аж ахуй, ан агнуур, ойн аа	346,579	34%	327,600	28%	290,160.	25%	0.8
Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэр	34,115	3%	42,600	4%	57,923.	5%	1.7
Боловсруулах үйлдвэр	64,776	6%	81,300	7%	90,378.	8%	1.4
Цахилгаан хий үйлдвэрлэл	12,397	1%	15,600	1%	19,348.	2%	1.6
Ус хангамж, бусад	7,791	1%	5,900	1%	10,786.	1%	1.4
Барилга	48,758	5%	88,100	8%	68,847.	6%	1.4
Бөөний болон жижиглэн худалдаа, гэр ахуйн барааны засварлах үйл ажиллагаа	146,164	14%	178,200	15%	160,405.	14%	1.1
Тээвэр, агуулахын аж ахуй, холбоо	76,533	7%	72,700	6%	61,123.	5%	0.8
Байр, сууц болон хоол хүнсээр үйлчлэх үйл ажиллагаа	27,734	3%	37,800	3%	36,280.	3%	1.3
Мэдээлэл, харилцаа холбоо	14,496	1%	16,000	1%	13,019.	1%	0.9
Санхүүгийн гүйлгээ хийх үйл ажиллагаа	15,163	1%	23,800	2%	24,257.	2%	1.6
Үл хөдлөх хөрөнгө, түрээс, бизнесийн үйл ажиллагаа	474	0.05%	1,000	0.1%	1,154.	0.1%	2.4
Мэргэжлийн болон ШУ, техникийн ажиллагаа	9,576	1%	14,100	1%	18,031.	2%	1.9
Төрийн удирдлага, батлан хамгаалах, албан журмын нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаа	70,427	7%	84,100	7%	85,965.	8%	1.2
Боловсрол	85,293	8%	89,000	8%	96,108.	8%	1.1
Хүний эрүүл мэнд ба нийгмийн үйл ажиллагаа	40,326	4%	38,200	3%	44,376.	4%	1.1
Бусад	24601	2%	35,200	3%	67,998	6%	2.8
Нийт ажиллагчдын тоо	1,025,203	100%	1,151,200	100%	1,146,158	100%	1.1

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Энэхүү хүснэгтээс харахад 2010 онд хойш нийт ажиллагсдын 1/3 нь ХАА салбарт ажиллаж байсан бол 19 жилийн дараа энэ тоо 1/4 болон буурсан ч ХАА салбар нь хамгийн олон хүнийг ажиллуулдаг салбар хэвээр байна. Эдгээрийн дийлэнх нь малчид, тариаланчид бөгөөд өөрсдийн олсон ХАА бүтээгдэхүүн, түүхий эдийн орлогоор амьжиргаагаа залгуулдаг. Нийт ААН-ийн 40 хувийг бүрдүүлдэг бөөний болон жижиглэнгийн худалдааны салбарт 2019 оны байдлаар 160,405 хүн (14%) ажиллаж байв.

Нэмүү өртгийг бүтээгч гол салбарын нэг болох боловсруулах салбарын ААН-ын тоо нийт аж ААН-ийн 7 хувийг эзэлдэг бол энэ харьцаа ажиллагчдын хувьд ч бараг адил буюу нийт ажиллагчдын 8% нь уг салбарт ажилладаг байна. Эндээс манай улсын боловсруулах салбаруудын хэмжээ нэлээд жижиг тул эдийн засагт үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний хэмжээ болон нэмүү өртөг төдийлөн нэмэгдэлгүй 20 жил болжээ.

Экспортын орлогын 80 хувийг бүрдүүлдэг уул уурхайн салбарт нийт ажиллагчдын 5% буюу 57,923 хүн л ажилладаг нь хөдөлмөр зарцуулалт багатай уг салбарын онцлогтой уялдаатай. Үл хөдлөх хөрөнгийн зуучлалын бизнес нь хамгийн их өсөлттэй салбар бөгөөд 2010-2019 онд уг

салбарт ажиллагчдын тоо 2.4 дахин өсч 1,154 хүрсэн ч нийт ажиллагчдад эзлэх хувь хэмжээ нь 0.1% байна.

Эдийн засгийн салбарын бүтцийн нэгэн адил салбарын ажил эрхлэлтийн бүтцээс харахад манай улсын эдийн засагт нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл дутмаг, ажиллагсдын дийлэнх нь ХАА болон үйлчилгээний салбарт ажиллаж байна.

1.2 Ковид-19 цар тахлын үеийн ЖДҮ-ийн талаарх бодлого, зохицуулалт

Ковид-19 цар тахал 2020 оны 01 сард эхэлснээс хойш Азийн орнуудын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлд нөлөөлж байсан бол цаашлаад дэлхийн нийлүүлэлтийн сүлжээнд нөлөөлж эхэлснээр бизнесийн хэмжээнээс үл хамааран бүх төрлийн бизнес, ялангуяа агаарын тээвэр, аялал жуулчлалын салбарын орлого буурах, дампуурах, ажлын байраа алдах зэрэг бэрхшээлүүдтэй тулгарсан. Ялангуяа ЖДҮ-үүд үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулахад хүндрэлтэй болж, улс хоорондын болон орон нутаг хоорондын хөдөлгөөнийг зогсоож, хил хаах, хөл хорио тогтоох зэрэг арга хэмжээ авсны улмаас олон ажилчин, тэр дундаа албан бус эдийн засагт ажиллаж байгаа, эсвэл тохиолдлын чанартай ажил эрхэлдэг хүмүүсийн хувьд ажилдаа ирж очиж чадахгүй, ажил нь зогссон, ажил эрхлэх боломжгүйд хүрч, цалин орлогод сөргөөр нь нөлөөлж байна.

2020 оны 04 дүгээр сарын 29-ний өдөр “Коронавируст халдвар /Ковид-19/-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай” хууль батлагдсан. Энэхүү хууль нь 4 бүлэг 19 зүйлтэй ба Ковид-19 цар тахал /цаашид “цар тахал” гэх/-аас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгмийн эрүүл мэндийг хамгаалах, хүний эрхэд тодорхой хязгаарлалт хийх, холбогдох шийдвэрийг шуурхай гаргах, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, зохион байгуулалтын асуудлыг Засгийн газар онцгой журмаар шийдвэрлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад зориулагдсан.

Монгол Улс цар тахлын халдвараас урьдчилан сэргийлэх, эрсдлийг бууруулах зорилгоор анх 2020 оны 2 дугаар сарын 13-наас мөн оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийг дуустал хугацаанд гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн бэлэн байдлын зэрэгт хэсэгчилсэн байдлаар шилжсэн байсныг коронавируст халдварыг дотооддоо алдсаны улмаас 11 дүгээр сарын 11-ний өдрөөс Бүх нийтийн бэлэн байдлын зэрэгт шилжсэн. Түүнээс хойш 2021 оны 05 сарын 08-ны өдрийг хүртэл нийт 4 удаагийн 14 хоногийн хатуу хөл хорио тогтоосон ба энэ үеэр ЖДҮ-ийн хувьд эмийн сан, хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч болон хүнсний дэлгүүрүүдээс бусад бүх ААН бүрэн ажиллаагүй. Эндээс үзэхэд 1.5 жилийн хугацаанд хувийн хэвшлийн дийлэнх ААН-үүд бүрэн болон хэсэгчилсэн байдлаар зогсолттой явж ирсэн.

Цар тахлын эсрэг Засгийн газар, Монголбанк болон холбогдох байгууллагууд шаардлагатай арга хэмжээг авч ажилласаар байна. Тухайлбал:

Цар тахлын эсрэг нэг удаагийн хууль батлав: Дээр дурдсан хууль нь УИХ, Засгийн газар, Улсын Онцгой комисс, Төрийн байгууллага, Төв банк болон арилжааны банкнаас цар тахлын үеийн хүн, амын эрүүл мэндийг хамгаалах, болзошгүй эрсдэлийг бууруулах, нийгэм, эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний эрхзүйн зохицуулалтыг бүрдүүлж, иргэн, аж ахуйн нэгж болон хэвлэл мэдээллийн байгууллагын хүлээх эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгосон юм.

Эдийн засгийг идэвхжүүлэх УИХ-ын тогтоол батлав: УИХ-аас 2020 оны 04 сард “Коронавируст халдвар /КОВИД-19/-ын цар тахлын үед иргэдийн эрүүл мэнд, орлогыг хамгаалах, ажлын байрыг хадгалах, эдийн засгийг идэвхжүүлэх багц арга хэмжээний тухай” 21 тоот тогтоолыг баталсан. Уг тогтоолоор иргэдийн орлогыг хамгаалах, ажлын байрыг хадгалах, эдийн засгийг идэвхжүүлэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг заасан. Энэ хүрээнд 2020 оны 04-10 сард:

1. ААНОАТ-аас хөнгөлөх, чөлөөлөх тухай;
2. Татварын алданги, торгуулиас чөлөөлөх тухай;
3. ХХОАТ-аас чөлөөлөх тухай;
4. Гаалийн албан татвараас чөлөөлөх тухай;
5. НӨАТ-аас чөлөөлөх тухай;
6. НДШ-ээс чөлөөлөх, ажилгүйдлийн даатгалын сангаас дэмжлэг үзүүлэх тухай;
7. НДШ төлөгчийг торгох, шийтгэл, алдангиас иргэд, ЖДҮ-ийг чөлөөлөх тухай тусгаж ЖДҮ-д ирэх татвар, санхүүгийн дарамтыг тодорхой хэмжээнд бууруулсан.

Төсөвт тодотгол хийв: Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тодотголд цар тахлаас үүдэлтэй улс оронд бий болж буй урьдчилан тооцоолоогүй нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдуулж иргэдийнхээ эрүүл мэнд, орлогыг хамгаалах, ААН-ээ дэмжих мөчлөг сөрсөн бодлогоо үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэхээр тусгасан.

Бодлогын хүүг 5 хувиар бууруулав: Монголбанкны бодлогын хүү 2018 оны 11 сараас хойш 11% байсныг цар тахлын үед нийт эрэлтэд дэмжлэг болох, арилжааны банкны хүүг бууруулж ЖДҮ болон иргэдийн зээлийг нэмэгдүүлэх үүднээс 2020 онд 5 нэгж хувиар бууруулж бодлогын хүү түүхэн доод түвшинд буюу 6% болсон. Мөн арилжааны банкнаас Монголбанкинд байршуулдаг заавал байлгах нөөцийг 2 нэгж хувиар буулгаснаар 700 орчим тэрбум төгрөгийн эх үүсвэр чөлөөлөгдөж зах зээл дэх мөнгөний нийлүүлэлт, зээлийн хүртээмж, эдийн засгийн идэвхжүүлэхэд чиглэсэн бодлого явуулав.

Зээлийн эргэн төлөлтийн хугацааг сунгах: Мөн банкны салбарын зээлийн эргэн төлөлтөд доголдол үүсэж эхэлсэнтэй холбогдуулан Монголбанкнаас иргэнд олгосон ипотек, цалин, тэтгэвэр болон бусад хэрэглээний зээлийн ангилал тогтоох журамд түр хугацааны өөрчлөлт оруулсан. Энэ дагуу арилжааны банкууд иргэд болон ЖДҮ-ээс хүсэлтүүдийг хүлээн авч зээлийн гэрээнд өөрчлөлт оруулж, зээлийн эргэн төлөлтийг тодорхой хугацаагаар хойшлуулсан. Үүний дүнд их хэмжээгээр нэмэгдэх байсан чанаргүй зээлийн дүнг тодорхой түвшинд барьж чадсан.

ААН-ийн цахилгаан, дулаан, цэвэр, бохир усны төлбөрийн тодорхой хэсгийг төрөөс даах: 2020 оны 12 сард Засгийн газрын 211 тоот тогтоол “Коронавируст халдвар (Ковид-19)-ын цар тахлын үед айл өрх, аж ахуйн нэгж, байгууллагад дэмжлэг үзүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” гарч зарим төрлийн ААН-ээс бусад бүх ААН-үүдийн дээрх төлбөрийн ихэнх хэсгийг 2020 рны 12 сарын 01-нээс 2021 оны 07 сарын 01 хүртэлх хугацаанд төрөөс хариуцан төлөх болсон нь ААН-үүдийн тогтмол зардлыг тодорхой хэмжээнд багасгаж, тэдэнд учрах санхүүгийн дарамтыг бууруулах алхам болсон.

Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөөг 2021 оны 2 дугаар сарын 17-нд Засгийн газрын 42 тоот тогтоолоор батлав: Уг төлөвлөгөөнд ЖДҮ-д

чиглэсэн хэд хэдэн гол бүрэлдэхүүн бий. Төлөвлөгөөний хүрээнд дараах санхүүжилтүүдийг 2024 он хүртэл хэрэгжүүлэхээр заасан. Үүнд:

- Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдэд жилийн гурван хувийн хүүтэй, гурван жилийн хугацаатай хоёр их наяд төгрөгийн зээл
- Залуучуудыг ажил, мэргэжилд бэлтгэх, эрүүл чийрэг, идэвхтэй амьдралын хэв маягт хөтлөх хоёр сарын хугацаатай, сарын 500 мянган төгрөгийн тэтгэлэгт сургалтад хамруулахад 500 тэрбум төгрөг
- Эхний ээлжинд Улаанбаатар хотод барих “Залуус I, II, III” хорооллын дэд бүтэц, газар олгох, орон сууцыг нэг маягийн зургаар барих, ипотекийн хөнгөлөлттэй зээл олгох зэрэгт гурван их наяд төгрөг
- Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, малчдын орлого, амьжиргааг дэмжих зорилгоор 500 тэрбум төгрөг
- Монголбанкны жилд нэг их наяд төгрөг байгаа репо санхүүжилтийг хоёр их наяд төгрөг болгож нэмэх /ингэхдээ ЖДҮ эрхлэгчдэд олгох 300 сая төгрөгийг 500 сая, уул уурхайн бус экспортын үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд олгох нэг тэрбум хүртэл төгрөгийг гурван тэрбум хүртэл болгох/-ээр тусгажээ.

Хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж: 2020-2021 оны 07 сар хүртэл 0-18 насны бүх хүүхдэд сар бүр 100 мянган төгрөг үргэлжлүүлэн олгож байгаа нь өрхийн амжиргаа, худалдан авалтанд тодорхой нэмэр болж байна.

Иргэн бүрд 300 мянган төгрөгний нөхөн олговор олгов: 2021 оны 04 сард хатуу хөл хориог тогтоохтой уялдуулан иргэдийн амжиргааг хөл хорионы үеэр дэмжих зорилгоор Засгийн газраас иргэн бүрд 300 мянган төгрөгийн нөхөн олговор олгосон. Гэхдээ энэ нь ЖДҮ-д төдийлөн нөлөөлөөгүй, харин иргэдийн худалдан авах чадварыг муудахаас сэргийлэхэд тодорхой хувь нэмэр үзүүлсэн.

Хэдийгээр УИХ, Засгийн газар, Монголбанкнаас эдийн засгийг идэвхжүүлэх, сэргээх талаар дээр дурдсан хууль, тогтоол, шийдвэрүүдийг батлан хэрэгжүүлж байгаа ч ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа зогсолттой, ажил эрхлэлт буурсан, иргэдийн худалдан авах чадвар доройтсон байгаа нь эдийн засгийн нийт эрэлт болон нийлүүлэлтэнд сөргөөр нөлөөлж байна.

1.3 Цар тахлын үеийн ЖДҮ, цаашидын хандлага

Ковид-19 цар тахал нь зөвхөн хүн амын эрүүл мэнд, амь нас, эрүүл мэндийн салбарт хохирол учруулаад зогсоогүй улс орны эдийн засгийн эрүүл байдалд ноцтой хохирол үзүүлж байна. 2020 оны 02 сараас улс оронд тогтоосон өндөржүүлсэн бэлэн байдал болон 2020 оны 11 сараас 4 удаа зарласан хатуу хөл хорионы уршгаар дийлэнх ЖДҮ-дийн үйл ажиллагаанд доголдол үүссэнийг зарим судалгааны тайланд суурилан танилцуулж байна.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөнд бүхий л салбар хамрагдаад байгаа хэдий ч аялал жуулчлал, зочид буудал болон нийтийн хоолны салбар хамгийн ихээр өртжээ.¹ Монголын Үндэсний Худалдаа Аж Үйлдвэрийн Танхимаас (МҮХАҮТ) 2020 оны 03 сард гаргасан судалгааны тайланд дурдсанаар судалгаанд оролцсон 1,100 ААН-үүдийн 67.4 хувьд нь Ковид-19 вирусийн халдвар, тархалтаас сэргийлэх арга хэмжээ маш их, 22.8 хувьд нь дунд зэрэг нөлөөлсөн байна. Харин аялал жуулчлалын салбарын 90 хувь, зочид буудал, нийтийн хоолны салбарын 83 хувьд маш их нөлөөлсөн бол энэ үзүүлэлт хөдөө аж ахуйн салбарт 40 хувь, мэдээллийн технологийн салбарт 33 хувь байна (МҮХАҮТ, 2020).

Шигтгээ 1.

Жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг бичил, жижиг, дунд гэж 3 ангилна. Хөл хорио бичлүүдэд их хүндээр тусаж байгаа. Яагаад гэвэл тэдний бизнес нь жижиг захын худалдаа, цайны газар, үйлчилгээ, үсчин байдаг. Эдгээр хүмүүсийн борлуулалтын орлого бага, ашгийн маржин бага, ерөнхийдөө нэг сарынхаа зардлыг нөхөөд цаана нь жоохон мөнгө гарах хэмжээний ашигтай ажилладаг хүмүүс. Тэгэхээр 1-3 сарын зогсолт гэдэг бол тэдэнд хүндээр тусаж байна. Жижиг бизнес эрхлэгч нарын хувьд арай жаахан том худалдааны дэлгүүр ч юм уу. Эд нар дараагийн түвшинд гэхдээ бичлээсээ арай гайгүй. Дундууд байна арай жаахан томорчихсон. Тэд бол мэдээж өртөх нь өртсөн, гэхдээ 1-2 сарын борлуулалтын дарамтыг давах хэмжээний болчихсон учраас харьцангуй гайгүй. Сектороосоо хамаараад өндөр өртсөн секторууд байна. Тухайлбал, боловсролын салбарын хэлний төв, аялал жуулчлал зэрэг нь өндөр өртсөн секторуудад багтана.

Банкны ярилцагч 6

ҮСХ-ны 2020 оны сүүлээр явуулсан судалгаанд хамрагдсан 2,388 аж ахуйн нэгжийн 826 (34.6%) нь үйл ажиллагаа хэвийн явагдаж, харин 1,562 (65.4%) нь хэвийн явагдахгүй байна гэсэн хариулт өгчээ. Уг судалгаанаас хойш 4 удаагийн хатуу хөл хориог тогтоосон тул 2021 оны 05 сар гэхэд үйл ажиллагаа нь хэвийн явагдаж буй ААН бараг² үлдээгүй биз ээ. Энэ нь Ковид-19 цар тахлын ААН-ийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх сөрөг нөлөө улам тэлсээр байгааг харуулж байна. Түүнчлэн боловсрол, барилга, зочид буудал/зоогийн газар, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-уудын 60-85 хүртэлх хувийнх нь үйл ажиллагаа хэвийн бус болж өмнөх улирлуудаас үйл ажиллагаа нь саармагжсан гэжээ (ҮСХ, 2021).

Өндөржүүлсэн бэлэн байдалтай холбоотой ААН-уудын хамгийн эхэнд авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ нь ажлын цаг болон ажиллах хэлбэрийн зохицуулалт байв. ААН-үүдийн 56 хувь нь ажлын цагийн зохицуулалт хийсэн, 33 хувь нь ажиллагчдаа түр болон бүр чөлөөлсөн байна. Ажиллагчдыг чөлөөлсөн байдлыг салбараар үзвэл зочид буудал, нийтийн хоолны 52 хувь, аялал жуулчлалын салбарын 44 хувь байна. Судалгаанд оролцсон ААН-үүдийн 65 хувь нь өндөржүүлсэн бэлэн байдлын шийдвэрээс шалтгаалж, 41 хувь нь үйлдвэрлэл үйлчилгээ буурсантай холбоотойгоор ажлын цаг, ажиллах хэлбэрт тодорхой өөрчлөлт оруулсан байна.

¹ Тайлбар: МҮХАҮТ болон ҮСХ-оос хийгдсэн судалгаанууд нь онцгойлон ЖДҮ эрхлэгч ААН-аас мэдээлэл цуглуулаагүй боловч судалгааны ерөнхий хандлага болон асуудал нь бичил, ЖДҮ болон томоохон ААН-д ижил байгаа тул эдгээр судалгаануудыг чиглэл болгон авч ашиглав.

² Өргөн хэрэглээний хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэр болон хүнсний дэлгүүрүүдийн үйл ажиллагаа доголдоогүй

Эдгээрийн 46 хувь нь богиносгосон цагт шилжүүлсэн, 35 хувь нь зайнаас ажиллуулсан, 16 хувь нь ямар нэг өөрчлөлт оруулаагүй байна (МҮХАҮТ, 2020).

Судалгаанд хамрагдсан аж ахуйн нэгжийн 989 (41.4%) нь ажиллагчиддаа цалинтай чөлөө олгож, зайнаас ажиллах нөхцөл, боломжийг бүрдүүлсэн бол 1,399 (58.6%) нь буюу дийлэнх нь ажиллагчдадаа цалинтай чөлөө олгож, гэрээсээ ажиллах нөхцөл, боломжийг бүрдүүлээгүй гэж хариулсан байна (ҮСХ, 2021).

ААН-үүд орлого буурч, санхүүгийн байдал хүндэрсэнтэй холбоотойгоор үйл ажиллагаагаа зогсоох, цалин бууруулах, ажлын байрыг хадгалж чадахгүй болох хүндрэлүүдтэй нүүр тулаад байна. Ажлын байрыг хадгалахад тулгарч байгаа асуудалд 65 хувь нь орлого буурсан, 42 хувь нь үйл ажиллагаа зогссон, 30 хувь зардлаа бууруулах шаардлагатай болсон гэж хариулсан байна. 2020 оны 3 сарын байдлаар судалгаанд оролцсон аж ахуйн нэгжүүдийн 33% нь ойролцоогоор 6000 ажлын байрыг түр болон бүр хугацаагаар цөөлсөн дүнтэй байсан бол энэ байдал 6 болон түүнээс урт хугацаанд үргэлжилсэн тохиолдолд судалгаанд оролцсон ААН-үүдийн 30 хувь нь нийт 8000 орчим тооны ажлын байрыг цомхотгох төлөвлөгөөтэй гэсэн (МҮХАҮТ, 2020).

“Үйл ажиллагаа нь хэвийн бус” гэж хариулсан 1,562 ААН-ийн 1,372 (87.8%) нь үйл ажиллагаа нь хүндэрсэн хэмээсэн бөгөөд үйл ажиллагаа хүндэрсэн шалтгааныг санхүүгийн нөхцөл байдал (55.5%), үйл ажиллагаагаа түр зогсоосон (47.2%), үйлчлүүлэгчдийн тоо эрс буурсан (41.4%), ажиллагчдынхаа цалинг олгох, НДШ төлөхөд хүндрэлтэй болсон (31.7%), зээл, зээлийн хүү төлөхөд хүндрэлтэй болсон (27.2%) хэмээн хариулжээ (ҮСХ, 2021).

Дийлэнх ААН-ийн орлого болон үйлдвэрлэлийн хэмжээ 50-аас дээш хувиар буурчээ. Өмнөх сараас орлого буурсан гэж хариулсан 1,295 аж ахуйн нэгжээс орлогын бууралтыг хувиар тодруулахад, 858 (66.2%) нь орлого нь 50-иас дээш хувь, 162 (12.4%) нь 41-50 хүртэл хувь, 132 (10.2%) нь 31-40 хүртэл хувь, 87 (6.7%) нь 21-30 хүртэл хувь, 35 (2.7%) нь 11-20 хүртэл хувь, 23 (1.8%) нь 10 хүртэл хувиар орлого буурсан гэсэн хариулт өгсөн байна.

Үйлдвэрлэл нь өмнөх сараас буурсан нийт ААН-ийн дийлэнх буюу 62.4 хувь нь үйлдвэрлэл 50-иас дээш хувиар, 13.7 хувь нь 41-50 хувиар, 10.1 хувь нь 31-40 хувиар, 8.7 хувь нь 21-30 хувиар, 2.9 хувь нь 11-20 хувиар, 2.1 хувь нь 10 хүртэл хувиар үйлдвэрлэл буурсан гэж тус тус хариулжээ (ҮСХ, 2021).

ААН-үүд бизнесийнхээ ойрын ирээдүйн талаар тодорхой төсөөлөлгүй байна. Судалгаанд хамрагдсан ААН-үүдийн дийлэнх буюу 790 (32.9%) нь үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж эхлэх хугацаа тодорхойгүй гэсэн бол 774 (32.2%) нь 3 сар хүртэл, 494 (20.6%) нь 3-6 сар хүртэл, 224 (9.3%) нь 6-12 сар хүртэл, 106 (4.4%) нь 1 жилээс дээш хугацаа шаардагдана хэмээн харьцангуй эерэг хүлээлттэй хариултыг өгчээ (ҮСХ, 2021).

BEST хөтөлбөрийн хүрээнд 2021 оны 2-р сарын байдлаар хийгдсэн “КОВИД-19 цар тахлын улмаас жижиг, дунд үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэгч нарт үүссэн хүндрэл, бэрхшээлийг даван туулах арга замыг тодорхойлох судалгаа”-наас харахад нийт судалгаанд хамрагдсан 870 аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаа 55% нь түр зогссон, 28% нь огт зогсоогүй, 17% нь бүрэн зогссон байна. Дээр дурдсан үйл ажиллагаагаа бүрэн зогсоосон 147 ААН-ын 58% нь үйлдвэрлэлийн салбар, 39% нь үйлчилгээний салбар байна. Харин түр зогсоосон 476 ААН-ын 50% нь үйлдвэрлэл, 27% нь үйлчилгээний салбар байв (BEST хөтөлбөр, 2021).

ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа доголдохын зэрэгцээ эдгээрийн гол хэрэглэгчид, ажиллагсад болох иргэдэд ч Ковид-19 цар тахал хүчтэй нөлөөлсөн нь эргээд ЖДҮ-д үзүүлэх цар тахлын дарамтыг нэмэгдүүлж байна. Цар тахлын нөлөөгөөр ЖДҮ-ийн хувьд худалдан авах чадвартай иргэд буурч, иргэд зөвхөн өдөр тутмын хэрэгцээт хүнсний бүтээгдэхүүнийг л худалдан авч, бүсээ чангалах горимд өрх гэрүүд бүтэн 1.5 жил явж байгаа нь нийт эрэлтийг бууруулж, ЖДҮ-ийн борлуулалт эрс буурсан. Энэ нөхцөл байдалд үйлдвэрлэлийн хэмжээгээ багасгах, зарим нь бүүр үйлдвэрлэл, үйл ажиллагаагаа зогсооход хүрсэн. Нөгөө талаас манай улсын үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн болон худалдаачид бүгд импортын түүхий эд, бараанаас хамааралтай тул улсын хилийг жил гаруй хааж байгаа нь үйлдвэрүүд түүхий эдээ татан авч чадахгүйд хүрснээс үйлдвэрлэлээ багасгах, зогсооход нөлөөлж буй өөр нэг хүчин зүйл юм. Үйлдвэрлэлүүд хагас болон бүтэн зогсолт хийх нь ажилчдын цалин орлогод шууд хүчтэй нөлөө үзүүлэх бөгөөд нэлээдгүй ЖДҮ-дийн эзэд цалингаа тавьж, НДШ төлж чадахгүйд хүрсэн тул ажилчдаа халж, ажилчид нь ажилгүйдлийн даатгалд ихээр хамрагдах болсон. Энэ нь эргээд нийгмийн даатгалын санд ч хүнд тусах болсон. Ажил, орлогогүй болсон ажиллагчдын өрхийн орлого буурч, хэрэглээний болон ороц сууцны зээлээ төлөх чадвар буурч, өрхийн хэрэглээгээ танах болсон нь банкны салбарт болон нийт эрэлтэнд сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Олон удаагийн хатуу хөл хорионоос болж бүрэн зогсолт хийсэн, цаашид төр засгаас ямар гэнэтийн шийдвэр гарахыг мэдэх аргагүй тул ЖДҮ-ийн хувьд эдийн засгийн цаашдын сэргэлт хэзээ болох нь тодорхойгүй байна. Ийм эрсдэлтэй нөхцөл байдалд ЖДҮ-үүд түүхий эд, бараагаа хэзээ, хэдий хэмжээгээр гаднаас татан авахаа мэдэхгүй, өргөжиж томрох, шинэ тоног төхөөрөмж, технологи нэвтрүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх, санхүүжилт авах боломжгүй байдалд хүрч байна.

Ковид-19 цар тахлын нөлөө арилж, ЖДҮ-үүд цар тахлаас өмнөх үе шигээ үйл ажиллагаагаа явуулах хүртэл дор хаяж 1 жил, магадгүй 2 жилийн хугацааг зарцуулах магадлал өндөр байна. Энэ талаар одоогоор нарийн судлагдаагүй байгаа тул тодорхой хэлэхэд хэцүү юм. Гэхдээ эдийн засаг дахь өрхийн орлого нэмэгдэж байж, хэрэглээ буюу эрэлт нь өсөх тул энэ хугацаа доод тал нь 1 жил болох болов уу. Үүнтэй зэрэгцэн ЖДҮ-ийн борлуулалтын сэргэлт 2022 оноос эрчимжих хүлээлттэй байна.

Нөгөө талаас Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөө”-ний хүрээнд олгогдох ЖДҮ-ийн 3 хувийн зээл, Монголбанкны репо санхүүжилт, ХАА малчдыг дэмжих 500 тэрбум, залуучуудын ажил эрхлэлтийг дэмжих³ 500 тэрбум төгрөгийн дэмжлэгүүд эзэддээ үр дүнтэй хүрч чадвал ЖДҮ-ийн сэргэлтэнд эерэг нөлөө үзүүлж болох юм.

---

³ Хэрэв ААН-үүд ирээдүйн ажилчдаа сургаад ажлаар хангасны төлөө энэ дэмжлэгийг авч болох зохицуулалт хийгдвэл энэ мөнгөний тодорхой хэсэг нь ААН-д очих боломж бий.

2. КОВИД-19 ЦАР ТАХЛЫН БАНКНЫ САЛБАРТ ҮЗҮҮЛЖ БУЙ НӨЛӨӨ

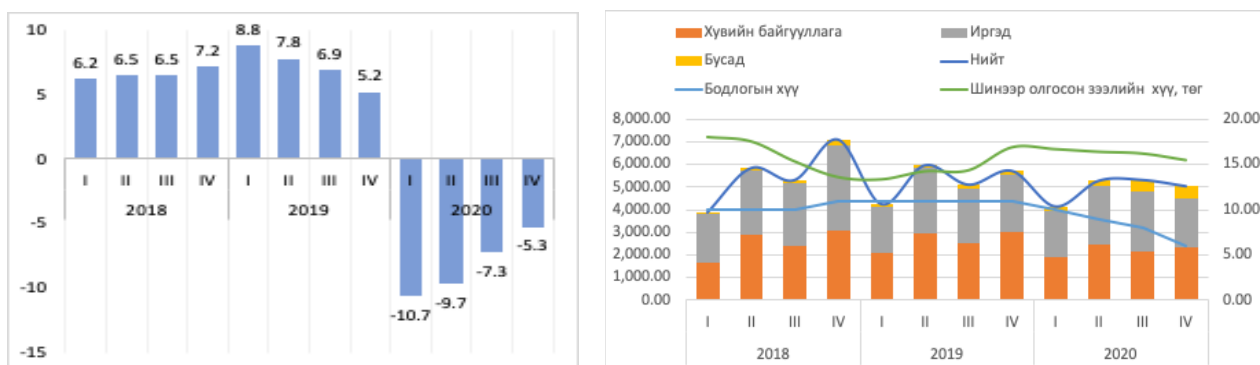
2.1 Банкны зээлийн өнөөгийн байдал

Манай улсын санхүүгийн салбарын 95 орчим хувийг дангаараа бүрдүүлдэг банкны салбар нь ЖДҮ эрхлэгчдийн эргэлтийн болон хөрөнгө оруулалтын санхүүжилтийн хэрэгцээг хангадаг гол санхүүжүүлэгч юм. Монголбанкнаас 2011 оноос уламжлал болгон явуулж ирсэн 4 удаагийн “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал” түүвэр судалгааны тайлангуудаас харахад ЖДҮ-ийн хувьд хамгийн их дэмжлэг үзүүлдэг байгууллага нь арилжааны банк (29%) хэдий ч бизнесээ явуулахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг бэрхшээлээр зээлийн хугацаа богино (-0.68), зээлийн хүү өндөр (-0.68), санхүүжилтийн орчин дутмаг (-0.52) гэж хариулснаас үзэхэд манай ААН-үүдэд хүү өндөртэй ч банкны зээлээс өөр санхүүжилт татах боломж ховор, хөрөнгийн зах зээл төдийлөн сайн хөгжөөгүй гэдэг нь харагдана (Монголбанк, 2018).

Зээлийн хэмжээ буурч, эдийн засгийн өсөлт саарч байна. Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр Монгол Улсад төдийгүй дэлхийн дахин урьд хожид байгаагүй санхүүгийн хямралтай нүүр тулаад байгаа билээ. Ковид-19 цар тахлын халдварын хүрээг багасгах зорилгоор Монгол Улс төдийгүй дэлхий нийтийг хамарсан хөл хорио тогтоосны улмаас гадаад болон дотоод эрэлт буураад байна. 2020 он гарснаар Монгол Улсын эдийн засаг 10.7 хувиар агшсан бол жилийн эцсийн байдлаар 5.3 хувиар агшсан үр дүнг үзүүлжээ (Зураг 3).

Харин зээлийн хувьд 2021 оны I улирлыг өмнөх жилийн мөн үетэй харьцуулахад 11.8 хувиар, тэр дундаа хувийн байгууллагын буюу бизнесийн зээл 21.8 хувь, иргэдийн зээл 14.0 хувиар тус тус буурчээ (Зураг 3).

Зураг 3. Монгол улсын эдийн засгийн өсөлт болон шинээр олгосон зээл

Эх сурвалж: УСХ болон Монголбанк

Банкуудад нөөц байгаа хэдий ч чанаргүй болоод хугацаа хэтэрсэн зээлийн өсөлттэй холбоотойгоор шинээр зээл олгохоос болгоомжлох, зээлийн шалгуурыг чангатгах хандлага ажиглагдаж байна. 2020 он гарснаас хойш банкны салбарын нийт актив 2 улирал дараалан 2.4 болон 1.9 хувиар тус тус буурсан боловч Монголбанк болон ЗГ-аас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний үр дүнд буцаж нэмэгдсэн үр дүнтэй байна.

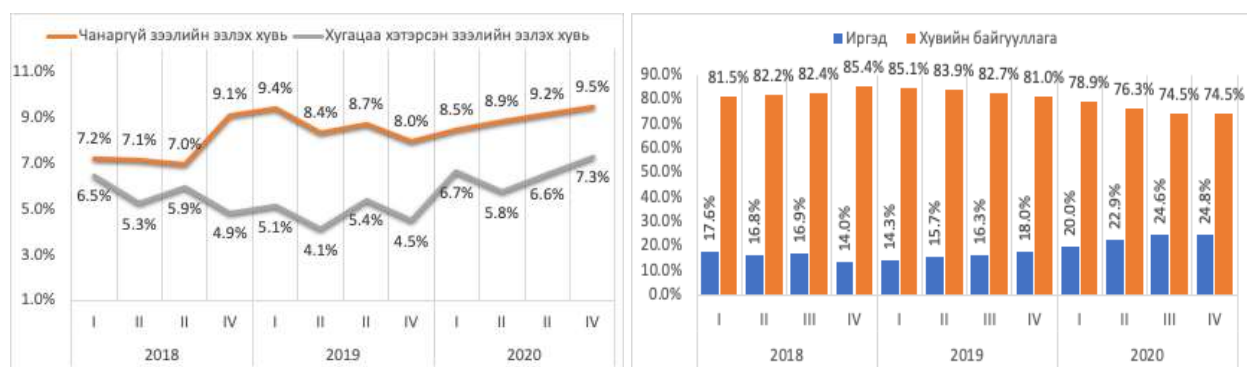
Зураг 4. Банкны салбарын нийт актив болон банкны нөөц

Эх сурвалж: Монголбанк

Монголбанкнаас Ковид-19 цар тахалтай холбоотой эдийн засгийн идэвхжлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор авч хэрэгжүүлсэн мөнгөний зөөлөн бодлогын нэг стратеги болох банкны заавал байлгах нөөцийн хувь хэмжээг 2 нэгж хувиар бууруулж 8.5 хувьд тогтоосон нь банкны нөөц буурах гол шалтгаан болсон. Түүгээр зогсохгүй 2019 оны IV улирлаас эхлэн нийт зээлд эзлэх чанаргүй зээлийн хувь хэмжээ 8 хувиас 9.5 хувь болж нэмэгдсэн бол хугацаа хэтэрсэн зээлийн хэмжээ 4.5 хувиас 7.3 хувь болж өсчээ. Цаашилбал 2020 оны IV улирлын байдлаар чанаргүй зээлийн 75.4 хувийг бизнесийн зээл эзэлж байна.

Зураг 5. Нийт зээлд чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн эзлэх хувь, чанаргүй зээлийн бүтэц

Эх сурвалж: Монголбанк

Нөгөө талаас цаг үеийн нөхцөл байдалтай уялдан иргэд болон ААН-ийн орлогод тасалдал үүссэнээр зээл авах боломж нь хязгаарлагдаж, иргэдийн ААН-ийн удаан эдэлгээтэй бараа худалдан авах сонирхол нь ч буурчээ. Тухайлбал, ҮСХ-ноос явуулсан асуулгын дүнгээс харахад ААН-ийн 64.2 хувь нь цар тахлаас болж орлогын 50 гаруй хувиа алдсан хэмээн хариулжээ.

Банкуудын зээлийн эрсдэлийн сан хүрэлцээтэй эсэх нь тодорхой бус байна. 2020 оны IV улирлын байдлаар банкуудын нийт зээлийн эрсдэлийн сан 1.5 тэрбум төгрөг байгаа ба энэ нь чанаргүй зээлийн 75.4 хувь, хүндрэлтэй зээлийн (чанаргүй зээл+хугацаа хэтэрсэн зээл) 28.6 хувийг эзэлж байна. Зээлийн эрсдэлийн сан уул уурхай, барилга, аж үйлдвэр, худалдааны секторын асуудалтай зээлүүдийн 33-77 хувийг хаахаар байгаа бол нийт хүндрэлтэй зээлийн 70 хувийг эдгээр салбаруудын асуудалтай зээлүүд бүрдүүлж байна (Дэлхийн банк, 2021).

Зураг 6. Хувийн байгууллага болон иргэдийн зээлийн чанар, эрсдэлийн сан

Эндээс харахад их дүнтэй, томоохон зээлүүдийг ихэвчлэн уул уурхай, барилга, худалдааны салбарууд банкуудаас зээлдэг тул 2021 онд эдгээр салбарын үйл ажиллагаа хурдан сэргэж чадахгүй бол чанаргүй зээлийн хэмжээ нэмэгдэж, эрсдэлийн сан тэдгээрийг хаахад хүрэлцэхгүй байх эрсдэлд орж болзошгүй. Иргэдийн зээлийн хувьд зээлийн дүн бага, олон иргэнд тархан байршсан тул зарим иргэдийн зээл төлөгдөхгүй болсон ч банкны салбарт төдийлөн их хохирол учрахгүй. Ихэнх иргэдийн зээлийн нөхцлийг иргэдийн хүсэлтээр өөрчилж, хүүний төлбөрийг тодорхой хугацаанд хойшлуулсан байгаа ч эдийн засаг улам хүндэрч, иргэдийн орлого нэмэгдэхгүй бол зээлийн эргэн төлөлт хүндрэх эрсдэл бий.

2.2 Монголбанкнаас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ

Монголбанкаас Ковид-19 цар тахлын сөрөг нөлөөллийг бууруулахыг тулд дараах арга хэмжээнүүдийг авч ажиллаж байна.

1. Зээлийн өсөлтийг дэмжих, өрийн дарамтыг бууруулах, банк хоорондын захын нөөцийг дэмжих зорилгоор:
  - 2020 оны 3, 4, 9, 11 дүгээр сарын Мөнгөний бодлогын хорооны хурлаас бодлогын хүүг 11 хувиас 6 хувь хүртэл тасралтгүй бууруулав.
  - Банкуудын нөөц хөрөнгийг дэмжих үүднээс репо санхүүжилтийн нөхцөлийг зөөлрүүлэв.
  - Банкны системийн нөөц хөрөнгийг нэмэгдүүлэх үүднээс 2020 оны 3 дугаар сард төгрөгийн эх үүсвэрийн заавал байлгах нөөцийн хувь хэмжээг 4.5 нэгж хувиар бууруулж 6 хувьд хүргэв. Үр дүнд нь 730 тэрбум төгрөг суларч зах зээлд нийлүүлэгдэв.
  - Валютын хадгаламжийн хүүг бууруулах, банкны эх үүсвэрийн долларжилтыг багасгах зорилгоор өндөр хүүтэй гадаад валютын хадгаламж болон хүү төлж буй гадаад валютын харилцахын эзлэх хувиар банканд олгох төгрөгийн заавал байлгах нөөцийн урамшууллыг бууруулан тооцох шийдвэр гаргав.
  - Эдийн засгийн хүндрэлтэй нөхцөлийн улмаас эргэн төлөлт нь доголдсон хэрэглээний зээлд бүтцийн өөрчлөлт хийж, хугацааг нь 12 хүртэлх сараар сунгах

арга хэмжээг 2021 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэл үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэхээр болов.

- Актив худалдан авах, хөнгөлөлттэй зээл олгох арга хэмжээ авав.
2. Зохицуулалтын бодлого журамд орсон өөрчлөлтүүд:
- 2020 оны 3 дугаар сараас эхлэн Активын ангиллын журамд өөрчлөлт оруулж зээлдэгчид зээлийн үндсэн болон хүүгийн төлбөрөө түр хугацаагаар эргүүлэн төлөх боломжгүй тохиолдолд тухайн зээлдэгчийн зээлийн ангиллыг хэвээр үлдээхээр болов.
  - Банкуудын төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварын зохистой харьцаа 25 хувь байсныг 20 хувь болгон бууруулж банкуудын хөрвөх чадвар өндөртэй активын хэмжээг бууруулж зээл олгох орон зайг бий болгов.
  - Банкууд гүйлгээний шимтгэлээ бууруулахыг дэмжих, долларын хадгаламжийг даатгалаас гаргаж хадгаламжийн долларжилтыг бууруулах арга хэмжээ авав.
3. Санхүү, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, төрийн үйлчилгээнд цахим шилжилт хийх арга хэмжээний тухайд:
- Ипотекийн хөнгөлөлттэй зээлийн эргэн төлөлтийг түр түдгэлзүүлж, 6 сараар (дараа нь дахиад 8 сараар) хойшлуулахыг зөвшөөрөв.
  - Ипотекийн хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөрийн эх үүсвэрийг үргэлжлүүлэн олгохоор болов.

Эдгээр арга хэмжээнээс гадна төрөөс иргэдийн амжиргааг дэмжих болон ажлын байрыг хадгалах зорилгоор хийгдсэн бүхий л санхүүжилтийн арга хэмжээ банкны салбараар дамжин хийгдсэн.⁴

Эдийн засагчдийн хувьд Монголбанк болон Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ нь тухайн нөхцөл байдал дахь зөв шийдвэр хэмээн үзэж байгаа боловч урт хугацаанд хүлээж болох эрсдэлийг мөн тооцоолох нь чухал гэдгийг анхааруулсаар байна.

Түүнчлэн, төсвийн зөв зохистой бодлоготой байж чадвал Монголбанкнаас авч хэрэгжүүлсэн эдгээр арга хэмжээг илүү үр дүнтэй болгоход нөлөөлнө гэжээ. Харин Дэлхийн Банк болон ҮСХ-ны хийсэн судалгаагаар дараах үр дүнгүүд гарсан нь судлаачдын хэлж буй анхааруулгатай бүрэн нийцэж байгаа юм. Үүнд:

- Ковид-19 цар тахлын дотоодод тархсан халдвар газар авсантай холбоотойгоор улсын хэмжээнд тодорхойгүй байдал эрс нэмэгдсэн тул манай улсын эдийн засаг богино хугацаанд бус харин урт хугацаанд, алгуур сэргэх хүлээлттэй байна.
- Банкны зээлийн зохицуулалтыг цаашид зөөлрүүлэх, сулруулах нь дунд хугацаанд эдийн засгийн өсөлт, тогтвортой байдалд таамаглаж байгаагүй үр нөлөө үзүүлж болзошгүй.

---

⁴ <https://mof.gov.mn/article/entry/Ковид-19-20210228>

Эдгээрээс гадна 2020 оны 1 дүгээр сарын 29-нд УИХ-ын Эдийн засгийн байнгын хороо “Банкны салбарыг чадавхжуулах дунд хугацааны хөтөлбөр”-ийг баталсан нь банкны салбарын үйлчилгээг цахимаар авах, цахим банкны идэвхийг нэмэгдүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлэхээр байна.

2.3 Ковид-19 цар тахлын банкны салбарт үзүүлэх нөлөөллийн шинжилгээ

Энэ хэсэгт банкны салбарын ашигт байдалд дотоод, гадаад хүчин зүйлс, тэр дундаа Ковид-19 цар тахал хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлохын тулд шугаман регрессийн загварыг ашиглав. Дараах хамаарах болон үл хамаарах (макро болон микро хүчин зүйлсийг мөн оруулав) хүчин зүйлсийг загварт сонгон авч үнэллээ. Ингэхдээ 2010 оны I улирлаас 2020 оны IV улирал хүртэлх тоон цувааг авч ашиглалаа. Загварт ашигласан хувьсагчдын статистик үзүүлэлтүүдийг Хавсралт 1 хэсгээс үзнэ үү.

Хүснэгт 4. Загварт сонгож авсан үзүүлэлтүүд болон тэдгээрийн тайлбар

Хувьсагч	Тодорхойлолт	Таамаглаж буй тэмдэг
ХАМААРАХ ХУВЬСАГЧ		
ROA	Банкны салбарын нийт активын өгөөжийн түвшин	
ҮЛ ХАМААРАХ ХУВЬСАГЧ		
<i>Дотоод нөлөөлөгч хүчин зүйлс / Микро</i>		
LNTA	Хэмжээг илэрхийлсэн үзүүлэлт: Банкны салбарын нийт активаас натурал логарифм авсан	+/-
Per/TL	Зээлийн эрсдэл: Чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн нийт зээлд эзлэх хэмжээ	-
LIQ/TA	Хөрвөх чадварын үзүүлэлт: Банкны салбарын нийт касс дахь мөнгө, төв банкин дахь харилцахыг нийт активт харьцуулсан харьцаа. Харьцаа өндөр байх нь хөрвөх чадвар өндөртэй байгааг харуулна	+/-
EQASS	Эрсдэлээс зайлсхийх зэрэглэл: Банкны салбарын жилийн өөрийн хөрөнгийг салбарын нийт активт харьцуулсан харьцаа бөгөөд банкны капиталын чадамжийг илэрхийлэх үзүүлэлт. Харьцаа бага байх нь хөшүүрэг бага байгааг илтгэх боловч тэр хэмжээгээр эрсдэлийн түвшин бага байна	+/-
<i>Гадаад нөлөөлөгч хүчин зүйлс / Макро</i>		
LNGPD	Үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон ДНБ-ээс натурал логарифм авсан үзүүлэлт	+/-
EGro	Эдийн засгийн өсөлт	
INF	Улирлын инфляци (улирал бүрийн сүүлийн сарын утгаар авсан)	+
Dummy 1	2010 оны дэлхийн эдийн засгийн хямралын нөлөөлөл	-
Dummy 2	2020 оны Ковид-19 нөлөөлөл	-

Олон хүчин зүйлсийн тэгшитгэлийн тайлбарлагч хувьсагчдын хоорондын шугаман хамаарлыг Спирмэний корреляцийн коэффициентээр тооцон Хавсралтад харууллаа. Kennedy (2008)-ийн судалгааны үр дүнгээр тайлбарлагч хоёр хувьсагчийн хоорондын корреляцийн коэффициент 0.70-оос дээш буюу мэдэгдэхүйц хүчтэй хамааралтай бол мультиколлинеаритийн асуудал үүсдэг гэдгийг тогтоосон байна. Тус хүснэгтээс харахад төвлөрлийг илэрхийлэх ROA, LNTA болон бодит ДНБ-ээс натурал логарифм авсан үзүүлэлтийн хооронд шугаман эерэг, хүчтэй

(80 хувиас өндөр) хамаарал байгаа нь үнэлгээ гажуудалтай гарах асуудлыг үүсгэж болзошгүй байна. Бусад үзүүлэлтийн хувьд мультиколлинеарийн асуудал үүсээгүй байна.

Хүснэгт 5. Үнэлгээний үр дүн

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.9439
R Square	0.8910
Adjusted R Square	0.8621
Standard Error	0.0372
Observations	44

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	9	0.3845	0.0427	30.8649	7.98797E-14
Residual	34	0.0471	0.0014		
Total	43	0.4316			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95.0%</i>	<i>Upper 95.0%</i>
Intercept	-1.0288	0.6952	-1.4798	0.1481	-2.4417	0.3841	-2.4417	0.3841
LNTA	0.2253	0.0522	4.3190	0.0001	0.1193	0.3313	0.1193	0.3313
Per/LLP	-0.2140	0.4258	0.5025	0.0051	-0.6514	1.0794	-0.6514	1.0794
LIQ/TA	0.7411	0.6180	1.1992	0.2388	-0.5148	1.9969	-0.5148	1.9969
EQASS	0.1360	1.1543	0.1179	0.9069	-2.2098	2.4819	-2.2098	2.4819
LnGDP	0.1544	0.0530	-2.9148	0.0063	-0.2621	-0.0468	-0.2621	-0.0468
EG	0.0041	0.0027	-1.5427	0.0132	-0.0095	0.0013	-0.0095	0.0013
INF	0.0033	0.0032	1.0266	0.3119	-0.0032	0.0098	-0.0032	0.0098
D1	-0.0411	0.0684	-0.6010	0.0049	-0.1802	0.0979	-0.1802	0.0979
D2	-0.0410	0.0465	-0.8809	0.0038	-0.1355	0.0535	-0.1355	0.0535

Эмпирик загварын детерминацын коэффициент буюу тайлбарлах чадварын үзүүлэлт 0.86 гэж гарсан нь банкны салбарын ашигт ажиллагааг илэрхийлэгч үзүүлэлт болох активын өгөөжийн 86%-ийг хөрвөх чадварын үзүүлэлт, чанаргүй зээлийн хэмжээ, өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ болон бодит ДНБ-ий өсөлт зэрэг үзүүлэлтээр тайлбарлаж байна.

Загварын үр дүнгээс харахад макро орчны үзүүлэлтүүдээс 4 үзүүлэлт ач холбогдолтой гарсан бөгөөд банкны салбарын ашигт ажиллагаа болон ДНБ, Эдийн засгийн өсөлт хооронд тогтвортой эерэг хамаарал оршдог байна. Эдийн засгийн таатай, тогтвортой өсөлт нь мөнгөний эргэлтийг хурдасгаж, зээлийн эргэн төлөлт, банкуудын зээлийн өсөлт зэрэгт эерэг нөлөөг үзүүлэх бөгөөд энэ нь эргээд банкны ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлэх боломжтой. Загварын үр дүнд эдийн засаг 1%-иар өсөх нь банкны ашигт ажиллагааг 0.4-иар нэмэгдэж байна.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөг илэрхийлсэн Дамми 2 (D2) хувьсагчийн үр дүн, эдийн засгийн хямралтай хамааруулан авсан үзүүлэлт болох Дамми 1 (D1) хувьсагчид болон банкны салбарын ашигт ажиллагааны хооронд сөрөг хамаарал ажиглагдаж байна. Үнэлгээний үр дүнд Ковид-19 цар тахлын банкны салбарын ашигт ажиллагаанд нөлөөлөх байдал (4.11%) нь эдийн засаг уналттай байсан (4.1%) 2010 оны үетэй ижил түвшинд нөлөөлж байна. Өөрөөр хэлбэл

2020 оны цар тахлын нөлөөний хүч 2010 оны эдийн засгийн хямралтай ижил түвшинд байгааг харуулж байна.

Харин микро түвшний үзүүлэлтүүдийн хувьд салбарын нийт активын хэмжээ болон ашигт ажиллагааны хооронд сонгож авсан загварын хувьд эерэг хамаарал ажиглагдсан. Эндээс дүгнэхэд манай орны банкны системд өргөжилтийн үр өгөөж тодорхой түвшинд байгааг харуулж байна.

Түүнчлэн зээлийн эрсдэлийн түвшинг илэрхийлж буй үзүүлэлт сонгож авсан загварын хувьд ач холбогдолтой гарсан бөгөөд эрсдэлтэй зээлийн хэмжээ (чанаргүй зээл+хугацаа хэтэрсэн зээл) 1 хувиар нэмэгдэхэд банкны салбарын ашигт ажиллагааны түвшин 21.4 хувиар буурахаар байна.

Загварын бүхэнд нь дүгнэн авч үзвэл банкны салбарын ашигт ажиллагааны түвшин Ковид-19 цар тахлын нөлөөлөлд автахдаа эдийн засгийн уналттай үетэй ижил түвшинд буурч байна Энэ нь банкны салбарын чанаргүй зээлийн өсөлт нь урт хугацаанд нийт активын өөрчлөлтөөр дамжин ашигт ажиллагаанд нь нөлөөлдгийг илтгэнэ.

2.4 ЖДҮ-ийн зээлийн өнөөгийн байдал

ЖДҮ-д чиглэсэн зээлийг арилжааны банкууд болон банк бус санхүүгийн байгууллагууд (ББСБ) олгодог хэдий ч ББСБ-ын бизнесийн зээлийн зах зээлд эзлэх хувь хэмжээ маш бага, хүү нь өндөр тул банкинд хандаад зээл авч чадаагүй ЖДҮ эрхлэгч нар яаралтай хэрэгцээгээ хангах зорилгоор л зээл авах нь элбэг байдаг. Иймд ЖДҮ-ийн зээл нь бүхэлдээ арилжааны банкуудаас шууд хамаардаг.

Шигтгээ 2.

ББСБ бол жижиг дундын зээл олгодог, гэхдээ хүртээмж хангалттай биш. Хүү нь нэлээн өндөр байдаг л даа. Сарын 2.5%, жилийн 30% хүүтэй, гэтэл бизнесийн жилийн маржин нь тийм өндөр байхгүй шүү дээ. Ингэхээр ББСБ хувьд богино хугацааны хэрэгцээг нь хангах, гал унтраах гэдэг ч юм уу тиймэрхүү зүйлүүд дээр нь зээл олгож байгаа.

ББСБ-ын ярилцагч 1

Банкны салбарын олгосон нийт зээлийн 30-40 хувийг бүрдүүлдэг ЖДҮ эрхлэгч болон ААН-д олгогддог. Уг зээл нь ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд санхүүгийн гол эх үүсвэр болдог тул энэхүү зээлийн нөхцөл байдал ямар байгаагаас ЖДҮ-ийн нөхцөл байдал, цаашдын хандлага шууд хамаарна. Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-ийн зээлд хэрхэн нөлөөлж буйг энэ хэсэгт тодруулав.

Салбарын хүндрэлтэй зээлийн (чанаргүй зээл+хугацаа хэтэрсэн зээл) хэмжээ нэмэгдсээр байна. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн салбарын нийт зээлийн хэмжээ 2020 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 1.8 тэрбум бол өмнөх оны мөн үеийнхээс 27 хувиар буурчээ. Үүнтэй зэрэгцэн чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн нийт зээлийн үлдэгдэлд эзлэх хувь 2020 оны 4 дүгээр улиралд 27.1 болон 14.1 хувийг тус тус эзэлж байна.

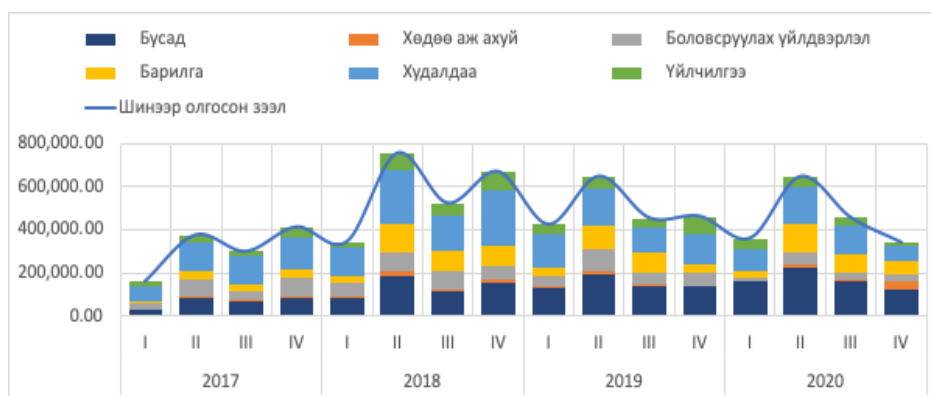
Зураг 7. ЖДҮ эрхлэгч, ААН-ийн зээлийн үлдэгдэл, сая ₮

Эх сурвалж: Монголбанк

ЖДҮ эрхлэгч нарт шинээр олгож буй зээлийн хэмжээ эрс буурч байна. 2020 оны сүүлийн 3 улирал дараалан ЖДҮ эрхлэгч ААН-д олгосон зээлийн хэмжээ 41, 33 хувиар тус тус буураад байна. Харин шинээр олгосон зээлийн салбарын бүтцийг авч үзвэл барилга болон худалдааны салбарын нийт зээлд эзлэх хувь хэмжээ буурч эсрэгээр ХАА салбарын эзлэх хувь хэмжээ нэмэгджээ. Энэ нь Монголбанкнаас уул уурхайн бус ЖДҮ-ийн салбарыг дэмжих чиглэлд эх үүсвэр гаргаж, банкуудаар дамжуулан шинэ зээл олгох шийдвэрийг гаргасантай шууд холбоотой. 2020 оны 2 дугаар улирлын зээл олголтын өсөлт нь мөн энэхүү шийдвэртэй холбоотой.

Зураг 8. ЖДҮ эрхлэгч ААН-д шинээр олгосон зээлийн хэмжээ /салбараар/, сая ₮

Эх сурвалж: Монголбанк

Нөгөө талаас цар тахлын үед улсын хилийн боомтуудыг хэсэгчлэн болон бүрэн хааж байсан тул ХАА дотоодын үйлдвэрлэлүүд эрчимжиж, дотоодын хүнсний бүтээгдэхүүний эрэлт нэмэгдсэн. Харин хамгийн их эргэлттэй салбар болох худалдааны төв, дэлгүүрүүд өвөл, хаврын улиралд бүхэлдээ хөл хориогоор хаагдаж, өрхийн худалдан авах чадвар буурсан зэргээс хамаарч худалдааны салбар уналттай, зээл авах эрэлт нь ч буурсан.

Өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад 2020 онд ЖДҮ эрхлэгч болон ААН-д 1.7 их наяд төгрөгийн зээлийн 4% нь л төслийн зээлүүд байжээ. Хатуу хөл хорио 3 удаа тогтоосон 2021 оны эхний 2 улиралд ААН-үүдийн үйл ажиллагаа зогссонтой холбоотой зээлийн эрэлт буурсан. Гэхдээ Засгийн газраас хэрэгжүүлж эхэлж буй “Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их

наядын цогц төлөвлөгөө”-ний хүрээнд ЖДҮ-ийг дэмжих 3 хувийн зээлийг олгох зохицуулалт гарснаар банкуудад ЖДҮ-үүд зээлд хамрагдах хүсэлтээ ихээр гаргах болсон.

Банк, ББСБ-ын төлөөлөлтэй ярилцах явцад ихэнх ЖДҮ-үүд уг зээлийн шаардлагуудыг хангаж чаддаггүй тул томоохон ААН болон тэдний охин компаниуд нь барьцаа хөрөнгө хангалттай, ашиг орлоготой тул ЖДҮ-ийн бага хүүтэй зээлийг авдаг байна. Тэгэхээр ЖДҮ-ийн зээл үнэхээр ЖДҮ-д хүрдэг үү? гэдэг нь эргэлзээтэй байх тохиолдолууд ч байна.

Шигтгээ 3.

Бага хүүтэй зээлийн зорилго нь ядуу, бага орлоготой иргэдийг дэмжиж улс орны эдийн засаг, тогтвортой хөгжилд тодорхой хувь нэмрээ оруулна гэж зориод бага, дунд орлоготой иргэд, бизнес эрхлэгч, жижиг дунд бизнес эрхлэгчдээ дэмжих байдаг. Гэвч зориулалтын бага хүүтэй зээл нь том ААН-үүдэд очоод, жижгүүд нь өндөр хүүтэй зээл аваад байхаар тэр хүмүүс хөгжихгүй байна.

ББСБ-ын ярилцагч 2

Хэрэв ЖДҮ-д чиглэсэн зээлийг олгох бол зээлийн зорилтот харилцагчдыг салбар болон хэмжээгээр нь тодорхой зааж, зээлийн нөхцөл, шаардлагыг зорилтот харилцагчдыг судалсны үндсэн дээр гаргаж байх хэрэгтэй. Ингэж чадахгүй бол банк эрсдэлээ бага байлгах үүднээс барьцаа хөрөнгө сайтай, өмнөх зээлийн сайн түүхтэй, ашиг орлого өндөртэй харилцагчиддаа түлхүү олгоод яг очих ёстой ЖДҮ нарт хүртэхгүй байгаа сөрөг тал ажиглагдаж байна. Үүнийг банк, ББСБ-ын удирдлагууд ч өөрсдөө хүлээн зөвшөөрч байв.

2.5 ЖДҮ-д зээл олгоход тулгардаг асуудлууд

Энэхүү судалгааны хүрээнд арилжааны 9 банкны 42 зээлийн эдийн засагч болон 8 ББСБ-ын 9 эдийн засагч, нийт 51 хүнээс анкетын судалгааг авсан. Анкетын асуулгын зорилго нь ЖДҮ-ийн зээлийн бодлогын хэрэгжилт, сайжруулах боломжийг тодорхойлох, ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд банк/ББСБ-ны шаардлагыг хангахад ямар хүндрэл бэрхшээл учирдаг, тэдгээрийг даван туулах ямар арга замууд байж болох талаар харилцагчидтай шууд ажилладаг банк/ББСБ-ны ажилтнуудын санаа бодлыг мэдэх явдал байв. Уг судалгааны үр дүнг дараах хэсэгт орууллаа (Анкетын асуулгыг Хавсралт 2-оос харна уу).

Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд банкны салбарын тэр дундаа ТОП 5 банкны, салбартаа туршлагатай Зээлийн эдийн засагчүүд хамрагдсан. Түүвэр судалгаанд нийт 51 оролцогч хамрагдсан бөгөөд нийт оролцогчдын дийлэнх нь буюу 82.4 хувь нь банкныг төлөөлж байгаа бол үлдсэн 17.6 хувь нь ББСБ-ын төлөөлөл байлаа. Банкны салбарын төлөөллийг задлан авч үзвэл 64.7 хувь нь системийн нөлөө бүхий ТОП 5 банк болох Голomt, Хас, Худалдаа Хөгжил, Хаан болон Төрийн банкны зээлийн эдийн засагчид байв.

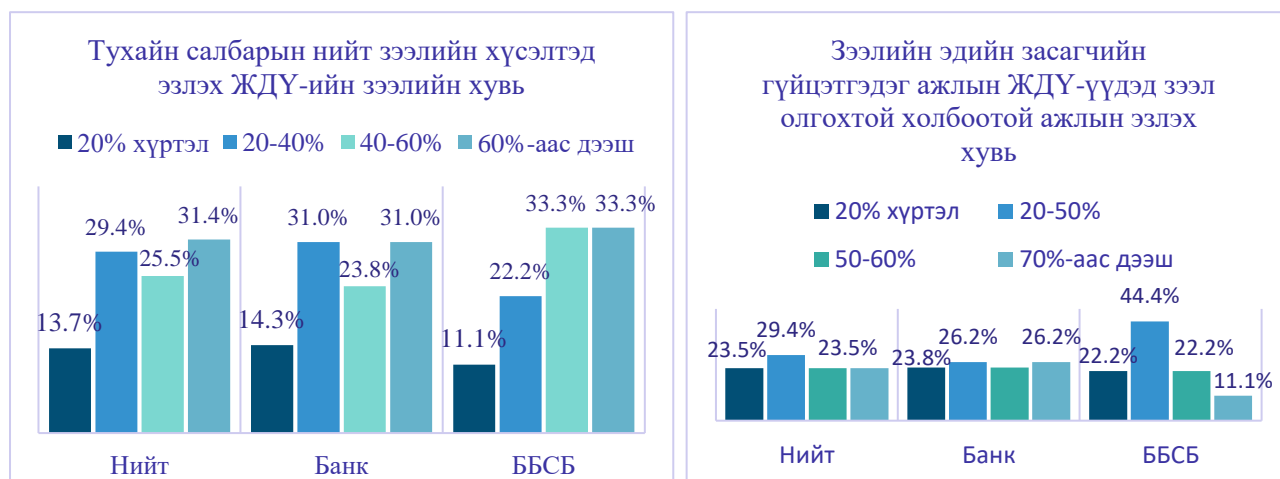
Судалгаанд оролцсон эдийн засагчдын дийлэнх нь харьцангуй туршлагатай байгаа нь нийт оролцогчдын 82.4 хувь нь 1 болон түүнээс дээш жилийн туршлагатай гэдгээс харагдаж байна.

Хүснэгт 6. Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл

Үзүүлэлт	Давтамж	Дүнд эзлэх хувь
Нийт	51	100.0%
<i>Ангилал</i>		
Банк	42	82.4%
ББСБ	9	17.6%
<i>Салбар нэгж</i>		
Зээлийн төв	9	17.6%
Салбар	27	52.9%
Тооцооны төв	15	29.4%
<i>Судалгаанд хамрагдсан банк болон ББСБ</i>		
Голомт банк	9	17.6%
Хас банк	7	13.7%
Төрийн банк	6	11.8%
Худалдаа хөгжлийн банк	6	11.8%
Хаан банк	5	9.8%
Ариг банк	3	5.9%
Богд банк	3	5.9%
Капитрон банк	2	3.9%
Бусад	10	19.6%
<i>Судалгаанд оролцогчдын ажилласан жил</i>		
1 хүртэлх жил	9	17.6%
1 - 3 жил	17	33.3%
3 - 5 жил	16	31.4%
5-аас дээш жил	9	17.6%

Тухайн банк/ББСБ салбарын нийт зээлийн хүсэлтэд эзлэх ЖДҮ-ийн зээлийн хувь харьцангуй өндөр (56.9 хувь) ба тухайн зээлийн эдийн засагчийн ажлын онцлогоос хамааран ЖДҮ-үүдэд зээл олгохтой холбоотой ажлын эзлэх хувь харилцан адилгүй байдаг байна.

Зураг 9. ЖДҮ-тэй холбоотой зээлийн хувь болон эдийн засагчийн ажилд эзлэх хувь

Судалгаанд оролцогчдын үзэж байгаагаар банк/ББСБ-д ирсэн ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн дундажаар 52 хувь нь бодитойгоор зээл болон олгогдож байгааг банк болон ББСБ-аар задлан авч үзвэл банкны салбарт ирсэн ЖДҮийн зээлийн 51 хувь нь бодитоор зээл болон олгогдож байхад ББСБ-ын хувьд энэ үзүүлэлт харьцангуй өндөр буюу 57 хувьтай байна. Гэхдээ энэ нь тухайн банк/ББСБ-ын салбараас мөн шалтгаалдаг бөгөөд хамгийн ихдээ 90 хүртэлх хувь, хамгийн багадаа 10 хувь нь бодитоор зээл болон олгогддог гэж хариулсан.

Хүснэгт 7. ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн бодитойгоор зээл болон олгогдож буй хувь

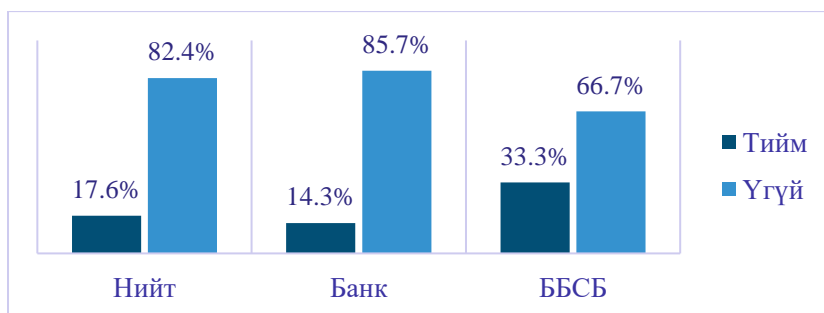
Ангилал	Дундаж	Хамгийн их утга	Хамгийн бага утга	Стандарт хазайлт
Нийт	52.0%	90.0%	10.0%	25.0%
Банк	51.0%	90.0%	10.0%	26.0%
ББСБ	57.0%	85.0%	20.0%	25.0%

Зээлийн бодлого ба харилцагчдад тавигдах шаардлагын тухайд

ЖДҮ-ийн зээл нь зардал болон эрсдэл ихтэй, хугацаа их зарцуулдаг тул нийт зээлийн багцад бага хувийг эзлэх бодлогыг банк/ББСБ-ын аль аль нь баримталдаг бөгөөд тухайн бизнесийн үйл ажиллагаа явуулж буй салбар болоод зээлийн хэмжээг харгалзан зээл олгодог байна.

Судалгаанд оролцогчдын 82.4 хувь нь банк/ББСБ-ууд нь ЖДҮ-д олгох зээлийн хэмжээнд тодорхой хязгаарлалт тавьдаг гэж хариулсан ба энэ үзүүлэлт нь банкны хувьд 85.7 хувьтай байгаа нь ББСБ-аас 19 нэгжээр өндөр байна.

Зураг 10. ЖДҮийн зээлийг тодорхой түвшинд барих бодлогыг баримталдаг эсэх

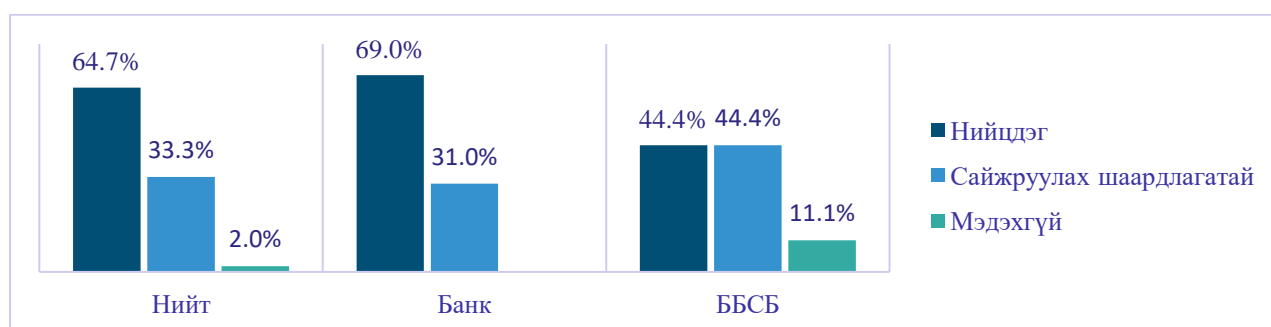
Судалгаанд оролцогчдын 19.6 хувь нь ЖДҮ-д зээл олгохдоо үйл ажиллагаа явуулж буй салбар болон зээлийн хэмжээний аль алиныг чухалчилдаг гэж хариулсан бол 11.8 хувь нь зөвхөн үйл ажиллагаа явуулж буй салбар, 11.8 хувь нь зээлийн шалгуур үзүүлэлт болон эргэн төлөх чадварыг чухалчилдаг гэжээ.

Зураг 11. ЖДҮ-ийн зээлийн талаар баримталдаг бодлого салбаруудаар ялгаатай эсэх

Зээлийн эдийн засагчүүдийн үзэж байгаагаар банк/ББСБ-аас олгодог зээлийн бүтээгдэхүүний төрөл нь харилцагчдын хэрэгцээ шаардлагад нийцдэг боловч, гарааны бизнест (хөгжих боломжтой ч барьцаа хөрөнгө тааруу бизнес) зориулсан зээлийн бүтээгдэхүүн болон илүү урт хугацаатай хүү багатай зээлийн бүтээгдэхүүн гаргах шаардлага байгааг онцлов. Нийт судалгаанд оролцогчдын 64.7 хувь нь банк/ББСБ-аас олгодог зээлийн бүтээгдэхүүний төрөл нь харилцагчдын хэрэгцээ шаардлагад бүрэн нийцдэг гэсэн бол 1/3 нь сайжруулах шаардлагатай гэж хариулсан. Гэхдээ сайжруулах шаардлагатай гэсэн хариулт банкны салбарт харьцангуй өндөр буюу 44.4 хувь байна.

Зураг 12. Банк/ББСБ-аас олгодог зээлийн төрөл нь харилцагчдын хэрэгцээнд нийцдэг эсэх

Судалгаанд оролцогчид дараах шинэ зээлийн бүтээгдэхүүнүүд байж болох саналыг дэвшүүлжээ. Үүнд:

- Гарааны бизнесүүдэд зориулсан хөрөнгө оруулалтын зээл
- Хөдлөх хөрөнгөд суурилсан зээл
- Барьцаа хөрөнгийг чухалчилдаггүй, бизнесийн хөгжих, томрох боломжид суурилсан зээл
- Хүү багатай, хугацаа урттай зээл
- Тусгайлан ЖДҮ-д чиглэсэн зээл.

Харин одоо байгаа зээлийн бүтээгдэхүүн дээр дараах сайжруулалтыг хийх нь тохиромжтой гэжээ.

- Зээлийн хугацааг уртасгах
- Зээлийн шалгуурыг бууруулах
- Зээлийн нөхцлийг илүү уян хатан болгох.

Зураг 13. Санал болгож буй зээлийн бүтээгдэхүүнүүд болон сайжруулах үзүүлэлтүүд

Банк/ББСБ-аас анхлан зээл авч буй харилцагч дунджаар 15, давтан зээл авч буй харилцагч дунджаар 9 материал бүрдүүлдэг бөгөөд харилцагчийн зээл авахад хамгийн их бүдэрдэг шаардлага нь барьцаа хөрөнгө байна. Түүнчлэн ББСБ-тай харьцуулахад банкинд бүрдүүлж өгөх материалын тоо харьцангуй олон байна. Банкнаас анх удаа зээл авч байгаа харилцагч дунджаар 17 баримт материалыг бүрдүүлдэг боловч, энэ нь бусад хүчин зүйлээс шалтгаалан хамгийн багадаа 5 болж буурах эсвэл хамгийн ихдээ 130⁵ болж өсөх

⁵ Гэхдээ энэхүү хариулт нь эргэлзээтэй тул ихдээ 20 баримт шаарддаг гэж ойлгож болох юм. Өөр нэг хариулт дээр 58 баримт бичиг гэсэн нь бас эргэлзээтэй тоо юм.

тохиолдол байдаг байна. Энэ үзүүлэлтийг ББСБ-аар авч үзвэл харилцагч дунджаар 10 материалыг бүрдүүлдэг бөгөөд хамгийн багадаа 5, хамгийн ихдээ 15 болж өсдөг байна.

Харин банкнаас давтан зээл авч буй харилцагчийн хувьд дунджаар 10 материал бүрдүүлдэг ба энэ тоо хамгийн багадаа 3, хамгийн ихдээ 50 байж болдог байна. Харин ББСБ-ын давтан харилцагч дунджаар 6 материал бүрдүүлж зээлээ авдаг ба энэ тоо хамгийн багадаа 2, хамгийн ихдээ 12 болдог байна.

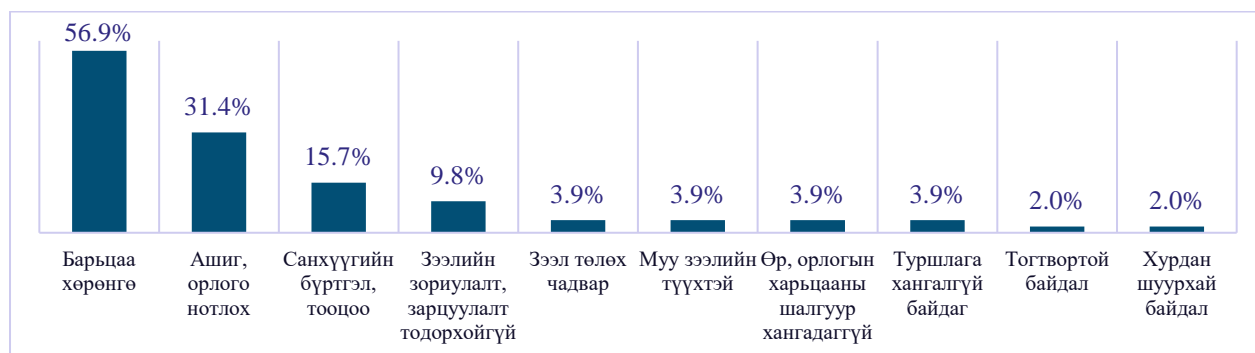
Хүснэгт 8. Зээл авахад бүрдүүлж буй баримт бичгийн тоо

Ангилал	Дундаж	Хамгийн бага утга	Хамгийн их утга	Стандарт хазайлт
Анхлан зээл авч буй харилцагчдын хувьд бизнесийн зээл авахад бүрдүүлэнбуй нийтбаримтбичгийн тоо				
Нийт	15	5	130	18
Банк	17	5	130	20
ББСБ	10	5	15	4
Давтан авч буй харилцагчдын хувьд бизнесийн зээл авахад бүрдүүлэнбуй нийтбаримтбичгийн тоо				
Нийт	9	2	50	7
Банк	10	3	50	8
ББСБ	6	2	12	4

Гэхдээ энэхүү асуултын хариултууд хамгийн их хэлбэлзэлтэй байсан ба нэг банкны зээлийн эдийн засагч нар ч өөр өөр тоог дурдсан байв. Эндээс харахад банк бүрийн ЖДҮ-ээс шаарддаг бичиг баримтууд нь өөр, эсвэл банкны эдийн засагч нар тухайн зээл хүсэгчийн нөхцөл байдлаас хамаарч илүү олон баримт бичиг шаарддаг байх ч талтай. Энэ байдал нь эргээд харилцагчдад хүндрэл учруулдаг болов уу⁶.

Харилцагчдын хувьд банк/ББСБ-аас тавьж буй шалгууруудаас: барьцаа хөрөнгийн шаардлагыг хангаж чаддаггүй 56.9 хувь; ашиг, орлого нотолж чадахгүй 31.4 хувь; санхүүгийн бүртгэл тооцоогоо хөтлөөгүй 15.7 хувь; зээлийн зориулалт болоод зарцуулалт нь тодорхойгүй болон тооцоолол нь бүрэн хийгдээгүй 9.8 хувь зэрэг дутагдлууд байна.

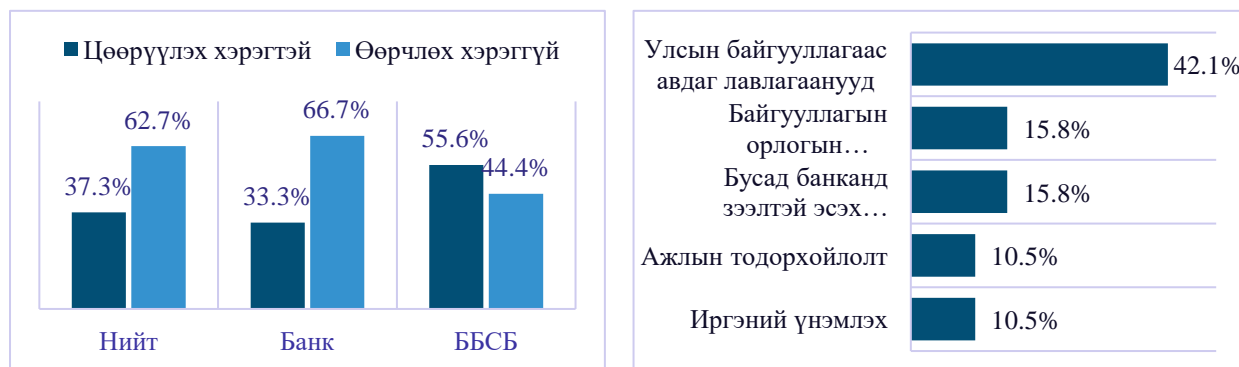
Зураг 14. Харилцагчийн голлон хангаж чаддаггүй шаардлага

⁶ Банкны хувьд зээлийн бүтээгдэхүүн бүрийн хувьд ямар бичиг баримтын бүрдэл байхыг тодорхойлоод банкны эдийн засагч бүр өөрийн үзэмжээр бус харин яг эдгээр баримтуудыг л харилцагчаас шаарддаг байх нь чухал.

ЖДҮ болон бизнес эрхлэгчдийн зээл авахад бүрдүүлж өгдөг бичиг баримтын тоог өөрчлөх шаардлагагүй. Судалгаанд хамрагдсан нийт оролцогчдын 62.7 хувь нь зээл авахтай холбоотой бизнес эрхлэгчдээс авч буй баримт бичгийн тоонд өөрчлөлт оруулах шаардлагагүй гэж үзсэн бол 37.3 хувь нь цөөрүүлэх хэрэгтэй гэж үзжээ. Цөөрүүлэх хэрэгтэй гэж үзэж буй оролцогчдын 42.1 хувь нь улсын байгууллагаас авдаг тодорхойлолт, лавлагаанууд (оршин суугаа газрын тодорхойлолт г.м), 15.5 хувь нь байгууллагын орлогын баталгаажилт, 15.5 хувь нь бусад банканд зээлтэй эсэх тодорхойлолтыг шаардахаа болих хэрэгтэй гэж үзжээ. Түүнчлэн банкны салбарын оролцогчдын дийлэнх буюу 66.7 хувь нь өөрчлөх шаардлага байхгүй хэмээн үзэж байхад эсрэгээр ББСБ-ын оролцогчдын дийлэнх буюу 55.6 хувь нь цөөрүүлэх хэрэгтэй гэж үзжээ.

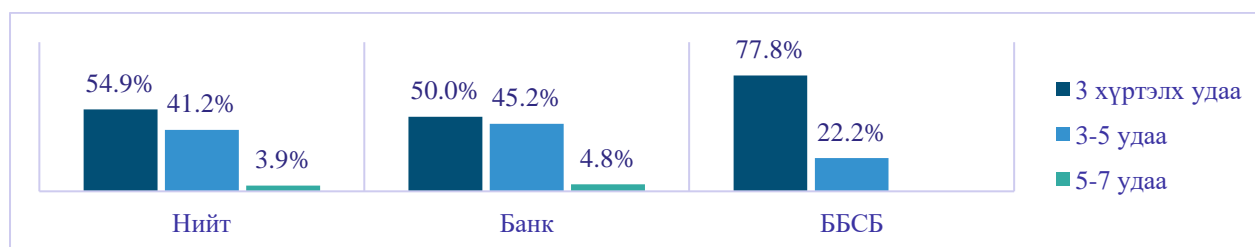
Зураг 15. Зээл авахтай холбоотой баримт бичгийн тоог өөрчлөх шаардлагатай эсэх

Зээлийн эдийн засагчийн үйл ажиллагаа

Зээлийн эдийн засагч нь зээл хүссэн харилцагчтай дунджаар 5 хүртэлх удаа уулзаж, зээл авахад шаардлагатай баримт бичгийг бүрэн авахын тулд дунджаар 6.5 өдрийг, баримт материалыг хүлээн авахдаа дунджаар 3 цагийг зарцуулдаг. Судалгаанд хамрагдагсдын 54.9 хувь нь зээл хүссэн харилцагчтай зээл олгох хүртэлх хугацаанд 3 хүртэлх удаа уулздаг, 41.2 хувь нь 3-5 удаа уулзаж, зээл олгодог байна. Энэ үзүүлэлт банк болон ББСБ-ын хувьд нэлээд ялгаатай байгаа ба банктай харьцуулахад ББСБ-ын зээлийн эдийн засагчийн харилцагчтай уулзах давтамж цөөн байна. Тухайлбал, банкны зээлийн эдийн засагчийн тал нь, ББСБ-ын зээлийн эдийн засагчийн 77.8 хувь нь зээл олгох хүртэл харилцагчтай 3 хүртэлх удаа, банкны зээлийн эдийн засагчийн 45.2 хувь, ББСБ-ын зээлийн эдийн засагчийн 22.2 хувь нь зээл олгох хүртэл харилцагчтай 3-5 удаа уулздаг байна.

Зураг 16. Зээл хүссэн харилцагчтай зээл олгох хүртэлх хугацаанд уулзах давтамж

Зээлийн эдийн засагчид дунджаар 6.5 өдрийг зээл авахад шаардлагатай бичиг баримтуудыг харилцагчаас бүрдүүлж авахад зарцуулдаг бөгөөд энэ нь хамгийн багадаа 1 өдөр, хамгийн

ихдээ 51 хоног болох тохиолдол ч байдаг байна. Энэ хугацааг банк болон ББСБ-ын хувьд салган харвал ББСБ-ын хувьд 8.4 өдөр, банкны хувьд 6.1 өдрийг дундажаар зарцуулдаг байна.

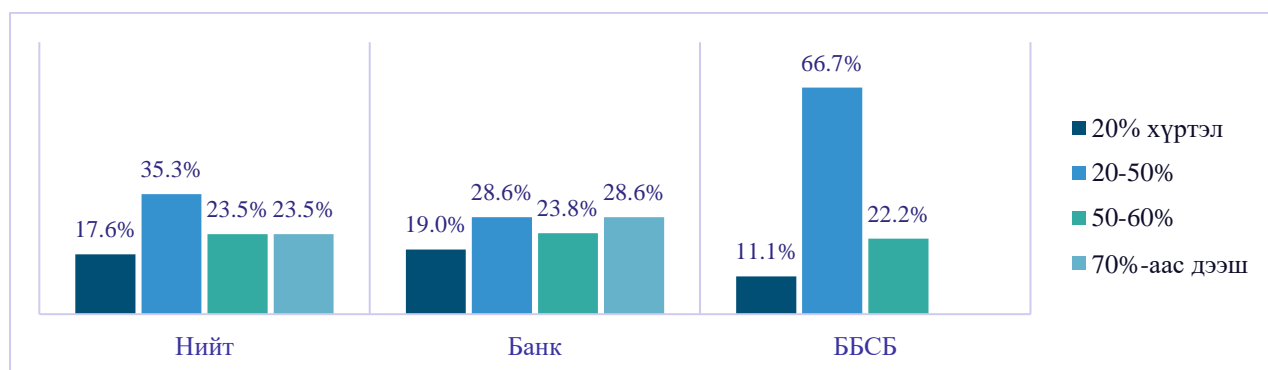
Харин ирсэн баримт бичгийн бүрэн бүтэн байдлыг шалгахад дунджаар 3 цагийг зарцуулдаг ба банкны зээлийн эдийн засагчийн 3.3 цагийг зарцуудаг байхад ББСБ-ын харилцагч 1.5 цагийг тус тус зарцуулж байна.

Хүснэгт 9. Зээлийн эдийн засагчийн зээлтэй холбоотой материалд зарцуулах хугацаа

Ангилал	Дундаж	Хамгийн их утга	Хамгийн бага утга	Стандарт хазайлт
<i>Зээл авахад шаардлагатай бичиг баримтуудыг харилцагчаас бүрдүүлэн авахад шаардагдах хугацаа /өдрөөр/</i>				
Нийт	6.5	51	1	9
Банк	6.1	51	1	8
ББСБ	8.4	35	1	12
<i>Харилцагчаас ирсэн материалын бүрэн бүтэн байдлыг шалгахад зарцуулж буй хугацаа /цагаар/</i>				
Нийт	3.0	48	0.25	7
Банк	3.3	48	0.25	8
ББСБ	1.5	5	0.5	2

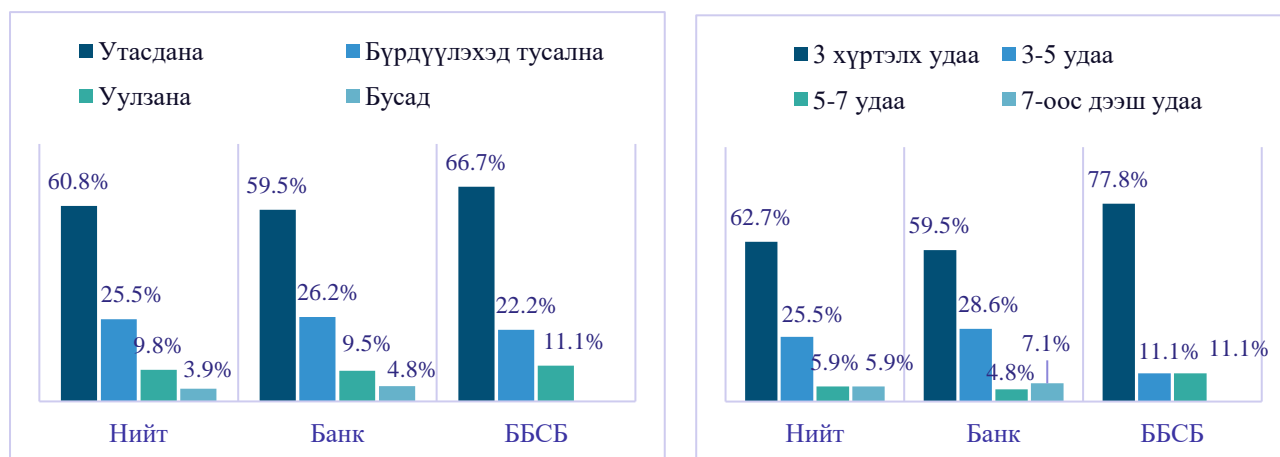
Бүрдэлт дутуу зээлийн материалын эзлэх хувь ББСБ-ын хувьд 20-50 хувь байдаг бол банкны хувьд салбар тус бүрээс шалтгаалан харилцан адилгүй байна. Ийм дутуу бүрдэлттэй материал дээр зээлийн эдийн засагчид ихэнхдээ утсаар холбогдон асуудлыг шийдвэрлэдэг бөгөөд ингэхийн тулд 3 хүртэлх удаа дуудлага хийх хэрэгтэй болдог байна.

Зураг 17. Бичиг баримтын бүрдүүлэлт дутуу зээлийн хүсэлтийн эзлэх хувь

Судалгаанд оролцогчдын 60.8 хувь нь бүрдэл дутуу зээлийн хүсэлттэй харилцагчтай утсаар холбогддог бол 25.5 хувь нь бүрдүүлэхэд нь гар бие оролцон тусладаг, 9.8 хувь биечлэн уулздаг байна. Ингэхдээ 62.7 хувь нь 3 хүртэлх удаа, 25.5 хувь нь 3-5 удаа, 5.9 хувь нь 5-7 удаа холбоо барьдаг байна. Энэ үзүүлэлт банк болон ББСБ-ын хувьд ойролцоо утгатай байна.

Зураг 18. Бүрдэл дутуу үед авч буй арга хэмжээ, уулзах давтамж

Зээлийн хүсэлт өгсөн харилцагчдын хувьд санхүүгийн тайлан, тооцоолол гэсэн хэсэг дээр хамгийн их цаг зарцуулдаг. Мөн бичиг баримтаа удаан бүрдүүлдгийн нэг гол шалтгаан нь яг ямар баримт бичиг бүрдүүлж өгөх талаарх харилцагчдын ойлголт, мэдлэг мэдээлэл тааруу байдагтай холбоотой гэж зээлийн эдийн засагчид үзэж байна. Судалгаанд оролцогчдын 49 хувь нь зээл авахад бүрдүүлж буй материалуудаас бизнес эрхлэгчдийн хамгийн их цаг зарцуулж, удаг баримт бичиг нь санхүүгийн тайлан, тооцоололтой холбоотой хэсэг гэжээ. Өөрөөр хэлбэл бизнес эрхлэгч санхүүгийн хувьд тогтвортой гэдгээ нотлох бичиг баримт, санхүүгээ бодитоор хөтөлдөггүй, мөнгөн урсгал сайтай, орлого зарлагаа нягтлан бодох бүртгэлийн стандартын дагуу бүртгэж чаддаггүй, санхүүгийн тайланг гаргаж нотлох баримтуудыг баталгаажуулж чаддаггүй нь тэдний хувьд зээл авахад нь хүндрэл учруулдаг.

Шигтгээ 4.

Компанийн эзэн нь өөрөө захирлыг нь хийгээд л, нярваа хийгээд л, нягтлангаа хийгээд л, бараг цэвэрлэгчээ ч хийх нь холгүй бүх юмандаа оролцоод явдаг учраас компанийн бүртгэл тооцооны асуудал хэцүү, бүх зүйл нь толгойн дотор нь л бичээтэй байх шиг байгаа юм. Яг цаасан дээр буучихсан шаардлага хангахуйц юм нь л хамгийн хэцүү. Банкнууд хөөрхий бараг л айлын дансны хуулга шүүж үзэж байгаад орлогыг нь баталгаажуулж байна даа.

Банкны ярилцагч 7

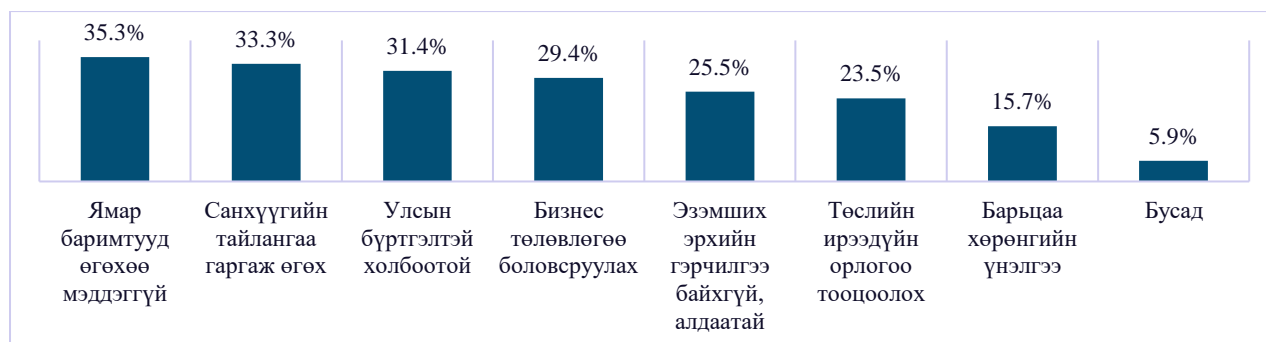
Мөн бизнесүүд зээлийн холбогдох баримт бичгээ бүрдүүлэхэд хамгийн их цагийг зарцуулдаг байна.

Зураг 19. Бизнес эрхлэгчдийн хувьд бүрдүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг баримт бичиг

Баримт бичиг бүрдүүлэхэд уддаг шалтгааныг яг ямар баримт бүрдүүлж өгөхөө сайн мэддэггүйтэй холбоотой хэмээн судалгаанд оролцогчдын 35.3 хувь үзжээ. Үүний дараагаар банкнаас тавигддаг шаардлагын дагуу санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгч чаддаггүй гэж 33.3 хувь нь үзжээ.

Зураг 20. Баримт бичиг бүрдүүлэхэд уддаг шалтгаан

Зээлийн эдийн засагчид нь ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн дагуу холбогдох шинжилгээ, судалгаа хийхэд дунджаар 26.9 цаг буюу ажлын 3.3 өдрийг зарцуулдаг байна. Энэ үзүүлэлт нь банкны хувьд ББСБ-аас 7.2 дахин их байгаа нь банк болон ББСБ-ын зээлийн эдийн засагчийн зээл судлах хугацаа маш их зөрүүтэй болохыг батлан харуулж байна. Түүнчлэн банкны хувьд зээл судлах хугацаа хамгийн ихдээ 168 цаг буюу ажлын 21 өдөр шаардагдах тохиолдол байдаг бол ББСБ-ын хувьд хамгийн ихдээ 16 цаг буюу ажлыг 2 өдөр л шаардлагатай байдаг байна. Гэхдээ анхаарах нэг асуудал нь ихэнх ЖДҮ нь банк руу ханддаг тул ББСБ-д хандах ЖДҮ цөөн, тэднээс шаарддаг баримт бичиг ч бага байдагтай холбоотой.

Хүснэгт 10. ЖДҮ-ийн зээлийн хүсэлтийн дагуу холбогдох шинжилгээ, судалгааг хийхэд зарцуулдаг хугацаа /цагаар/

Ангилал	Дундаж утга	Хамгийн их утга	Хамгийн бага утга	Стандарт хазайлт
Нийт	26.9	168	1	37.7
Банк	31.7	168	1	39.9
ББСБ	4.4	16	1	4.5

Ийнхүү зээлийн явцыг судлах явцад зээлийн эдийн засагчдын хамгийн их цаг авдаг ажил нь бичиг баримтын бүрдэлт (35.5 хувь) байдаг байна. Үүний дараагаар бизнес төлөвлөгөөний боловсруулалт 27.5 хувь, мөнгөн урсгалын тооцоо 19.6 хувиар тус тус хамгийн их цаг авдаг ажлын жагсаалтыг тэргүүлжээ.

Зураг 21. Зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн цаг зарцуулдаг үйл ажиллагаа

Түүнчлэн зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн их хүндрэлтэй байдаг үзүүлэлт нь мөнгө санхүүтэй холбоотой хэсэг байдаг бөгөөд нийт оролцогчдын 62.7 хувь нь ЖДҮ-ийн гаргадаг санхүүгийн тайлангууд нь үнэн зөв биш, 62.7 хувь нь мөнгөн урсгал, хөрөнгө оруулалтын тооцоолол хийгдээгүй, авсан зээлийн зарцуулалт тодорхойгүй байдаг гэжээ. Энэ үзүүлэлт нь банк болон ББСБ-ын хувьд нэлээд ялгаатай байгаа бөгөөд банкны хувьд санхүүгийн тайлантай холбоотой асуудлыг (69 хувь) нэн тэргүүнд учирдаг хүндрэл хэмээн тодорхойлсон бол ББСБ-ын хувьд мөнгөн урсгал, хөрөнгө оруулалтын тооцоолол хийгдээгүй (88.9 хувь) байдаг нь хамгийн хүндрэлтэй байдаг гэжээ.

Зураг 22. Зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг зүйлс

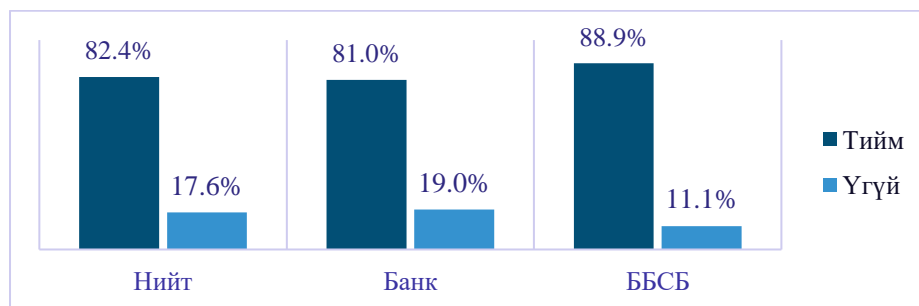

Зээлийн эдийн засагч нар харилцагчдын бүрдүүлж өгч буй материалын бүхий л үе шатанд шаардлагатай дэмжлэг, тусламжийг үзүүлдэг. Нийт судалгаанд оролцогчдын 82.4

хувь нь ЖДҮ эрхэлдэг харилцагчиддаа бизнес төлөвлөгөө, мөнгөн урсгал зэргээ боловсруулахад нь аргагүйн зөвлөгөө өгч, хийхэд нь тусладаг гэжээ.

Зураг 23. Харилцагчиддаа аргагүйн зөвлөгөө өгдөг эсэх

Ингэхдээ сард нэг зээлийн эдийн засагч дунджаар 9 харилцагчид зөвлөгөө өгч ажилладаг ба нэг харилцагчид дунджаар 4 цагийг зарцуулдаг байна. Энэ нь мэдээж харилцагч болон зээлийн эдийн засагчийн аль алинаас нь шалтгаалдаг бөгөөд ББСБ-тай харьцуулахад банкны зээлийн эдийн засагчид илүү олон харилцагчид зөвлөгөө өгч, нэг харилцагчид харьцангуй бага цаг зарцуулж байна.

Хүснэгт 11. Сардаа арга зүйн зөвлөгөө өгдөг харилцагчийн тоо болон зарцуулдаг хугацаа

Үзүүлэлт	Ангилал	Дундаж утга	Хамгийн их утга	Хамгийн бага утга	Стандарт хазайлт
Харилцааны менежерийн сард дунджаар туслалцаа үзүүлж зөвлөгөө өгдөг харилцагчийн тоо	Нийт	9	50	1	10
	Банк	10	50	1	10
	ББСБ	6	14	2	4
Зарцуулдаг дундаж хугацаа /цагаар/	Нийт	4	60	1	10
	Банк	3	24	1	4
	ББСБ	9	60	1	21

Судалгаанд хамрагдсан 2 оролцогч тутмын нэг нь мөнгөн урсгалын тооцоогоо хийх нь ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд хамгийн ойлгомжгүй бөгөөд хийхээс зүрхшээдэг хэсэг нь байдаг гэдгийг хэлжээ. Үүний дараагаар 37.1 хувь нь бизнес төсөл бичих, 33.3 хувь нь төслийн үр ашгийг үнэлэх нь харилцагч нарт ойлгомжгүй байдаг гэжээ.

Зураг 24. Харилцагчдын хамгийн их ойлгодоггүй, хийж чаддаггүй хэсэг

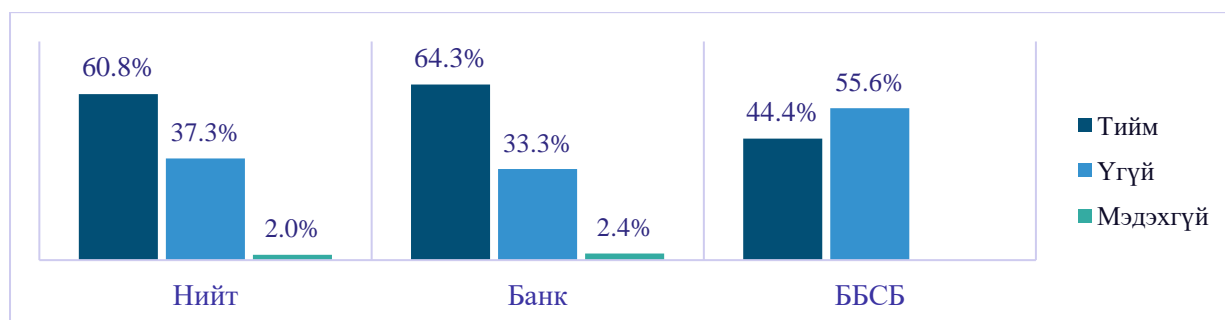
Мөн судалгаанд хамрагдсан 2 оролцогч тутмын нэг ЖДҮ-үүд санхүүгийн нэг тайлантай болчихвол тэдний ажилд маш их нэмэр болно. Түүнчлэн, бизнес эрхлэгчид сайн боловсруулсан бизнес төсөл, төлөвлөгөөтэй болох (33.3 хувь), мөнгөн урсгал болоод төслийн тооцоогоо хийж чаддаг байх (33.3 хувь) нь зээлийн эдийн засагч нарын ажлыг ихээхэн хөнгөвчилж чадна гэжээ.

Зураг 25. Зээлийн эдийн засагчийн ажлыг дөхөм болгох өөрчлөлтүүд

Түүнчлэн судалгаанд хамрагдсан зээлийн эдийн засагчдын 60.8 хувь нь хэрэгцээгүй олон бичиг баримт шаардлаа гэсэн гомдлыг харилцагчдаасаа хүлээж авсан ба энэ төрлийн гомдлыг банкны 10 менежер тутмын 6 нь хүлээж авсан байхад ББСБ-ын 10 зээлийн эдийн засагч тутмын 4 нь хүлээж авдаг байна.

Зураг 26. Харилцагчдын хувьд хэрэгцээгүй олон бичиг баримт шаардлаа хэмээн гомдоллодог эсэх

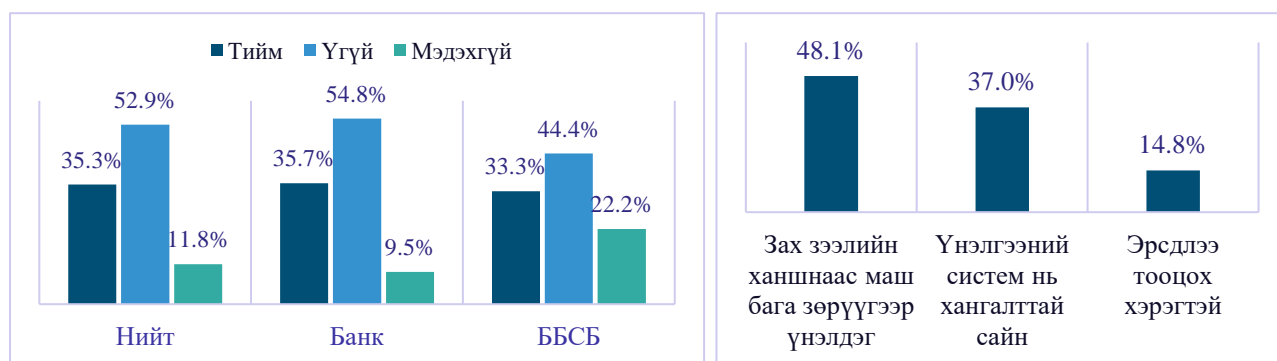
Харилцагчдын зээл хүсэхтэй холбоотой тавигддаг шалгууруудаас ЖДҮ болон бизнес эрхлэгчдийн хангаж чаддаггүй шалгуур нь барцаа хөрөнгө хэмээн судалгаанд оролцогчдын 41.2 хувь нь хариулжээ. Харин бусад үзүүлэлтүүдийн хувьд орлого нотлох, зээлийн зарцуулалт тодорхойгүй, өмнө нь муу зээлийн түүхтэй байх, үйл ажиллагаа явуулсан жилийн шалгуур зэргийг хангаж чадахгүй байх тохиолдол тийм түгээмэл бус хэдий ч байсаар байгааг судалгаанд оролцогчид хэлжээ.

Зураг 27. Зээл хүсэхтэй холбогдон тавигддаг аль шалгууруудаас харилцагчийн хангаж чаддаггүй үзүүлэлт

Зээлийн эдийн засагчдын 52.9 хувь нь барьцаанд тавих үндсэн хөрөнгийн үнэлгээг банкууд хэт доогуур үнэлдэгтэй санал нийлэхгүй байгаа бол 35.3 хувь нь санал нийлж, 11.8 хувь хэлж мэдэхгүй гэжээ. Харин яагаад санал нийлэхгүй байгааг тодруулахад бараг 2 оролцогч тутмын 1 нь банк тухайн үндсэн хөрөнгийг зах зээл дээр байгаа бодит ханшнаас маш бага зөрүүгээр үнэлдэг гэдгийг хэлжээ. Түүнчлэн эдгээр оролцогчдын 37 хувь нь барьцаа хөрөнгийг үнэлэхдээ маш олон хүчин зүйлсийг харгалзан үздэг бөгөөд үнэлж буй үнэлгээний систем, тооцоолол нь хангалттай сайн байдгийг онцолсон бол 14.8 хувь банк мөн эрсдлээ тооцоолох шаардлагатай учир шууд харилцагчийн хүссэн, үнэлсэн утгыг авч ашиглах боломжгүй гэжээ.

Зураг 28. Барьцаа хөрөнгийг багаар үнэлдэгтэй санал нийлдэг эсэх, хэрэв үгүй бол түүний шалтгаан

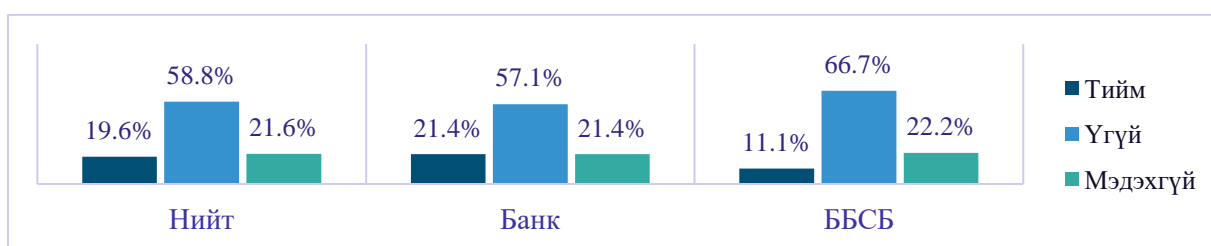

Хууль эрхзүй, дүрэм журам, эсвэл байгууллагын дотоод журам зэргээс таны ажилд хүндрэл учруулдаг заалт бий юу? гэсэн асуултад нийт оролцогчдын 58.8 хувь нь үгүй хэмээн хариулсан бол 21.6 хувь нь сайн мэдэхгүй, зөвхөн 19.6 хувь нь тийм заалт бий хэмээн хариулжээ. Энэхүү заалт нь юу болохыг тодруулахад оролцогчид дараах нээлттэй хариултуудыг ирүүлсэн. Үүнд:

- Бэлэглэлийн гэрээ, үл хөдлөх хөрөнгө борлуулсны татварыг бууруулах;
- Зах зээлийн үнэлгээтэй уялдуулах, банк бүрт өөр байдаг;

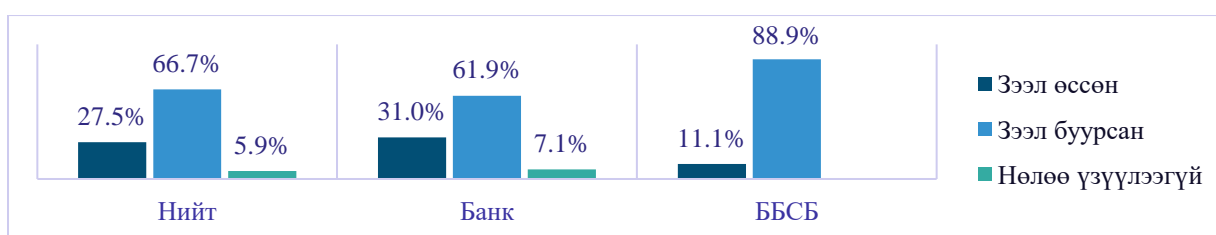
- Засгийн газар, Монголбанкнаас гаргасан журмууд банкны журмуудтайгаа нийцдэггүй, харицлагчид ойлгомжгүй байдал үүсгэж банкныг буруутгах явдал их байдаг;
- Нэг эдийн засагчийн хийх ажлын ачаалал их;
- Хувцаат компаниудын хувьд цар тахалтай үед хувьцаа эзэмшигч нар нь гадаадад байгаа тул шийдвэр гаргалт, бичиг баримтын бүрдэл дээр хүндрэл үүсч байна;
- Улс даяар нэгдсэн системтэй болохгүй бол төрийн байгууллага бүр хүнд суртал гаргадаг, хүний нөөцийнх нь чадвар муу;
- Хууль, дүрэм, журмыг ЖДҮ-үүдэд зээл авахад хялбар болгох шаардлага байсаар байна.

Зураг 29. Хууль эрхзүй, дүрэм журам, эсвэл байгууллагын дотоод журамд зээлийн эдийн засагчийн ажилд хүндрэл учруулдаг заалт бий эсэх

Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-ийн салбарын зээл буурахад ихээхэн нөлөөлсөн. Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-д олгох зээлд сөргөөр буюу зээлийн хэмжээ буурахад томоохон хүчин зүйл болсон хэмээн нийт оролцогчдын 66.7 хувь нь үзжээ. Харин нийт оролцогчдын 27.5 хувь нь эерэгээр буюу тус салбарт олгогдох зээлийн хэмжээ Ковид-19 цар тахалтай холбогдон нэмэгдсэн гэжээ.

Зураг 30. Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-д олгох зээл үзүүлсэн нөлөө

ЖДҮ-ийн зээл буурсан гэж үзэж буй зээлийн эдийн засагчдын үзэж байгаагаар Засгийн газраас тогтоосон хөл хорионоос болж бизнесүүд зогссон (70.6 хувь) нь хамгийн их нөлөөлсөн бол үүний дараагаар зээл хүссэн харилцагч нар зээлийн шаардлагыг хангахаа больсон (58.8 хувь) нь тухайн салбарын зээл буурахад хамгийн их нөлөө үзүүлсэн гэж хариулсан.

Шигтгээ 5.

Цар тахлын нөлөө маш их байна. Бүр тэг зогсолт хийчихсэн. Манайхтай 4-5 жил найдвартай хамтарч ажилласан харилцагч нар маань Ковидын нөлөөнд автаж, худалдааны салбарын бизнес эрхлэгчид бол дампуурах шатандаа ороод, зээлээ төлөөд ч сэргэхээргүй, зарим нь зээлээ төлж чадахгүй хэмжээнд очиж байна. Барааныхаа багахан хэмжээнд эргэлдээд, эргэлтийн мөнгөгүй болчихсон, бизнесээ хийж чадахгүй, буцаад бизнес нь сэргэхгүй болохоор зээлээ төлж чадахгүй эрсдэлүүд маш их байна.

ББСБ-ын ярилцагч 2

Зураг 31. Зээл буурахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс

Судалгаанд хамрагдсан зээлийн эдийн засагчид Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй бодлогын хүрээнд олгогдох 3 хувийн хүүтэй зээлийг ЖДҮ-д хэрхэн олгох талаар дараах ерөнхий саналуудыг хэлжээ. Үүнд:

- Зорилтот бүлэгтээ хүрч очиж байгаа эсэхэд хяналт тавьж ажиллах;
- Бодит хэрэгцээнд үндэслэж, хүртээмжтэй байдлыг хангаж ажиллах буюу цөөн тооны харилцагчид дээд хэмжээгээр нь олгохгүй байх;
- Бизнесийн онцлогийг харгалзан үзэж, онцлогт нь тохирсон нөхцлийг санал болгохыг эрмэлзэх (Жишээ нь: Улирлын чанартай бизнесүүд, технологитой холбоотой гарааны бизнесүүд, дотоодын үйлдвэрлэл г.м.);
- Зөвхөн орлого, барьцаа хөрөнгөд баригдалгүйгээр өөр бусад үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзэх (Жишээ нь: Ажилчдын тоо, үйл ажиллагааны чиглэл, цаашид өсөж хөгжих боломж г.м.);
- Зээлийн зарцуулалт дээр хязгаарлалт хийлгүй эргэлтийн болон эргэлтийн бус хөрөнгийг санхүүжүүлэх боломжтой болгох;
- Зээлийн талаар мэдлэг, мэдээллийг сайн өгч, шаардлага хангаж байгаа бүх хүмүүсийг тэгш боломжоор хангах;
- Зээлийн шалгуурыг бууруулах (Тухайлбал: барьцаа хөрөнгө шаардах нөхцлийг бууруулах, хөдлөх хөрөнгийг барьцаалах боломжтой болгох, орлого зээлийн харьцааг 60/40 болгох, цар тахалгүй үеийн орлогыг шалгуур болгох, давхар зээл авахыг зөвшөөрөх г.м)
- Зээлийн нөхцлийг сайруулах (Тухайлбал: зээлийн хугацааг уртасгах, нэг удаад бөөн дүнгээр бус хэсэгчлэн хувааж олгох г.м.)

Гэхдээ ЖДҮ-үүд маань энэхүү хөнгөлөлттэй нөхцөлтэй зээлийг авахад хүндрэл учирч буй нь тэднээс өөрсдөөс нь ч ихээхэн хамаарч байна.

Шигтгээ 6.

Хэдийгээр Засгийн газар, Монголбанкнаас ЖДҮ-г дэмжих зорилгоор репо санхүүжилт, 3 хувийн зээл гэхчлэн санхүүжилтийн дэмжлэгүүдийг үзүүлэхээр оролдож байгаа ч хүртээмж багатай байна. Энэ нь ЖДҮ-ийн санхүүгийн сахилга бат сул, хөрөнгөжөөгүй, санхүүгийн боловсрол мэдлэг багатайгаас зээл дамжуулан олгогч арилжааны банкуудын наад захын шаардлага хангахгүй нөхцөл байдалд орж байна.

Банкны салбарын зээл олголтын өнөөгийн байдал болон ЖДҮ-ийн зээл олголтонд тулгардаг асуудлуудыг тодруулсан энэхүү асуулгын судалгааны үр дүнгээс харахад 2017 онд энэ чиглэлээр хийгдсэн судалгааны үр дүнгээс сайжирсан зүйл төдийлөн ажиглагдахгүй байна. Хэдийгээр ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд банкны зээл нь санхүүжилтийн гол эх үүсвэр хэвээр байгаа ч ЖДҮ эрхлэгчид нь банкны зээлд тавигддаг шаардлагуудыг төдийлөн хангаж чадахгүй, барьцаа хөрөнгө дутагдалтай, санхүүгийн боловсрол дутмаг тул мөнгөн орлого, зарлагаа нягтлан бодох бүртгэлийн стандартын дагуу хөтөлж тайлагнадаггүй, авсан зээлээ зориулалтын дагуу зарцуулж, зээлийн төлбөрийг цаг хугацаанд нь төлөх санхүүгийн хариуцлага сул зэрэг дутагдалтай талууд байсаар байна. Бага татвар төлөхийн тулд орлогоо бууруулж бүртгэх, НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлэхгүй байх нь ЖДҮ-дэд богино хугацаанд ашигтай мэт боловч дунд, урт хугацаанд энэ байдал нь тэднийг хөнгөлөлттэй нөхцөлтэй ЖДҮ-ийг дэмжсэн зээлүүдэд хамрагдахад нь чөдөр тушаа болж байна.

Түүнчлэн, програм хангамжийн нэвтрэлт эрчимжиж байгаа өнөө үед ЖДҮ-ийн санхүүгийн тайлан болон удирдлагын шийдвэр гаргахад туслалцаа үзүүлж чадахуйн энгийн, хялбар, хямд санхүүгийн програм хангамжийг ЖДҮ-дэд нэвтрүүлж чадвал тэдний бизнесийн зөв шийдвэр гаргах нь ихэсч, санхүүгийн тайлан гаргалтыг хялбаршуулахын зэрэгцээ банкны зээл хөөцөлдөхөд нь бизнесийн орлогыг батлах гол баримт болж, банкны зээлийн эдийн засагч нарын ажлыг хөнгөвчлөх юм. Гол нь орлогыг баталсан энэхүү програм хангамж нь банкны ЖДҮ-д итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж зээлийн нөхцлөө зөөлрүүлэх, хүүг бууруулах, зарим төрлийн бизнесийн хувьд орлого барьцаалсан эргэлтийн хөрөнгийн зээл зэрэг зээлийн шинэ төрлийн бүтээгдэхүүн авах суурь болох боломж бий.

---

3. БАНКНЫ ЭРХЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛ БОЛОН ЦААШДЫН ХАНДЛАГА

3.1 Банкны эрхзүйн шинэчлэл болон болзошгүй нөлөө

Эрхзүйн шинэ зохицуулалт нь банкны салбарт томоохон шинэчлэлийг нэвтрүүлэх төлөвтэй. Банкны салбарыг зохицуулдаг гол хууль болох “Банкны тухай хууль” анх 1991 онд батлагдсанаас хойш тодорхой өөрчлөлтүүд хийгдсээр 2010 онд шинэчлэн баталсан. Үүнээс хойш 10 гаруй удаагийн нэмэлт өөрчлөлт орсон ч 2021 оны 01 сарын 29-нд УИХ-аас баталсан “Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль” нь банк санхүүгийн тогтолцоонд дунд болон урт хугацаанд томоохон өөрчлөлтүүдийг авчирхаар байна. Банкны тухай хуульд орж байгаа нэмэлт өөрчлөлтүүдийн гол агуулгыг 4 хэсэгт авч үзэж болно.

Нэгд, Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй арилжааны 12 банкиг нээлттэй хувьцаат компани болгох ба эдгээрийн 5 нь системийн нөлөө бүхий банк юм. 5 банк нь хуулийн зохицуулалтаараа 2022 оны 6-р сарын 30-ний өдрийн нээлттэй хувьцаат компани болж санхүүгийн зах зээлд IPO гаргах ёстой. Бусад банкууд нээлттэй болон хаалттай хэлбэрээр үйл ажиллагаагаа явуулж болно хэмээн заасан. Банкууд нээлттэй хувьцаат компани болсноор хөрөнгийн зах зээлд ахиц дэвшил гарна гэсэн хүлээлттэй байна.

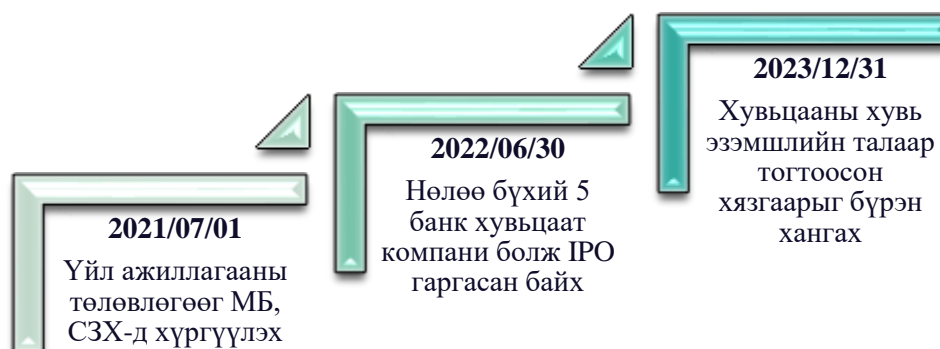
Хоёрт, хувь нийлүүлэгчдийн төвлөрлийг 20%-иар хязгаарлах тухай хуульд оруулсан. Энэ хязгаарлалт нь банкны шинэчлэлийн хөтөлбөрийн хүрээнд хийгдэж байгаа ажил бөгөөд 1 хувьцаа эзэмшигч нь дангаараа болон холбогдох этгээдийн хамт тухайн банкнаас гаргасан хувьцааны 20%-иас хэтрэхгүй хэмжээний хувьцаа эзэмшихээр тусгажээ. Энэ зохицуулалт нь 2023 оны 12-р сарын 31-ний өдөр хангагдсан байхыг банкуудаас шаардана.

Гуравт, банк татан буусан тохиолдолд Банкны тухай хуулийн 73 дугаар зүйлд зохицуулсан төлбөр барагдуулах дарааллыг илүү боловсронгуй болгож нийгмийн дундаж давхарга буюу хуримтлалтай иргэд, өрхийн хуримтлалыг тэргүүн ээлжинд хамгаалах өөрчлөлтүүд орж байгаа нь томоохон ахиц юм.

Дөрөвт, системийн нөлөө бүхий банкны тодорхойлолтыг нарийвчлан, боловсронгуй болгож хуульчилахаар тусгасан. Одоогийн байдлаар нийт системийн 5-аас дээш хувийг эзэлж байгаа банкиг системийн нөлөө бүхий банк гэж үздэг. Харин нэмэлт өөрчлөлтөөр тухайн банкны зах зээлд эзэлж буй хэмжээнээс гадна систем дэх гүйлгээний нийт дүн, санхүүгийн тогтолцоон дахь хамаарал, мөн бусад хүчин зүйлсийг боловсронгуй болгон тодорхойлох юм.

Зураг 32. Банкны салбарын шинэчлэлийн үе шат

Шинэчлэл нь банкуудын засаглал, хяналтын тогтолцоог сайжруулах эерэг нөлөөтэй.

Банкны салбарын эрхзүйн шинэчлэлийг хэрэгжүүлснээр банкуудын үйл ажиллагаа нь ил тод болж, шийдвэр гаргах, гүйцэтгэх, хяналт тавих эрх мэдэл хуваагдаж, харилцан бие биедээ хяналттай, тэнцвэртэй эрх мэдэлтэй байх зарчим бий болж, хяналтын тогтолцоо хангагдана. Түүнчлэн олон улсын стандарт, сайн туршлагад нийцсэн зохицуулалтын эрхзүйн орчин бүрдэж, эрсдэлд суурилсан хяналт шалгалтыг нэвтрүүлнэ. Эдгээрийн үр дүнд гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагч нарын банкинд итгэх итгэл нэмэгдэж, санхүүгийн зуучлал гүнзгийрч, банкны салбарын эдийн засгийн тогтвортой, хүртээмжтэй өсөлтөд хувь нэмрээ оруулах болно хэмээн Монголбанкны зүгээс үзэж байна. Харин эдгээр эрхзүйн шинэчлэлийг банк/ББСБ-ын удирдлагууд хэрхэн харж буйг энэхүү судалгааны хүрээнд хийсэн ганцаарчилсан ярилцлагын үр дүнгээс дор тоймлон оруулав.

- Банкны эрхзүйн шинэчлэлийн хүрээнд системийн нөлөө бүхий банкны тодорхойлолт, шалгуурыг нарийвчлан тодорхойлсон нь банкны системийн удирдлага, хяналт талдаа Монголбанк, тухайн банкны удирдлага, хувьцаа эзэмшигчид, хөрөнгө оруулагч нарт аль алинд нь ач холбогдолтой зөв алхам болсон. Гэхдээ жижиг банкны удирдлагуудын хувьд ингэж нийгэмд банкуудыг системийн нөлөө бүхий болон бусад гэж ангилж байгаа нь жижиг банкны үйл ажиллагаанд хүндрэл учруулдаг, цөөн хэдэн тоглогчтой олигополийг дэмжих үйл ажиллагаа болон хувирах эрсдэлтэй гэдгийг сануулж байв. Тухайлбал, адилхан банкны шаардлага, шалгуурыг хангаад арилжааны банк ажиллаж байхад харилцагчид системийн нөлөө бүхий 5 банкиг л найдвартай гэж үзэн жижгүүдийн харилцагч болдоггүй (Банкны ярилцагч 1). Мөн гаалийн болон онцгой татвар төлөх зэрэг төрийн үйлчилгээг системийн нөлөө бүхий банкуудаар л гүйцэтгэнэ гээд цаанаасаа журам дээрээ заачихаар жижиг банкны харилцагчид бизнес, худалдааны үйл ажиллагаагаа явуулахын тулд том банкуудаар үйлчлүүлэхээс өөр сонголтгүй болдог (Банкны ярилцагч 4). Эдгээр нь банкны салбарын өрсөлдөөнийг хумихад нөлөөлж байна.
- Банкууд хувьцаат компани болох нь зөв, цагаа олсон шийдвэр гэдгийг ярилцсан бүх банк/ББСБ-ууд илэрхийлж байв. Нээлттэй банкууд бий болсноор бүх мэдээлэл нь хөрөнгийн биржид бүртгэгдээд, одоо байгаагаас илүү нээлттэй, ил тод болно. Гэхдээ урьд нь 2 банк хувьцаат компани болоод дампуурсан гашуун туршлага байгаа тул асуудалд няхуур, системээр нь харж, боломжит эрсдэлүүдээс урьдчилан сэргийлэх зохицуулалтыг

хийх хэрэгтэй (Банкны ярилцагч 1, 2, 4, 6). Банкууд хувьцаат компани болоход хэд хэдэн хүчин зүйлсийг харгалзаж, нөхцлийг бүрдүүлэх, зохицуулалт хийх шаардлагатай байна.

- **Хөрөнгө оруулагч:** Банкуудын дүрмийн сангийн шаардлага болон активийн үнэлгээг харгалзан наад зах нь 2-3 их наяд төгрөгийг хөрөнгийн зах зээл дээрээс босгох хэрэгтэй болно. Ийм их хэмжээний хөрөнгийг оруулахад иргэд, жижиг хөрөнгө оруулагчдын мөнгө хүрэхгүй тул институцийн хөрөнгө оруулагчид хэрэгтэй. Гэтэл манай улсад институцийн хөрөнгө оруулагчид байдаггүй. Хэдийгээр хөрөнгө оруулалтын сангийн хууль 2013 онд батлагдсан ч, дорвитой үйл ажиллагаа явуулж буй томоохон хөрөнгө оруулалтын сан одоогоор алга. Гадаадын хөрөнгө оруулагчид банкны хувьцаа эзэмшигч болж болох боловч бүх банкны хувьд ийм хөрөнгө оруулагч олно гэсэн баталгаа байхгүй. Энэ нь хэд хэдэн хүчин зүйлээс хамааралтайг нэгэн ярилцагч ийн өгүүлсэн: “Гадны хөрөнгө оруулагч нар олно гэж тооцож байна. Гэтэл гадны хөрөнгө оруулагч нар Оюу толгой зэрэг гадны хөрөнгө оруулалттай компанид сүүлийн хэдэн жил үүсээд байгаа маргаантай асуудлаас болж Монголд хөрөнгөө оруулах сонирхол туйлын бага болсон. Миний мэдэж байгаагаар гадны хөрөнгө оруулагчид орж ирэхэд урьдчилсан хэдэн нөхцөл бүрдсэн байдаг жишигтэй. Нэгдүгээрт, Олон Улсын Корпораци (ОУК) нь хөгжиж байгаа орнуудын хувийн секторт орж ирээд амжилттай ажилласан байхыг шаардана. Үүний дараа Азийн Хөгжлийн Банк (АХБ), EBRD амжилттай ажилласан байхыг шаарддаг. Тэрний дараа жинхэнэ арилжааны хөрөнгө оруулагч нар буюу институцийн хөрөнгө оруулагч нар орж ирдэг. Спекуляц хийдэг буюу гэнэтийн хонжоо хардаг хөрөнгө оруулагч нар бас байгаа. Одоо Монголд ер нь ОУК орж ирж ажиллаж байна. Нэг их амжилттай биш. EBRD орж ирсэн, их алдагдал хүлээсэн. Монголоос гараад дуусаж байгаа. Спекуляц хийдэг хонжоо хайдаг хөрөнгө оруулагч нар мэр сэр байна, гэхдээ ихэнх нь урд зүгийнхэн байна. EBRD гарч байгаа ийм эрсдэлтэй зах зээлд дараагийн түвшний институцийн хөрөнгө оруулагч олно гэж ярьдаг, ийм их мөнгө орж ирэх боломж тун бага. Тэр тусмаа орж ирэхдээ банкны 20 хувьд хөрөнгөө оруулна гэдэг бол хяналтын эрх байхгүй тул ач холбогдолгүй. 34% болж байж хяналтын эрх үүсдэг. Хяналтын эрхгүй тийм их мөнгө төлөх сонирхол байхгүй гэж би харж байна” (Банкны ярилцагч 6).

Хэдийгээр дотоодын ААН болон иргэд хөрөнгө оруулагч болох боломж бий ч тэдний оруулж чадах хөрөнгийн хэмжээ нь их биш. Нөгөө талаас Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр ихэнх бизнесийн орлого буурсан, иргэдийн орлого ч багассан тул хөрөнгийн зах зээл рүү байгаа бүх хадгаламжаа оруулах алхам хийхгүй болов уу. Цөөн хөрөнгө оруулагчтай, хязгаарлагдмал хөрөнгө оруулалтын боломжтой ийм нөхцөлд бүх банкууд хөрөнгийн зах зээл дээрээс хөрөнгө босгох тул, бүгдэд нь сайхан боломж олдохгүй байх магадлал өндөр юм. Иймд эрхзүйн шинэчлэлийн шаардлагыг хангахгүйгээс болоод банкуудын тоо цөөрч магадгүй. Мөн нэгэн ярилцагчийн хэлснээр “Монголын зах зээл дээр энэ банкуудын хувьцааг худалдаж авах хөрөнгө оруулагч байхгүй. Тэгээд эзэнгүйдсэн өмч яадаг вэ, шамшигдуулаад л хаягдана шүү дээ. Тийм болохоор энэ шинэчлэл урт хугацаанд зөв юм яриад байгаа боловч, хэрэгжүүлж байгаа хугацаа зэрэг нь буруу байна аа” хэмээн анхааруулж байв (Банкны ярилцагч 4).

-
- **Банкуудын** хувьд хувьцаат компани болох, хөрөнгө оруулагчид олох, компанийн засаглалаа сайжруулах зэрэг олон ажил хийх шаардлага гарч байна. Дэлхийн Банкнаас 2020 онд гаргасан зөвлөмжид “Банкны хувь эзэмшлийн төвлөрлийг механикаар бууруулахаас өмнө өөрийн хөрөнгийн шаардлагыг үр дүнтэй нэмэгдүүлэх, банкуудын дотоод засаглалыг бэхжүүлэх шаардлагатай байна. Активийн чанарын үнэлгээ болон форензик аудитын дүгнэлтийн дараа дахин хөрөнгөжүүлэлтийн ажил эцэслээгүй, банкууд шаардлагад нийцсэн нэмэлт хөрөнгийг бодитоор бүрдүүлсэн эсэх нь эргэлзээтэй байна... Монголын банкуудын дотоод засаглалыг бэхжүүлэх шаардлагатай байна. Байгууллагын дотоод засаглал сайжрахаас өмнө банкны хувь эзэмшлийн төвлөрлийг бууруулахаар оролдовол ирээдүйд илүү ноцтой бэрхшээлтэй тулгарч болзошгүй” хэмээн бичсэн байна (Дэлхийн Банк, 2020, хх.26). Иймд компанийн засаглалаа сайжруулах, олон хувьцаа эзэмшигчтэй болоход ямар давуу, сул талууд гарч болох, эрсдэл байгаа бол хэрхэн урьдчилан сэргийлэх, жижиг хувьцаа эзэмшигчдийн эрх ашгийг хэрхэн хамгаалах зэрэг олон асуудлууд банкуудын хувьд энэ 2 жилд зайлшгүй судлах, хийх ажлууд болж байна.

Мөн нэгэн банкны удирдлагын хэлснээр “Дэлхий нийтээрээ хувьцааны тархалт өндөр байх, олон хувьцаа эзэмшигчтэй байх нь зөв шийдвэр бөгөөд олон улсын стандарт юм. Хувьцаат банк болохын сул тал нь хэт олон хувьцаа эзэмшигчтэй болоод ирэхээр ялангуяа манайхны хувьд бол хувьцаа эзэмшигчид нь өөрсдөө бизнесээ удирдах, бизнест оролцох, хяналт тавих гээд байдаг Монгол хүний зан ч юм уу одоо нэг тийм зүйл гарч болзошгүй. Мөн банк хэт олон хувьцаа эзэмшигчтэй болчихоод, хувьцаа дэмжигчдийнх нь хоорондын зөрчлөөс болоод үйл ажиллагаа явахгүй байх, хэт үйл ажиллагаандаа орох гээд байх, гүйцэтгэх удирдлагадаа нөлөөлөх гээд байх нь банкны үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх болгоомжлол бий” (Банкны ярилцагч 2).

- **Хөрөнгийн зах зээл** талаасаа банкууд хувьцаат компани болсноор хөрөнгийн зах зээлийн хэмжээ болон үнэлгээ өсч, хувьцааны арилжаа идэвхжиж, хөрөнгө оруулагчдын тоо нэмэгдэх, илүү олон төрлийн үнэт цаас ойрын ирээдүйд бий болох, банкууд тайлагналын ил тод байдал, хувьцаа эзэмшигчиддээ ноогдол ашиг олгох зэргээр бусад хувьцаат компаниудад үлгэр дууриал болон хөрөнгийн зах зээлийн хөгжилд олон эерэг өөрчлөлтийг авчиргах болов уу. Гэхдээ 199 хувьцаат компанитай, 3 их наяд төгрөг хүрэхгүй зах зээлийн нийт үнэлгээтэй хөрөнгийн зах зээлийн хувьд зах зээлийн үнэлгээтэй нь бараг тэнцүү, магадгүй илүү үнэлгээтэй банкууд орж ирснээр биржийн цар хүрээг огцом нэмэгдүүлэх тул одоо байгаа хөрөнгийн биржийн дэд бүтэц, төлбөр тооцоо зэрэг нь энэ өөрчлөлтөнд бэлэн үү? гэсэн асуулт урган гарна. Түүнчлэн, энэхүү зах зээлийн зуучлагчид болон бусад оролцогчдын чадавх, даац, технологийн шийдэл, мэдээлэл түгээх арга барил, хурд зэргээс харахад банкны салбарт гарах ирэх жилийн IPO-уудыг нэгэн зэрэг хэрэгжүүлэх боломж хэр байгаа нь одоогоор тодорхойгүй байна. Нэгэн ББСБ-ын ярилцагч “Санааг нь дэмжиж байгаа, хөгжүүлэлт тал дээр яаж явагдах бол гээд эргэлзээд байна. Хөрөнгө оруулалтын сангаа сайн хөгжүүлж байж хийвэл зүгээр. Шууд хийхээр хугацааны хувьд ч шахуу байна, банкууд маань ч бэлдэж амжихгүй байх. Буруу явбал нэр төдий хувьцаат компани болчихгүй байгаа гэж харж байна.” (ББСБ-ын ярилцагч 3) хэмээн анхааруулсан нь бодуштай асуудал юм.

- Дийлэнх ярилцагчдын хувьд 1 хувьцаа эзэмшигч нь гаргасан нийт хувьцааны 20 хувиас хэтрэхгүй гэж заасныг зөв зүйтэй заалт хэмээн үзэж байв. Хувьцааны төвлөрөл багассанаар банкууд нэг хүний мэдлийн компани шиг байхаа больж, компанийн засаглалын хувьд илүү нээлттэй, ил тод болж, банкны стратегийн болон томоохон зээлийн шийдвэрүүд дээр гол хувьцаа эзэмшигчийн эрх ашигт үйлчлэхгүй болно зэрэг сайн талуудыг дурдсан. Банкуудын хувьцаа эзэмшигчийн төвлөрөл их байх нь “янз бүрийн улс төрийн нөлөөгөөр ч юм уу, эсвэл зарим жижиг банкууд дээр эзэд нь нөлөөлөөд чанаргүй зээл үүсгэчихсэн ийм асуудлууд байдаг. Ийм байдал нь банкны харилцагчид, эзэмшигчдийн эрх ашиг руу халдах эрсдэл гарах магадлалтай, тэгээд дампуурч байсан асуудал зарим банкнууд дээр гарч байсан. Тэгэхээр үүнийг бууруулах гол зүйл бол эзэмшлийн төвлөрлийг бууруулах явдал юм. Дэлхийн жараад улсад төвлөрлийг бууруулсан ийм хууль эрх зүйн зохицуулалтууд байдаг юм байна. Гэхдээ манайх шиг ийм хатуу шийдэл гаргасан нь цөөхөн. Сул тал нь түрүүний миний хэлдэг 20 хувь гэхээр хөрөнгө оруулагчид сонирхохгүй, олдохгүй байх магадлалтай” (ББСБ-ын ярилцагч 6).

Банкууд хувьцаат компани болсноор банкны харицлагчдад үзүүлэх үйлчилгээнд эерэг болон сөрөг нөлөө төдийлөн гарахгүй, одоо хэрэгжиж буй цахим банк болон бусад үйлчилгээний шинэчлэл үргэлжлээд явна хэмээн ярилцагчид хэлж байв. Банкны хадгаламжийн хүү буурч байгаа тул хадгаламж эзэмшигчид илүү өгөөжтэй хөрөнгө оруулалтын хэрэгслийг хайж эхэлсэн бөгөөд энэ утгаараа банкууд IPO хийвэл банкны хадгаламж эзэмшигчдийн тодорхой хувь нь хадгаламжаа хувьцаагаар сольж, хөрөнгийн зах зээлд орох магадлалтай. Түүнчлэн, банкууд хувьцаат компани болсноор тэдний хувьд нэмэлт хөрөнгө оруулалт хэрэгтэй үедээ нэмж хувьцаа гаргах, төрөл бүрийн бонд болон бусад санхүүгийн хэрэгслүүд хөрөнгийн зах зээл дээр гаргаж эх үүсвэр татах боломж бүрдэнэ. Энэ нь эргээд тэдний зээлийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлж, харилцагчид, ялангуяа ЖДҮ, бизнес эрхлэгч нарт олгох зээлийн хэмжээгээ өсгөх боломжийг бүрдүүлэх юм. Яваандаа зээлийн дүн нэмэгдэж, хугацаа уртасч, хүү буурахад ч эерэг нөлөө үзүүлж болох талтай. Ямар ч тохиолдолд хөрөнгийн зах зээлийн идэвхжил нь банк ноёлсон санхүүгийн тогтолцоонд тодорхой өөрчлөлтийг оруулж, хөрөнгийн зах зээлийг хөгжихөд тус болох юм.

Эдгээрээс дүгнэхэд банкны эрхзүйн шинэчлэлийн ерөнхий агуулга, зорилго нь зөв зүйтэй боловч хоёрхон жилийн дотор санхүүгийн тогтолцоог бараг бүхэлд нь бүрдүүлдэг банкуудыг хөрөнгийн зах зээл дээр IPO гарган хувьцаат компани бол гэж байгаа нь цаг хугацааны хувьд давчуу, оролцогч бүх талуудын бэлтгэл хангагдаагүйгээс амжилтгүй болох эрсдэл өндөр байна. Хамгийн гол нь банкуудын хувьцааг худалдан авах дотоод, гадаадын институцийн хөрөнгө оруулагч нар байна уу, тэдний сонирхлыг татсан зохицуулалт бий юу, иргэдийн хөрөнгийн зах зээлийн мэдлэгийг⁷ хурдан хугацаанд хэрхэн сайжруулах вэ, жижиг хөрөнгө

---

⁷ Жирийн иргэдийн хувьд IPO-оор хувьцаа авахыг Ард койн, блокчейн арилжаанд оролцохтой адил богино хугацааны ашиг хонжоо олох үйлдэлтэй адилтгаж ойлгож буй нь хөрөнгийн зах зээлд аюултай үзэгдэл юм. Учир нь хөрөнгийн зах зээлд урт хугацааны хөрөнгө оруулалт босгох зорилгоор компаниуд оролцдог байхад жижиг хөрөнгө оруулагчид нь массаараа спекуляц буюу ашиг хонжооны эрэлттэйгээр оролцох нь богино хугацаанд банкуудын хувьцааг эргүүлэн зарах зэрэг сөрөг үйлдлийг ихээр гаргаж, үйл ажиллагаа нь тогтвортой ажиллаж буй банкуудад хор учруулах эрсдэлтэй юм.

оруулагчдын эрх ашгийг хэрхэн хамгаалах вэ, хувьцааны ашиг хонжоо хайсан эрэлтийг хэрхэн зохицуулах вэ, хөрөнгийн зах зээлийн зуучлагчид болон дэд бүтэц нь томоохон IPO-нуудад бэлэн үү зэрэг олон асуулт хариултгүй байгаа нь дээрх дүгнэлтийг гаргахад хүргэлээ.

3.2 Банкны салбарын цаашидын хандлага, анхаарах асуудлууд

3.2.1 Банк болон ББСБ-д гарах боломжит өөрчлөлт

Санхүүгийн тогтолцооны 95 орчим хувийг дангаар бүрдүүлдэг банкны салбарын хувьд ирэх 3-5 жилд дээр дурьдсан эрхзүйн шинэчлэлтийн хүрээнд болон бусад өөрчлөлтүүд гарахаар хүлээгдэж байгааг энэ хэсэгт дурдав. Мөн эдгээр өөрчлөлтийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд анхаарах шаардлагатай зарим асуудлыг хөндөхийг хичээлээ.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөнөөс түргэн гарах шийдэл болон эрсдэл

Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй Эдийн засгийг сэргээх 10 их наядын хөтөлбөрийн хүрээнд ЖДҮ-ийг дэмжих, ажлын байрыг хадгалах, залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, малчдын орлогыг дэмжих үүднээс 3 их наяд төгрөг, Монголбанкны репо санхүүжилтээр 3 их наяд төгрөгийг ирэх 3 жилд эдийн засагт оруулах нь тодорхой болсон. Хэдийгээр ЖДҮ-д чиглэсэн энэ их хэмжээний мөнгө олгогдож эхэлсэн нь ЖДҮ-д том хувь нэмэр боловч анхаарах асуудлууд байгааг ярилцлага өгсөн банк/ББСБ-ын удирдлагууд хэлж байв. Тухайлбал, том бизнесүүдтэй харьцуулахад жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн зах зээл жижиг тул эдгээр их хэмжээний санхүүжилтийг шингээх чадвартай юу, хөгжлийг бий болгохуйцаар бодлоготой зарцуулагдах уу гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.

Монголбанкны тайлангаас харахад 2020 оны сүүлээр нийт ЖДҮ болон бизнес эрхлэгчдэд олгосон зээлийн үлдэгдэл 1.7 их наяд төгрөг, харин тухайн жилд олгосон зээлийн дүн нь 147 тэрбум төгрөг л байгаа нь банкны салбарын нийт зээлийн 10% л байна. Иймд хэт их мөнгө эдийн засагт оруулах нь инфляцийг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй. Нөгөө талаас “...тэртэй тэргүй бизнес эрхлэгчдэд мөнгө өгсөн ч гэсэн үйлчлүүлэх хүмүүс нь байхгүй байна. Худалдааны газруудад худалдан авагчид нь байхгүй, нийт массаа бодохоор худалдан авах чадвар буурсан байна. Хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин бага, ажилгүйдлийн түвшин ихсэж байна. Иймэрхүү нөхцлөөс шалтгаалаад бизнес эрхлэгчдийн өөрсдийнх нь бизнесийн үйл ажиллагаа нь зогсчихсон байгаа. Тэгээд хэт их мөнгө оруулах нь эргээд зээл зориулалтын бусаар зарцуулах, томоор нь харвал санхүүгийн систем эргээд банкууддаа үргүй зээл олгох эрсдэл, дарамт учрах ийм нөхцөл байдал байгаа шүү. Ажлын байр дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд бид бодлогынх хувьд дэмжиж байгаа, цалингаа тавьж чадахгүй байгууллагууд маш их болчихсон байгаа, зарим нь олон сар цалингаа тавиагүйгээс ажлаасаа гарч байна. Энэ нь нөгөө талдаа хөдөлмөрийн зах зээл дээр бий болох том нөлөөнөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор ажлын байраа дэмжих нь зөв. 2021 оны 02 сарын 23-наас хойш хэрэгжүүлэхэд 2000 орчим хүсэлт хүлээж авлаа. Энэ хүсэлтүүдийг харахад ерөнхийдөө яг л нөгөө хэрэглээ нь байхгүй учраас зориулалтын бус зээлийн хүсэлтүүд маш их байгааг Сангийн яаманд хэлж байгаа. Сангийн яам бол томоохон нөхцөл шаардлагуудыг хэлээд зээлээ олго гээд байдаг, гэтэл банкинд ирж байгаа хүсэлтүүд нь Сангийн яам, Монголбанкны ажлын байрыг дэмжих зорилготой нь нийцэхгүй хүсэлтүүд маш их ирж байна. Иймэрхүү зөрчилтэй асуудлууд амьдрал дээр гарч байна. Гэхдээ бид Засгийн газар, Сангийн яамны анхных нь бодлогын шийдвэрийг зөв гэж

харж байгаа болохоор яг очих ёстой, өгөх ёстой хүнд нь өгөх талаас нь л түлхүү хараад ойлгоод явж байна” хэмээн (Банкны ярилцагч 2) хэлж байв.

Эндээс харахад эдийн засагт нийт хүн амын худалдан авах чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд ажлын байрыг хадгалах, шинээр бий болгосон ЖДҮ-дийг дэмжихгүйгээр ЖДҮ-дэд ихээхэн хэмжээний зээл өгөх нь эрсдэлтэй байна. Хүн бүр ажилтай орлоготой болбол нийт эрэлт нэмэгдэж, ЖДҮ-үүд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ борлуулах боломж бүрдэх юм. Тухайлбал, энэ чиглэлд залуучуудын ажил, мэргэжилтэй болоход нь дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий 500 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг ЖДҮ-дэд ажлын байр бий болгох, ажилтнуудаа сургаж авахад чиглүүлж чадвал ЖДҮ-ийн хүний нөөц талдаа бодит дэмжлэг болно, ажилтай болсон залуучуудын амьдралд ч тогтвортой бодит орлогыг бий болгох боломж бүрдэнэ. Учир нь ЖДҮ-үүд амжилттай ажиллахад ур чадвартай, тогтвортой ажиллах ажилчин олддоггүй. Харин нөгөө талд тодорхой ур чадвар эзэмшээгүй, магадгүй дипломтой, ажилгүй залуус их байна. Эдгээр талуудыг уулзуулах боломжит гаргалгаа нь ЖДҮ нь мэргэжлийн сургалт, үйлчилгээний төвүүдтэй (МСҮТ) гэрээлээд тэдэнд хэрэгтэй байгаа ур чадваруудаар сургалтыг явуулуулж, өөрсдийн үйлдвэртээ дадлагыг нь хийлгээд, суралцагчдын дундаас амжилттай суралцсан залуусыг ажилд авбал 3 талд бүгдэд нь ашигтай хувилбар байж болно. Суралцаад ажилд орсон залууст төрийн дэмжлэг хөтөлбөрөөсөө тэтгэлэг өгөөд, ажилд авсан, тогтвор суурьшилтай ажиллуулна гэсэн ЖДҮ-д ажлын байраа хадгалах хөтөлбөрийн хүрээнд урамшуулал олгож чадвал нийгэмд байгаа бэлэнчлэх сэтгэлгээг багасгаж, хөдөлмөр эрхлэлт, ЖДҮ-ээ дэмжсэн бодитой санаачлага болох юм. Заавал МСҮТ гэлтгүй ЖДҮ-үүдийг өөрсдөө ажилчдаа бэлдэж авахад нь ч иймэрхүү хөтөлбөрийн санхүүжилтийг олгож болох юм.

Ямар ч үйл ажиллагааг эрчимтэй явуулсан бай Ковид-19 цар тахлын ЖДҮ, бизнес эрхлэгчид үзүүлсэн сөрөг нөлөөг богино хугацаанд арилгахад маш хүнд. Цар тахлын өмнөх байдалд очиход доод тал нь 1-2 жил шаардана гэсэн судалгаа, дүгнэлтүүдийг банкууд, төрийн болон олон улсын байгууллагууд гаргаад байна.

Зээлийн хүү буурах боломж

ЖДҮ, бизнес эрхлэгчдийн хувьд зээлийн хүү өндөр байх нь ихээхэн дарамт болдог. Зээлийн хүү өндөр байхын суурь шалтгаан нь инфляцид суурилсан өндөр хадгаламжийн хүү боловч банкуудын үйл ажиллагааны зардал, эрсдэл, ашгийн маржин ч нөлөөлдөг. Монголбанк, Засгийн газар, банкуудын зүгээс нэлээд хэдэн жил хэлэлцэж, судалсны дүнд “Зээлийн хүүг бууруулах стратеги”-ийг 2020 оны 8 дугаар сард УИХ-аар баталсан. Энэхүү стратегийг: 1) зээлийн эх үүсвэрийн зардлыг бууруулах макро тогтвортой орчныг бүрдүүлэх; 2) зээлийн эрсдэлийн зардлыг бууруулах; 3) банкны үйл ажиллагааны зардлыг бууруулах; 4) хөрөнгийн зах зээлийг хөгжүүлэх, өрсөлдөөнийг бий болгож санхүүжилтийн зардлыг бууруулах чиглэлээр боловсруулжээ. Энэхүү стратегид зээлийн хүүг 2019 оны суурь түвшнээс 4 нэгж хувиар бууруулж, 2023 оны эцэст сарын 1 хувьд хүргэх зорилт тавьсан. 2020 онд зээлийн дундаж хүү 1.2 нэгж хувиар буурсан нь дунд хугацааны зорилтод хүрсэн үзүүлэлт байв. Банкуудын шинээр олгосон төгрөгийн зээлийн жигнэсэн дундаж хүү 2020 оны 11-р сард 15.8%-д хүрсэн нь сүүлийн 9 жилийн хамгийн бага үзүүлэлт юм.

Дунд хугацаанд ийнхүү зээлийн сарын хүү 1% буюу жилийн хүү 12% болж буурч чадвал ЖДҮ, бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд ихээхэн тус дэм болж, тэдний зээлийн дарамт

бууран ашигт ажиллагаа нэмэгдэх эерэг үр нөлөөг үзүүлэх юм. Нөгөө талаас хүү буурснаар илүү олон ЖДҮ зээлд хамрагдан хөрөнгө оруулалтын болон эргэлтийн хөрөнгийн зээл авч үйл ажиллагаа өргөжүүлэх, тогтворжуулах боломж бүрдэх билээ. Нийлүүлэлт талаас хийгдэх энэхүү ажлын нөгөө талд эрэлт талыг бэхжүүлэн сайжруулах ажлыг зэрэг хийх шаардлагатай байна.

Энэхүү судалгааны хүрээнд банк/ББСБ-ын удирдлагууд хийсэн ярилцлага болон харилцагчидтай тулж ажилладаг эдийн засагч нараас авсан болон асуулгын судалгаанаас дүгнэхэд ЖДҮ-д зориулсан зээл эзэндээ хүрч чадахгүй байгаа гол шалтгаан нь ЖДҮ-дэд өөрсдөд нь байна. Таатай нөхцөлтэй зээл авахын тулд ЖДҮ-үүд бизнесийн загвар, төлөвлөгөөтэй болж, нягтлан бодох бүртгэлээ бүртгэлийн стандартын дагуу хийж, санхүүгийн тайлантай болох, байгаа тайлангаа үнэн бодитой болгож цэвэршүүлэх, НӨАТ зэрэг татвараа төлдөг болох, бизнесийн зориулалтаар ашигладаг үндсэн хөрөнгийг бүртгэлжүүлж барьцаа хөрөнгийн шаардлагыг хангадаг болох, үйл ажиллагааны цикл, мөнгөн урсгалаа тооцдог болох зэрэг ажлуудыг цаг алдалгүй хийж эхлэх нь зүйтэй. Багахан хэмжээний татвараас зайлсхийж хар дэвтэртэй явах нь ЖДҮ-ийн ирээдүйн томоохон боломжуудыг хязгаарлаж байгааг ЖДҮ-үүд ухамсарлан, өөрчлөлтийг бага багаар эхлүүлэх хэрэгтэй байна.

Зөвлөх үйлчилгээ, сургалтын байгууллагуудын хувьд ЖДҮ-үүдийг энэ чиглэлд нь соён гэгээрүүлж, тэдэнд шаардлагатай мэдлэг, ур чадварыг эзэмшүүлэхээс гадна зөв хандлагыг нь төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулах нь чухал юм. Нөгөө талаас технологи хөгжөөд дараагийн 10-20 жилд нягтлан бодох бүртгэлийн ажил бүрэн програмчлагдах технологийн зуунд бичил, жижиг, дунд бизнесүүдийн цар хүрээ болон салбарын онцлогийг тусгасан энгийн түвшний цахим нягтлан бодох бүртгэл, удирдлагын шийдвэр гаргалтанд ашиглаж болох санхүүгийн тайлан, санхүүгийн тайлангийн шинжилгээ болон татварын нэгдсэн системд тушаадаг татварын тайлангууд автоматаар гардаг “Цахим санхүүгийн туслах” программыг боломжийн үнээр технологийн компаниуд нь гаргаж, ЖДҮ-д нэвтрүүлэх боломжтой.

Ингэж чадвал ЖДҮ-үүд татварт л зориулж тайлан гаргахын тулд нягтлан бодогч хөлслөх зардлыг хэмнэхээс гадна ЖДҮ-ийн удирдлага нь бизнесийнхээ санхүүгийн эрүүл мэндийг оношилсон санхүүгийн шинжилгээнд суурилан үйл ажиллагаагаа сайжруулах шийдвэрүүд гаргахад нь туслана. Мөн энэ үйл явц нь банк/ББСБ-ууд ЖДҮ-д зээл олгоход нь ихээхэн туслах бөгөөд хэдэн жилийн мэдээлэлд нь тулгуурлан зарим салбарын тогтвортой орлоготой компаниудад заавал үл хөдлөх хөрөнгийн барьцаа шаардахгүйгээр мөнгөн орлогыг нь барьцаалсан гэх мэт зээлийн шинэ бүтээгдэхүүн гаргах ч боломжийг бүрдүүлэх юм.

Нээлттэй банк болоход анхаарах асуудлууд

2021 оны 1-р сарын 29-ны өдрийн УИХ-ын хуралдаанаар “Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль”-ийн төслийг хэлэлцэн баталсан нь Монголын хөрөнгийн зах зээлийн хөгжилд эерэгээр нөлөөлөх олон давуу талыг бий болгоно гэж харж байна. Банкны системийн нөлөө бүхий 5 банк хуулийн зохицуулалтын дагуу 2022 оны 6 сарын 30-ны өдрийн дотор нээлттэй хувьцаат компани болж, санхүүгийн зах зээлд IPO гаргасан байх үүрэгтэй болно. Ингэснээр хөрөнгийн биржид шинэ, чанартай бүтээгдэхүүн бий болно. Арилжааны банкууд цөөн хэдэн хадгаламжид өндөр хүү амлаж өрсөлдөх бус хөрөнгийн зах зээлээс хөрөнгө босгож үйл ажиллагаагаа өргөжүүлснээр хадгаламжийн хүү, зээлийн хүү ч буурах

боломж бүрдэнэ. Арилжааны банкны хадгаламжийн хүү буурснаар хадгаламж эзэмшигчид мөнгөө хөрөнгийн зах зээл рүү оруулж тэндээс ашиг олох сонирхол улам нэмэгдэнэ. Энэ нь эргээд хөрөнгийн зах зээлийн хөгжлийг эрчимжүүлэх юм.

Гэхдээ хуульд заасан хугацаа хэт шахамдуу, хөрөнгийн зах зээлд томоохон институцийн хөрөнгө оруулагчидгүй, дотоодын хөрөнгө оруулагчид цөөн, хэмжээ жижиг, жижиг хөрөнгө оруулагч болох боломжтой иргэд нь хөрөнгийн зах зээлийн талаар ойлголтгүй, хөрөнгийн зах зээлийн хүчин чадал, дэд бүтэц сайн хөгжөөгүй ийм нөхцөл байдалд банкуудыг нээлттэй болгох нь эрсдэлтэй алхам байж болзошгүй. Нөгөө талаас банкуудын хувьд ч компанийн засаглалаа сайжруулж, нээлттэй компани болох урьдач нөхцөлөө сайн бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Шигтгээ 7.

Компанийн засаглал эрс сайжирч, дотоодын хөрөнгийн зах зээл хөгжих хүртэл банкуудын өмчлөлийн төвлөрлийг үр дүнтэй бууруулах боломжгүй юм. Энэ хоёр урьдач нөхцөл бүрдээгүй үед олон тооны жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг нэвтрүүлэх байдлаар төвлөрлийг механикаар бууруулах гэж оролдвол богино хугацаандаа асуудлыг сайжруулах бус харин улам дордуулна. Тодруулбал, жижиг хувьцаа эзэмшигчид бий болсноор банкны эрсдэлийн тодорхой хувийг үүрэх тул шийдвэр гаргах үйл явц сайжрахгүй, том хувьцаа эзэмшигчийн ашиг сонирхлын зөрчил гаргах сэдэл нэмэгдэж, жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах хамгаалалт дутмаг байх болно.

(Дэлхийн банк, 2020, хх.31)

Магадгүй эдгээр дутагдлыг арилгаад 5-10 жилийн дотор нээлттэй бол гэсэн чиглэл өгсөн бол санхүүгийн тогтолцоонд эрсдэл багатай, зөв алхам байж болох юм.

Өртгийн сүлжээний санхүүжилт болон жижиг зах зээлийн зовлон

Банкны салбарын хувьд сүүлийн үед өртгийн сүлжээний санхүүжилтийн талаар зарим нэг санаачлага, бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлж нэвтрүүлэх ажлуудыг эхлүүлж байгаа нь цаашид улам гүнзгийрч, хүртээмж нь сайжрах болов уу. Тухайлбал, Худалдаа хөгжлийн банкны зүгээс нийлүүлэлтийн сүлжээний санхүүжилтийг хийхээр төлөвлөн ажиллаж байна. Ер нь өртгийн сүлжээний санхүүжилтийг 2 арга замаар олгож болдог.

1. Өртгийн сүлжээнд нэг толгой компани /гол үйлдвэрлэгч/ байгаад тэр нь банктай харьцаж томоохон санхүүжилт татаад, түүнийгээ тухайн сүлжээн доторх бусад компанид хуваарилах. Энэ арга замыг кластерийн кейсүүдэд мөн ашиглаж болох юм.
2. Харин банкуудын хувьд сонирхож, тодорхой хэмжээгээр ажил болгож эхэлсэн арга зам нь үнэ цэнэтэй том харилцагчдынхаа харилцаа, хамтын ажиллагаан дээр үндэслээд тэдний ханган нийлүүлэгч, худалдан авагчдад нь зориулсан өртгийн сүлжээний санхүүжилт олгох явдал юм. Тухайлбал, Оюу Толгой компанийн ханган нийлүүлэгч нарт банкууд ийм төрлийн зээлийг санал болгодог бол одоо бусад салбарын томоохон компаниудад чиглэсэн өртгийн санхүүжилтийн бүтээгдэхүүн гаргах гэж буй нь сайшаалтай юм. Энэ арга зам нь банк өөрөө өртгийн сүлжээнд шууд нэвтэрч зээлийн бүтээгдэхүүнээ үзүүлэх зорилготой юм.

Өртгийн сүлжээний санхүүжилтийн санаачлагууд нь зээлийн хүртээмж, эдийн засагт үзүүлэх үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх сайн талтай. Өнөөг хүртэл банкууд шаардлагыг нь л хангасан бол ямар ч хамаагүй ЖДҮ-д зээл олгож байсан нь зарим талаар салбаруудыг дэмжих гэхээсээ илүү энд тэнд зээлийн хөрөнгийг үргүй зарцуулж, тодорхой салбарын бүтээмжийн өсөлтөнд чиглэдэггүй байсан. Нэг талаар энэ нь хамааралгүй олон салбарт зээл олгож, эрсдлийг тархаан байршуулах диверсификаци байж болох ч, нөгөө талаас эдийн засгийг хөгжүүлэхийн тулд тодорхой салбарын үйлдвэрлэлийг бодитойгоор, бүхэлд нь дэмжихэд саад тотгор болж байв. Харин өртгийн сүлжээний санхүүжилтийг нэвтрүүлж тодорхой салбарын, ялангуяа үйлдвэрлэлийн өртгийн сүлжээнд оролцогчдыг бүтээмжээ дээшлүүлэх хөрөнгө оруулалтын зээл болон үйлдвэрлэлээ тасралтгүй явуулах эргэлтийн хөрөнгийн зээлээр хангаснаар тухайн салбарын үйлдвэрүүд хамтдаа хөгжих санхүүжилтийн таатай нөхцөл бүрдэх юм.

Гэхдээ манай улс шиг жижиг зах зээлтэй улсын хувьд анхаарах ёстой нэг гол асуудал бол зах зээлээ томруулах явдал юм. Хичнээн ЖДҮ-ийг дэмжээд тэдний үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг авах эрэлт нь хангалтгүй, хэрэглэгч цөөн тохиолдолд ЖДҮ-үүд томрох гэж ихээхэн зээл авах нь тэдэнд эрсдэлт байдлыг үүсгэх аюул байгааг зарим банкны удирдлага хэлж байв.

Шигтгээ 8.

Хэдийгээр бид санхүүгээр дэмждэг боловч Монголд ЖДҮ эрхлэгчдийн хамгийн том эрсдэл нь санхүүжилт дутмаг байдал биш, зээлийн өндөр хүү ч биш, гол эрсдэл нь борлуулалтын л эрсдэл байдаг. Ямар ч гоё юм үйлдвэрлэж болно, ямар ч гоё бүтээгдэхүүн гаргаж болно. Гэхдээ хангалттай тооны бүтээгдэхүүн борлуулж хугарлын цэг, ашгийн маржинаа хангаж байж л ЖДҮ жинхэнээсээ ашигтай ажиллана.

Банкны ярилцагч 6

Иймд зах зээлээ өргөтгөж, борлуулалтаа өсгөхийн тулд дотоодын үйлдвэрлэлээ дэмждэг, дотоодын хэрэглээгээ урамшуулсан маркетингийг сайн хийж, БНСУ зэрэг улс шиг үндэсний үйлдвэрлэлээ дэмждэг нийгмийн сэтгэлгээтэй болох хэрэгтэй. Нөгөө талаас хүн ам цөөнтэй жижиг зах зээл тул Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлогын баримт бичиг “Алсын Хараа-2050”-д тусгасан “Өрсөлдөх чадвартай үндэсний брэнд бүтээгдэхүүнүүд”-ийг төрийн байгууллага, санхүүгийн байгууллага, олон улсын байгууллага, зөвлөх үйлчилгээний байгууллагуудаас бодлоготойгоор хамтран дэмжиж, экспортод чиглэсэн “niche” бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэн үйлдвэрлэхдээ кластер, өртгийн сүлжээний санхүүжилтийн зарчмаар ажиллах нь зүйтэй. Ингэх нь бодлогын хувьд нэгдсэн, санхүүжилтийн хувьд үр дүнтэй, үйл ажиллагааны хувьд уялдаатай, эдийн засгийн хувьд өсөлтийг бүрдүүлэх боломжтой юм.

Бичил бизнес эрхлэгчдэд хүрч ажилладаг ББСБ

Банкнаас гадна Монголбанкаар зохицуулагддаггүй ч ББСБ нь иргэд болон ЖДҮ-дэд тодорхой хэмжээний зээлийн бүтээгдэхүүнүүдийг үзүүлж ирсэн. Уг байгууллагын онцлог нь банкны “тоодоггүй” харилцагчид болох барьцаа хөрөнгөгүй, маш бага дүнтэй зээл хүсдэг бичил бизнес эрхлэгч, хувь хүмүүст чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулдагаараа бичил санхүүгийн гол тоглогч юм. ББСБ-уудын хувьд хадгаламж татдаггүй тул эх үүсвэрээ хувь нийлүүлэгчдээсээ

босгохоос гадна дотооддоо 6 сар хүртэлх хугацаатай бонд гаргах, гадаад эх үүсвэрээс зээлэх⁸, банкуудаас зээлэх замаар бүрдүүлж үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Энд нэг сонирхолтой зүйл нь банкууд ББСБ-ыг өрсөлдөгч гэдэг үүднээс хардаг тул тэдэнд зээл олгох төдийлөн дуртай биш, олговол жирийн зээлдэгчээс илүү өндөр хүү, хатуу нөхцөлтэйгээр олгодог байна.

Шигтгээ 9.

Банкнаас зээл авна гэхээр өрсөлдөгч гэдэг утгаар нь ББСБ-д өгөхгүй гэдэг. Ганц нэг банкууд дэмжээд олгохдоо бусад арилжааны банк, бусад бизнес эрхлэгчидэд олгодог бизнесийн зээлээсээ өндөр хүүгээр өгдөг. Жишээ нь: бусад бизнес эрхлэгчдэд сарын 1.3 хувьтай өгч байгаа хэрнээ манайд 1.5 хувиар өгдөг. Тэрнийхээ тайлбарыг эрсдэлтэй, том банкууд стратегийн хувьд өрсөлдөгч гэж үзнэ болохгүй гэдэг. Ер нь эх үүсвэрийн хувьд асуудалтай, төрөөс ямар нэгэн дэмжлэг байхгүй.

ББСБ-ын ярилцагч 2

Гэтэл банкуудтай харьцуулахад ББСБ-ууд харилцагчиддаа илүү түргэн шуурхай үйлчилдэг, шаардлага нь өндөр биш, шат дамжлага, хүнд суртал багатай, заримдаа барьцаагүй зээл олгодог зэрэг давуу талууд байна. Гол асуудал нь өндөр үнэтэй эх үүсвэрээс болоод гаргадаг зээлийн бүтээгдэхүүний хүү нь өндөр тогтдог.

Зарим ББСБ-ын хувьд санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, банкаар үйлчлүүлж чадахгүй байгаа, бага хэмжээний бизнесийн санхүүжилт авах хүсэлтэй ЖДҮ, иргэдэд чиглэсэн зээлийг Бичил хөгжлийн сангийн хэрэгжүүлж буй төслүүдэд олгож байсан ч 2020 онд уг сан татан буугдсанаар энэ үйл ажиллагаа зогсжээ. Гэсэн хэдий ч харьцангуй томорсон, үйл ажиллагаа нь тогтвортой явагддаг, цаанаа суурь бизнестэй компанийн охин компани хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг ганц нэг ББСБ-ын хувьд нийгмийн хариуцлагын хүрээнд бичил бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн барьцаагүй, бага хүүтэй зээлийг гарган харилцагчиддаа хүргэх санаачлагууд хэрэгжээд явж буй нь сайшаалтай.

Сүүлийн үед ББСБ-уудын дундах өрсөлдөөн эрчимжихийн хэрээр бичил бизнес эрхлэгчдэд зөвхөн зээл олгох төдийгөөр үйл ажиллагаагаа хязгаарлахгүй, харин тэднийг хамтдаа хөгжих боломжийг олгосон шинэлэг санаачлагууд ч гарч байна. Тухайлбал, нийт зээлийн багцынх нь тал хувийг бизнесийн зээл эзэлдэг Инвескор ББСБ нь жижиг, дундын харилцагч нартаа улиралд 8 цагийн сургалт, зөвлөгөө авах эрх олгожээ. Энэ цагт нь өөрсдөө болон мэргэжлийн зөвлөх, багш нарыг урьж хууль эрхзүй болон бусад олон талын сургалт, зөвлөгөөг өгдөг. Мөн харилцагч нараа хооронд нь зуучлан холбож өгч, туршлага солилцох, хамтран ажиллахад нь анхаарч ажилладаг байна.

Банкны салбарын хувьд бичил бизнес эрхлэгчдэд бичил зээл олгох нь жирийн том зээлийг судлахтай адилхан зардал гаргадаг хэрнээ олох ашиг багатай, банкны барьцааны шаардлагыг хангадаггүй тул энэ зах зээл дээр ББСБ-ууд ажилладаг. Гэсэн ч төрөөс болон олон улсын байгууллагуудаас жижиг бизнесүүдийг дэмжих зээлийг зөвхөн банкаар дамжуулан зээлдэг нь

---

⁸ Улсын зээлжих зэрэглэл тааруу, өмнө нь гаднаас эх үүсвэр босгож байсан ББСБ-ууд зориулалтын бусаар ашигласнаас болж гадны зээлдүүлэгч нарын итгэл буурсан, валютын ханшны өсөлтөөс хамаарч гаднаас эх үүсвэр олоход хэцүү, эсвэл олдсон нэг нь бараг дотоодын зээл шиг үнэтэй болдог байна.

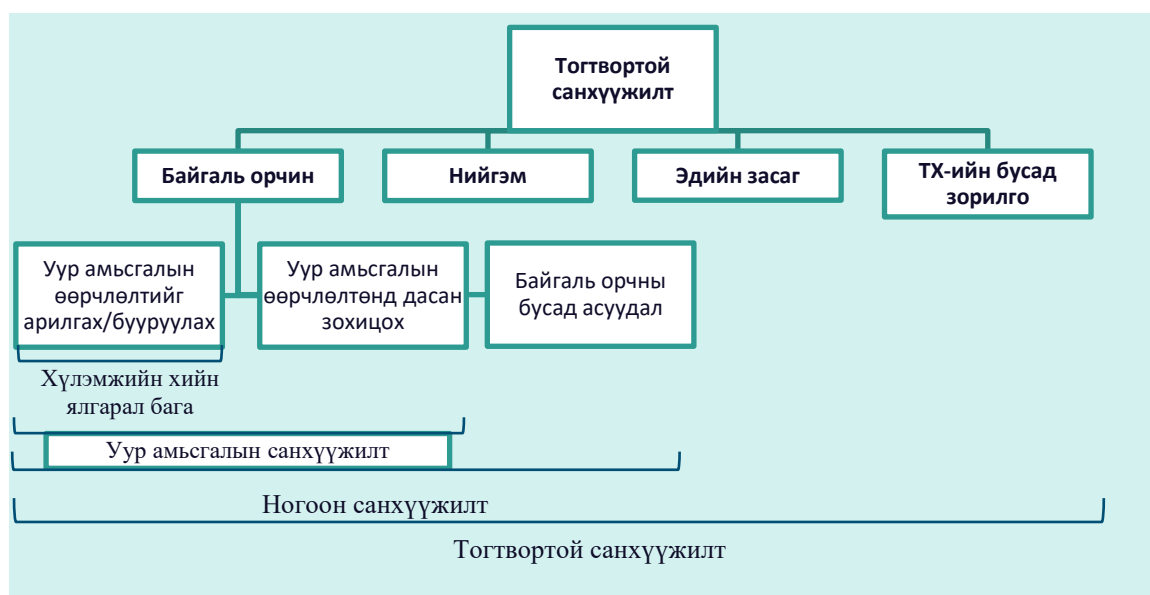
зээл зорилтот бүлэгтээ хүрэхгүй, дунд болон том бизнесүүдийг л дэмжихэд түлхүү нөлөөлдөг байна. Иймд ББСБ-ууд дотроос бичил бизнес эрхлэгчдэд хүрч үйлчилж чаддаг ББСБ-д хямд өртөгтэй эх үүсвэртэй болоход нь туслалцаа үзүүлж, бичил бизнесийг дэмжих төслийн зээлийг заавал банк гэлтгүй ББСБ-аар дамжуулан хот болон орон нутагт үзүүлбэл зээл бодит эзэддээ хүрч, бизнес эрхлэгч нарт бодит нөлөө үзүүлж чадах юм.

3.2.2 Тогтвортой санхүүжилтийн хөгжил

Сүүлийн үед банкны салбарт гарч буй нэг томоохон санаачлага бол банкууд сайн дураараа тогтвортой санхүүжилтийг бий болгож буй явдал юм. Энэ үйл явцыг ойлгон ЖДҮ-үүд бизнесийн зарчим, загвар, үйл ажиллагаагаа тогтвортой хөгжилд чиглүүлж чадвал ойрын ирээдүйд санхүүгийн шинэ төрлийн бүтээгдэхүүнүүдэд хамрагдах боломж нээгдэх юм.

Улс орнууд өнөө болон ирээдүй үеийнхэндээ хохирол учруулахгүйгээр эдийн засаг, байгаль орчин, нийгмийн хөгжлийг тэнцвэртэй авч явах тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг дэмжиж, Тогтвортой хөгжлийн 17 зорилтыг хангаж ажиллах талаар олон санаачлагууд хэрэгжиж эхэлсэн. Эдгээрийн нэг нь тогтвортой санхүүжилт юм. Тогтвортой санхүүжилт гэдэг нь хөрөнгө оруулалт хийх, зээл олгох, төрийн худалдан авалт хийх болон аливаа санхүүгийн шийдвэр гаргахдаа тухайн үйл ажиллагаа нь байгаль орчин, нийгэмд сөрөг нөлөөлөл үүсгэх эсэхийг харгалзаж, хэрэв сөрөг үр дагавар үүсгэхээр бол түүнийг бууруулах арга хэмжээ авах, ноцтой хохирол учруулж болзошгүй бол санхүүжүүлэхээс татгалзах хүртэл шийдвэр гаргах цогц зарчмуудын тухай ойлголт юм. Энэ нь олон салбарын үйл ажиллагааг хамарсан санхүүжилтийн урсгалыг багтаадаг.

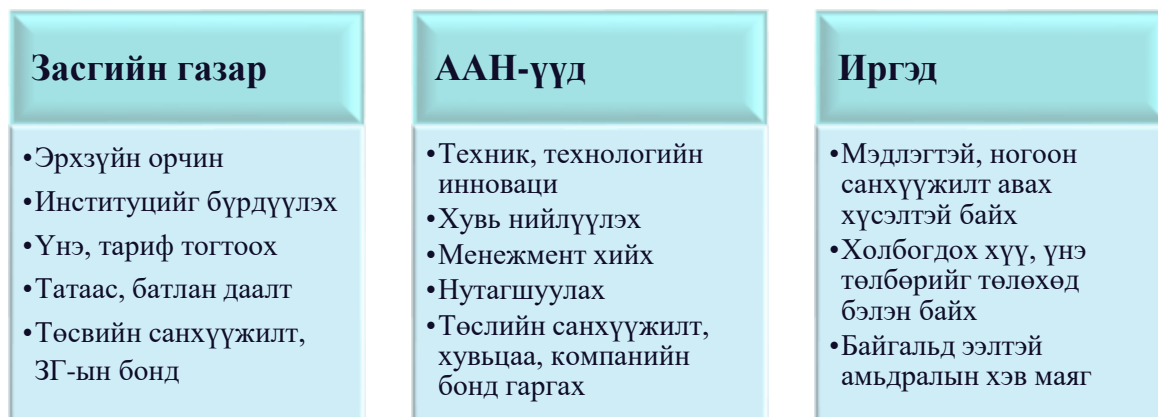
Зураг 33. Тогтвортой санхүүжилтийн бүрэлдэхүүн

Эх сурвалж: UN Environment Inquiry/World Bank Group (2017). Roadmap for a Sustainable Financial System.

Тогтвортой санхүүжилт нь олон талын оролцогчдын хамтын хүчин чармайлт бөгөөд энэ үйл явцад төрөөс гадна санхүүгийн зах зээлийн оролцогчид, банкууд, бичил зээлийн байгууллагууд, даатгалын компаниуд, хөрөнгө оруулагч нар оролцдог. Санхүүгийн байгууллагууд хамгийн гол үүрэгтэй ч төр, ААН-үүд болон иргэд нь тогтвортой санхүүжилтийг амжилттай хэрэгжүүлэх, түүний үр шимийг хүртэх гол оролцогчид юм.

Зураг 34. Тогтвортой санхүүжилтэд оролцогчдын үүрэг

Монголд хэрэгжиж буй байдал

Байгаль орчиндоо ээлтэй нүүдэлчин ёс заншил, хэмнэлттэй амьдралын хэв маягтай байсан Монголчуудын хувьд 20-р зууны дунд үеэс эхлэн хотжилт, үйлдвэржилт, ялангуяа уул уурхайн салбар эрчимтэй хөгжсөнөөр байгалийн нөөц шавхагдах, экологийн тэнцвэрт байдал алдагдах, агаар, хөрс, орчны бохирдол ихсэх, хүлэмжийн хийн ялгарал ихсэх зэрэг байгаль орчинд сөрөг нөлөө бүхий хүрэн эдийн засаг ноёлох болсон. Энэ нь эргээд нийгэм, эдийн засагт хүндрэл учруулах болж, өдгөө ядуурал, байгалийн гамшгаас үүдэлтэй эрүүл мэнд, нийгмийн асуудлууд, ажилгүйдэл зэрэг бэрхшээлийг нөхцөлдүүлж байна. Иймд ногоон хөгжлийг дэмжих хүрээнд эрхзүйн орчин, одоо өрнөж буй төр, хувийн хэвшлийн санаачлагууд, тогтвортой санхүүжилтийн өнөөгийн байдлыг энэ хэсэгт тоймлон оруулав.

а. Хууль эрхзүйн орчин

Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалыг дэмжиж, түүний зорилтуудыг хангахад чиглэн төрөөс ногоон эдийн засгийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн эрхзүйн орчныг боловсронгуй болгоход тодорхой анхаарч ирсэн. Тогтвортой хөгжилтэй холбоотой, ялангуяа ногоон хөгжил, сэргээгдэх эрчим хүч болон эрчим хүчний хэмнэлтийн талаар одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бодлогын гол баримт бичгүүдийг дурдвал:

Алсын хараа-2050: 2020 оны 5-р сард УИХ-аар баталсан Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого нь 9 үндсэн зорилгын хүрээнд хөгжлийн 45 зорилтыг дэвшүүлж 3 үе шаттайгаар 2020-2030, 2031-2040, 2041-2050 онуудад хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Зорилго 4. “Эдийн засаг” болон Зорилго 6. “Ногоон хөгжил” хэсгүүдэд ухаалаг, инновацлаг санхүүгийн тогтолцоог бүрдүүлэн ногоон хөгжлийг тэтгэх салбаруудыг дэмжинэ гэж заасан байдаг.

Ногоон хөгжлийн бодлого (2014-2030): Ногоон эдийн засаг руу шилжих эхлэлийг тавихад гол тулгуур болсон бодлого бол 2014 онд батлагдсан Ногоон хөгжлийн бодлого юм. Уг бодлогод стратегийн 6 зорилгыг дэвшүүлж, тус бүрт нь хүрэх шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлсон.

Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөр (2011-2021): Уг бодлогын баримт бичиг нь уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох чадавхыг бүрдүүлэх, ногоон эдийн засгийн хөгжлийн суурь орчинг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлсэн.

Төрөөс эрчим хүчний талаар баримтлах бодлого (2015-2030): 2015 онд батлагдсан энэхүү бодлогын гол зорилго нь улс орны эдийн засгийн өсөлт, тогтвортой хөгжил, эрчим хүчний аюулгүй байдал, найдвартай ажиллагааг бүрэн хангаж, хувийн хэвшил, зохицуулалттай, өрсөлдөөнт зах зээлд суурилсан үр ашигтай, хэмнэлттэй, байгаль орчинд ээлтэй технологи бүхий, цахилгаан эрчим хүч экспортлогч орон болох явдал юм.

Сэргээгдэх эрчим хүчний үндэсний бодлого (2005-2020): Уг бодлого нь Монгол улсад сэргээгдэх эрчим хүчний хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн.

Эрчим хүч хэмнэлтийн тухай хууль (2015): Тус хуулийн зорилт нь эрчим хүчийг хэмнэх, үр ашигтай хэрэглэхтэй холбогдон үүссэн харилцааг зохицуулах явдал юм.

Эдгээр хууль, урт болон дунд хугацааны бодлого, хөтөлбөр дунд Ногоон хөгжлийн бодлогод тогтвортой санхүүжилтийн ач холбогдлыг харгалзан үзэж, Стратегийн зорилт 3-т “Ногоон эдийн засгийг дэмжих санхүүжилт, татвар, зээл, урамшууллын оновчтой хөшүүргийг нэвтрүүлж, байгаль хамгаалал, хүний хөгжил, цэвэр технологийг дэмжих хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ” хэмээн заасан (УИХ, 2014). Уг стратеги нь санхүүгийн байгууллагуудын зээлээр дамжуулан байгаль орчинд ээлтэй, нийгэмд хариуцлагатай үйл ажиллагааг дэмжих, хүлэмжийн хийн ялгарал багатай, эрчим хүчний хэмнэлттэй технологийг нэвтрүүлэх, ногоон татварын тогтолцоог бүрдүүлэх, үндэсний статистикийн тогтолцоонд ногоон хөгжлийн индексүүдийг тооцдог болох, төрийн ногоон худалдан авалтыг нэмэгдүүлэх, ногоон салбар болон төслүүдэд оруулах хөрөнгө оруулалтыг өсгөх зэрэг үйл ажиллагааг, зорилтот түвшинтэй нь тусгасан.

Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулахад улс бүр тодорхой үүрэгтэй оролцохоор ажиллаж байна. Монгол Улсын хувьд эрчим хүчний хэмнэлт, сэргээгдэх эрчим хүч, барилга, хог хаягдал болон тээврийн салбар гэсэн чиглэлүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулахад чиглэсэн дорвитой өөрчлөлтүүд хийхэд 7 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт шаардлагатай гэсэн судалгаа бий. Түүнчлэн, Монголын Банкны Холбоо, Ногоон эдийн засгийн төлөөх түншлэл хөтөлбөрийн хамтран хийсэн зах зээлийн судалгаанд “ЖДҮ, бизнес эрхлэгчдийн ногоон зээлийн эрэлтийн хэмжээ 1.5 тэрбум ам.доллар байна” гэж дурдсан бөгөөд барилга болон боловсруулах үйлдвэрийн төслүүдэд ногоон зээлийн санхүүжилт түлхүү шаардлагатай байгааг дурджээ (UNEP, 2018). Эдгээр санхүүгийн эрэлтийг хангахад төр, хувийн хэвшил, олон улсын байгууллагуудын нягт хамтын ажиллагаа ихээхэн чухал бөгөөд тогтвортой санхүүжилтийн хэрэгцээ цаашид улам бүр нэмэгдэх төлөвтэй байна.

б. Төр, хувийн хэвшил болон олон улсын байгууллагын санаачлагууд

Хууль эрхзүйн орчны хувьд тодорхой хэмжээнд батлагдан хэрэгжиж байгаа боловч эдгээр ногоон хөгжлийн зорилтуудыг ямар механизм, арга хэрэгслээр хэрхэн санхүүжүүлэх нь одоо хүртэл тодорхойгүй хэвээр байна. Иймд тогтвортой санхүүжилтийн тогтолцоог бий болгох, санхүүжилтийн схем, бүтээгдэхүүнийг бий болгох чиглэлд өрнөж буй санаачлагуудыг тоймлон авч үзье.

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам: Ногоон хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэгч гол яам болохынхоо хувьд БОАЖЯ-наас ногоон санхүүжилтийн чиглэлээр дотоод, гадаадын байгууллагуудтай идэвхтэй хамтран ажиллаж ирсэн.

2019 оноос Хаан, Хас, Төрийн банкаар дамжуулан Ногоон зээлийн хүүгийн хөнгөлөлтийг санхүүжүүлэх ажлыг зохион байгуулж байна. 2017 онд хийгдсэн ногоон зээлийн судалгаанаас банкуудын олгодог ногоон зээлийн хүү дундажаар 18 хувь тул түүний талыг буюу 9 хувийг энэ хөтөлбөрийн хүрээнд БОАЖЯ-ны сайдын багцаас хөнгөлдөг. Үүний дагуу иргэд болон бизнесийн ногоон зээл гэсэн 2 ангиллаар 19 төрлийн бүтээгдэхүүнд хүүгийн хөнгөлөлт үзүүлж байна.

Тогтвортой санхүүжилтийн хөтөлбөр (ТоС): Монголын арилжааны банкууд нь Банкны Холбооны удирдлагын манлайлал дор ТоС хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ирсэн. 2013 онд зохион байгуулагдсан “Монгол Улсын ТоС-ийн Форум”-ын дараа “Монгол Улсын Тогтвортой Санхүүжилтийн хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэж Монголын Банкны Холбоогоор ахлуулсан, нийт арилжааны банкууд, Монголбанк, БОАЖЯ болон Санхүүгийн зохицуулах хорооны төлөөллөөс бүрдсэн тогтвортой санхүүгийн ажлын хэсэг байгуулагдсан байна.

Уг ажлын хэсгээс байгаль орчин, нийгэмд тулгамдаж буй гол гол асуудлуудыг харгалзан тусгасан Монгол Улсын Тогтвортой санхүүжилтийн зарчмууд болон байгаль орчин, нийгмийн өндөр эрсдэлтэй салбаруудад зориулсан Салбарын удирдамжууд (уул уурхай, хөдөө аж ахуй, барилга, боловсруулах үйлдвэр)-ыг боловсруулж, арилжааны банкууд зээл олголтын үйл ажиллагаандаа баримталдаг болжээ. Эдгээр 4 салбарыг сонгосон шалтгаан нь тэдний байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө их гэдгээс гадна банкуудын нийт зээлийн багцын 90 хувийг эдгээр салбарт олгодог байна. Түүнчлэн, банкны салбарт байгаль орчин, нийгмийн хүчин зүйлтэй холбоотой эрсдэлийг зээл олгох үйл ажиллагаанд заавал харгалзаж үзэх “Байгаль орчин, нийгмийн удирдлагын систем”-ийг банкууд хамтран хөгжүүлж, сайн дурын үндсэн дээр үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн ажиллаж байна.

ТоС хөтөлбөрийг хөгжлийн дараагийн шатанд нь гаргах зорилгоор Монголын Банкны Холбооноос Монголын Тогтвортой Санхүүжилтийн Хөгжлийн Холбоог 2017 оны 12 сард үүсгэн байгуулсан. 2018 онд уг холбоо нь Олон улсын санхүүгийн корпораци, НҮБ-ийн Байгаль орчны хөтөлбөр зэрэгтэй хамтран “Тогтвортой санхүүгийн үндэсний замын зураг”-ийг боловсруулж, тогтвортой санхүүгийн асуудлыг зөвхөн банкны салбарын хүрээнд хөгжүүлэх бус, шат дараатайгаар ажиллан 2030 он гэхэд бусад санхүү, бизнесийн салбарт, тэдний ирээдүйн боловсон хүчнийг сургаж бэлтгэх боловсролын байгууллагуудад, цаашлаад үндэсний бодлогын түвшинд авч үздэг болгохыг зорьсон.

Одоо хийгдэж буй томоохон ажил нь Монголын Ногоон Санхүүгийн Корпораци (МНСК) байгуулах явдал бөгөөд энэ хүрээнд Дэлхийн Уур амьсгалын сангаас төслийн бэлэн байдлын буцалтгүй тусламжийг (350,000 ам.долларыг) Даян Дэлхийн Ногоон Хөгжлийн Байгууллагаар дамжуулан авч, МНСК байгуулах бэлтгэл ажлыг хангах төслийн нэгжийг бүрдүүлэн ажиллаж байна. МНСК нь Монгол Улсад үндэсний хэмжээний тогтвортой санхүүжилтийн тогтолцоог бий болгож, Монгол Улсын Ногоон хөгжлийн бодлого, Парисын хэлэлцээрт тусгасан үндэсний зорилтот хувь нэмрийг хэрэгжүүлэн, тогтвортой, ногоон ирээдүйг бий болгоход санхүүжилтээр дамжуулан дэмжлэг үзүүлэх гол зорилготой юм.

Тус корпорацийн эхлэлтийн эх үүсвэр нь төр, хувийн хэвшил, олон улсын байгууллагуудын хамтын санхүүжилтээр бүрдэх юм. Уг хөрөнгө оруулалтын төслийн нийт дүн нь 50 сая ам.доллар, үүний 27 сая ам.доллар буюу 54 хувийг НҮБ-ийн Уур амьсгалын ногоон сангаас

нэн хөнгөлөлттэй зээл (20 сая ам.доллар), хувь эзэмшигчийн үүднээс оруулах хөрөнгө оруулалт (5 сая ам.доллар) болон буцалтгүй тусламж (2 сая ам.доллар)⁹ эзэлнэ. Монгол Улсын Засгийн газрын зүгээс өөрийн хөрөнгөд 5 сая ам.долларыг, 13 сая ам.долларыг зээл олголтонд зориулж 2021 оны эхний хагас жилд багтаан оруулах тохиролцоонд хүрсэн. Харин арилжааны банкууд 5 сая ам.долларыг уг төсөлд оруулж, хамтран ажиллахаар тохиролцсон байна.

2020 оны 7 сард ТоС холбооноос "Ногоон таксономи" баримт бичгийг БОАЖЯ, Монголбанк, БНХАУ-ын Цинхуа их сургууль болон ОУК-тай хамтран боловсруулж баталсан. Ингэснээр дэлхийд ногоон таксономи гаргасан 2 дахь улс болж байна. Ногоон таксономи нь хүлэмжийн хий, агаар орчны бохирдлыг бууруулах, байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагааны ангилал, шалгуур үзүүлэлт бөгөөд банк, санхүүгийн байгууллагууд, хөрөнгө оруулагчид болон бодлого боловсруулагчид энэхүү таксономийг ногоон зээл, хөрөнгө оруулалт оруулах төсөл, хөтөлбөрүүдийг тодорхойлохдоо ашиглах юм.

Энэхүү үйл ажиллагаатай нэгэн зэрэг хийгдэж буй ажил нь Эрчим хүчний хэмнэлттэй, дулаан алдагдал багатай, бага метр квадрат бүхий боломжийн бага өртөгтэй байр, байшин бариулахад зээл олгох, мөн аж ахуйн нэгжүүдэд эрчим хүчний хэмнэлтийн төслийг санхүүжүүлэх гэсэн үндсэн 2 чиглэлд 2020 оны 11 сард Уур амьсгалын сангаас олгох 100 сая ам.долларын санхүүжилтийг зарцуулахаар ТоС хөтөлбөрийн зүгээс төлөвлөсөн байна.

Эдгээрээс харахад санхүүгийн зах зээлд ноёлдог банкны салбарын хүрээнд тогтвортой санхүүжилтийн гол бүтээгдэхүүн болох ногоон зээл нь янз бүрийн нэр, хэлбэрээр олгогдож эхэлсэн. Банкуудын хувьд байгаль орчин, нийгмийн эрсдлийг харгалзах удирдлагын системтэй, ногоон таксономи, тогтвортой санхүүжилтийн зарчмыг баримталж, голлох 4 салбарын зээл олголтонд удирдлага болгох салбарын удирдамжтай, тогтвортой санхүүжилтийн эх үүсвэрийг тодорхой хэмжээнд гадны донор байгууллагуудаас татаж өрх болон ААН-дэд олгож эхлээд байна. Цаашид зөвхөн банк гэлтгүй ББСБ ч эдгээрийг нэвтрүүлэх, тогтвортой санхүүжилтийн нэгдсэн тогтолцоотой болох том зорилготой урагшилж байна. Энэ бүхний гол зангилаа нь Монголын Банкуудын холбооны санаачлага, удирдлага дор явж буй ТоС хөтөлбөр юм.

в. Тогтвортой санхүүжилтийн өнөөгийн байдал

Одоогоор тогтвортой санхүүжилтийн хөрөнгийн зах зээл болон даатгалын бүтээгдэхүүн харахан хөгжөөгүй, харин банкуудаар олгодог ногоон зээлийн бүтээгдэхүүн л Монголд бий.

Статистикийн хувьд 2013-2018 онд банкны салбараас байгаль орчны төсөл хөтөлбөрт 16 тэрбум төгрөгийг зарцуулсан бол байгаль орчин, боловсрол, эрүүл мэнд, соёл, спорт, нийгмийн эмзэг бүлгүүдэд 26.2 тэрбум төгрөгийн туслалцаа, хувь нэмэр оруулжээ. Гэхдээ нийт зээлд эзлэх ногоон зээлийн хэмжээ 2020 оны эцсийн байдлаар 2.2 хувь л байв (Монголбанк, 2020). Ногоон зээлийн статистик мэдээллийг тогтмол гаргаж, банкны салбарын нэг чухал үзүүлэлт болгох үүднээс Монголбанкнаас тавигдах шалгуурт ТоС-ын зарчим

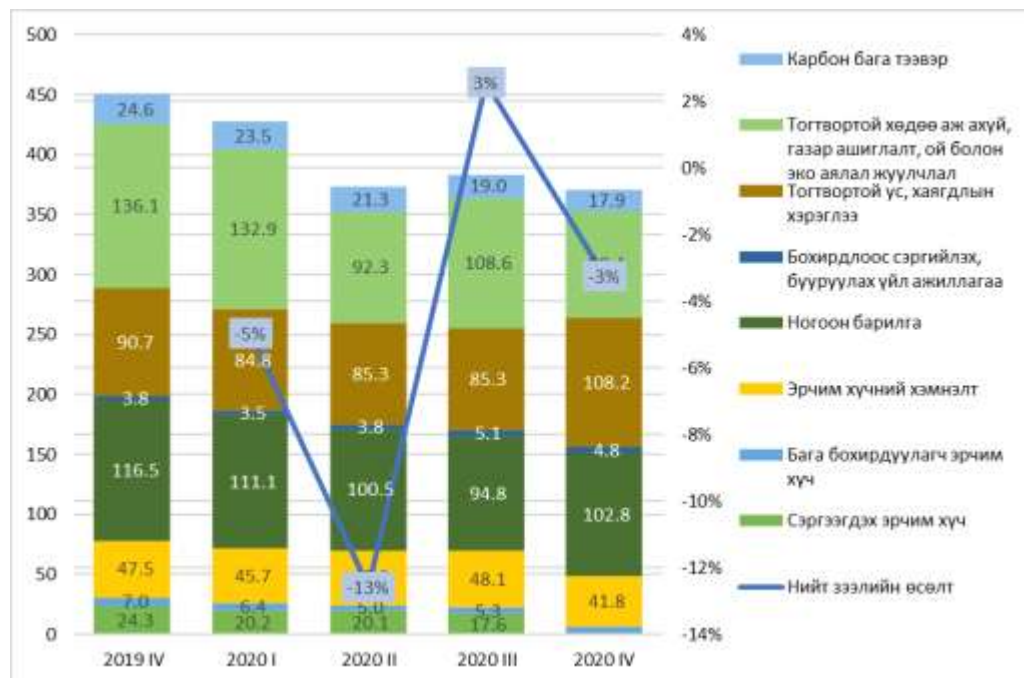
---

⁹ НҮБ-ийн Уур амьсгалын ногоон сангийн удирдах зөвлөлийн хурал 2020 оны 11 сарын 11-нд болж Монголын Ногоон Санхүүгийн Корпораци байгуулах хөрөнгө оруулалтын санал батлагдсан.

багтаж, 2020 оны 1-р улирлаас эхлэн ногоон зээлийн тайланг “Тогтвортой санхүүжилт” нэрээр албан ёсоор гаргадаг болсон.

Хэдийгээр 1 жилийн статистик мэдээллээс хандлагыг нарийн гаргаж чадахгүй ч ногоон зээлийн талаарх ерөнхий дүр зургийг харах боломжтой.

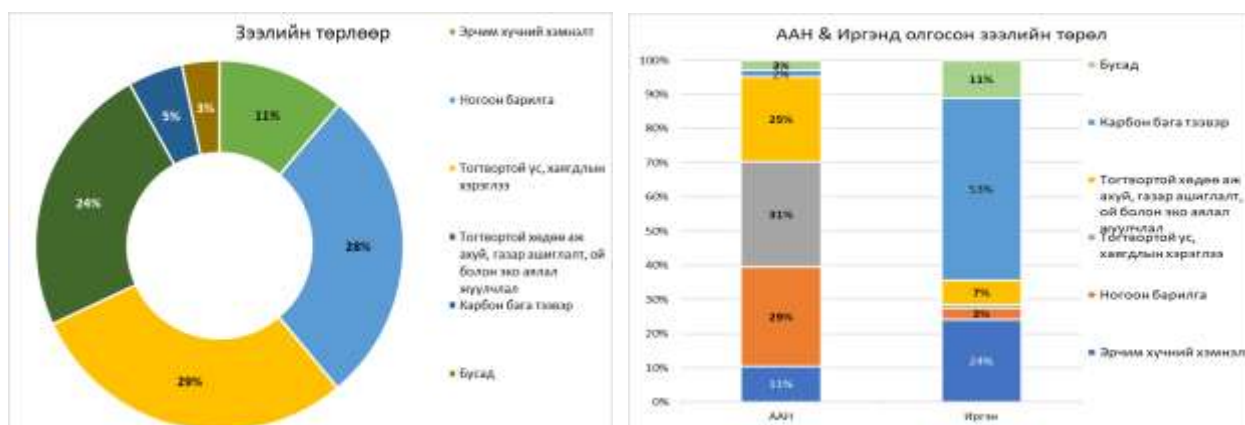
Зураг 35. Ногоон зээлийн үлдэгдэл (төрлөөр) болон 2020 оны өсөлт

Эх сурвалж: Монголбанк (2020). Тогтвортой санхүүжилтын статистик

2020 оны IV улирлын эцэст нийт 371.3 тэрбум төгрөгийн ногоон зээлийн үлдэгдэл байсан ба нийт 2,463 иргэн, аж ахуйн нэгжид ногоон зээлийг олгосон. Зээлийн дундаж хугацаа 35 сар буюу бараг 3 жил, харин зээлийн дундаж хүү жилийн 13 хувь байгаа нь жирийн бизнесийн зээлийн дундаж хугацаа болох 31.7 сараас арай урт, дундаж хүү болох 14.8 хувиас бага байна. Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр ногоон зээлийн үлдэгдлийн жилийн дундаж өсөлт -5 хувь байгаа ба 2020 оны II улиралд бууралт хамгийн их буюу -13 хувь байжээ. Бүтцийн талаас нь авч үзвэл “Тогтвортой ус, хаягдлын хэрэглээ” (29%), “Ногоон барилга” (28%), “Тогтвортой хөдөө аж ахуй, газар ашиглалт, ой болон эко аялал жуулчлал” (24%) хамгийн өндөр хувийн жинтэй байна (Зураг 36).

Зураг 36. Ногоон зээлийн бүтэц /2020 оны IV улирал/

Эх сурвалж: Монголбанк (2020). Тогтвортой санхүүжилтын статистик

Зээлийн төрлийн бүтцээс харахад дээрх 3 гол төрлөөс гадна “Эрчим хүчний хэмнэлт” (11%), нүүрсхүчлийн хий бага ялгаруулдаг тээврийн хэрэгсэл худалдан авахад зориулсан “Карбон бага тээвэр” зээл нь нийт ногоон зээлийн үлдэгдэлд 5 хувийг эзэлж байна.

2020 оны IV улирлын байдлаар нийт ногоон зээлийн 95 хувийг аж ахуйн нэгжид (ААН), 5 хувийг иргэдэд олгожээ (Монголбанк, 2020). ААН-ийн зээлийн бүтэц нь нийт зээлийн бүтэцтэй ойролцоо байгаа бол иргэдийн зээлийн хувьд нийт авсан зээлийнх нь 53 хувь нь “Карбон бага тээвэр” буюу нүүрсхүчлийн хий бага ялгаруулдаг тээврийн хэрэгсэл худалдан авахад, 24 хувь нь эрчим хүчний хэмнэлттэй шинэ барилга бариулах болон эрчим хүчний хэмнэлттэй халаагуур зэргийг авахад зарцуулагджээ.

Олгосон ногоон зээлийг 2020 оны IV улирлын байдлаар нийт 2,463 ААН болон иргэнд олгосон. Хэдийгээр нийт зээлийн хэмжээг харвал 95 хувийг ААН-д олгосон ч, тооны хувьд 321 ААН буюу нийт зээлдэгчдийн 13 хувийг л эзэлсэн. Эндээс 1 ААН-д дундажаар 1 тэрбум төгрөг ноогдож байв. Харин иргэдийн хувьд авсан зээлийн хэмжээ 20 тэрбум (5%) боловч нийт зээлдэгчдийн 87 хувийг эзэлж, дундаж зээлийн хэмжээ нь 9.4 сая төгрөг байжээ.

Энэ бүхнээс харахад тогтвортой санхүүжилтийн талаарх ойлголт бүх шатанд тодорхой хэмжээнд бий болсон, эхлэлийн шатны ажлууд ч хэрэгжиж байна. Ирэх жилүүдэд олон улсын донор байгууллагууд, тухайлбал АХБ-ны тусламжтайгаар тогтвортой санхүүжилтийн үндэсний стратеги боловсруулагдаж, төр-санхүүгийн салбарын байгууллагуудын ажлын уялдаа сайжирч, ногоон хөгжлийг тэтгэх санхүүжилтийн үйл ажиллагаа идэвхжихээр харагдаж байна. Мэдээж уг идэвхжил хөрөнгийн зах зээл болон даатгалын зах зээлд ч мөн нь ажиглагдах боловч санхүүгийн тогтолцооны дийлэнхийг бүрдүүлэгч арилжааны банкууд нь тогтвортой санхүүжилтийг олгох үйл ажиллагаанд хөгжлийн түүчээлэгч хэвээр үлдэх нь тодорхой. Иймд тогтвортой хөгжил, ногоон хөгжлийн зарчимтай нийцэн ажилладаг, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нь тогтвортой санхүүжилтийн шалгуурт нийцэх ЖДҮ-ийн хувьд цаашид хүү багатай, хугацаа урттай ногоон зээлд хамрагдах боломж улам нэмэгдэх төлөвтэй байна.

ДҮГНЭЛТ

Энэхүү судалгаагаар улс орны хөдөлмөрийн зах зээлд ажил эрхэлж буй хүмүүсийн 60 хувийг ажлын байраар хангаж буй ЖДҮ хийгээд энэ салбарын хөгжлийг санхүүжүүлэгч гол институт болон банкны салбарын өнөөгийн байдал, нэн ялангуяа Ковид-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөөллийг баримтын болон тоон шинжилгээгээр тоймлон харуулав. Түүнчлэн, ЖДҮ-дэд банк болон ББСБ-аас зээл авахад тулгардаг бэрхшээлийг зээл олгогч талаас нь тодруулснаараа ЖДҮ-дэд дутагдаж буй зохион байгуулалт, мэдлэг, ур чадварыг илрүүлэхэд ихээхэн ач холбогдолтой судалгаа болсон болов уу. Судалгааны сүүлийн бүлэгт банкны салбарын эрхзүйн шинэчлэлийн хүрээнд ирэх 2-3 жилд өрнөх өөрчлөлтүүдийн талаар тухайн салбарын төлөөллүүдийн санаа бодлыг тандан судласнаа нэгтгэн бичлээ.

2020 оны эцсийн байдлаар манай улсад нийт 200,451 ААН бүртгэлтэй байгаагийн 47% л үйл ажиллагаа эрхэлж буй нь ААН шинээр бүртгүүлэх үйл явц нь харьцангуй амар хялбар боловч, нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал, бизнесийн нарийн төлөвлөгөө тооцоололгүй, санхүүжилт хомс зэрэг бэрхшээлүүдээс хамаарч ААН-үүд анх төлөвлөж, зорьсноороо ажиллаж чадахгүй байгааг илтгэнэ. ААН-ийн бүтцийг харахад 97% нь 50 хүрэхгүй ажилчинтай ЖДҮ-үүд байна. Эдийн засгийн салбарын хувьд ААН-ийн 79% нь худалдаа болон бусад үйлчилгээ, 8% нь барилга, 7% нь боловсруулах үйлдвэр, 4% нь ХАА, зөвхөн 1% нь уул уурхайн салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг. Эндээс харахад үйлдвэрлэл бус худалдаа, үйлчилгээний салбар хэт ноёлж байгаа нь нэмүү өртөг шингэсэн экспортын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, валютын дотогшлох урсгалыг нэмэгдүүлэх гэсэн Засгийн газрын бодлого хэрэгжиж чадахгүй байгааг харуулна. Манай улс бүтээгч бус түүхий эдийн бэлтгэн нийлүүлэгч, экспортлогч бус импортлогч, үйлчилгээ давамгайлсан бүтэц бүхий эдийн засагтай байна. Иймд цаашид эдийн засгийн салбарын бүтцийг сайжруулах чиглэлээр үр дүнтэй санаачлагуудыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Мөн газарзүйн байршлын хувьд үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-ийн 64% нь нийслэл хотод байрлаж байгаа нь бүс нутгийн хөгжлийг тэтгэх нөөц, боломжуудыг хуваарилж, орон нутагт бизнесийг хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага байгааг илтгэнэ.

Монгол Улсын хувьд Ковид-19 цар тахал нь дараах гурван үндсэн сувгаар дамжин эдийн засгийн эрэлт, нийлүүлэлтэд нөлөөлж байна. Нэгд, гадаад орчинтой харилцах эдийн засгийн холбоос алдагдсанаас экспортын үнэ, борлуулалтын хэмжээнд сөргөөр нөлөөлж, эдийн засгийн өсөлт, гадаад валютын дотогшлох урсгалыг хязгаарлаж байна. Хоёрт, дотоодод халдвар тархахаас сэргийлж зарим бизнес, эдийн засгийн салбарын үйл ажиллагааг олон удаа хязгаарласан нь нийт нийлүүлэлтийг бууруулахын зэрэгцээ эдгээр салбарын ажилчдын орлого буурснаар өрхийн худалдан авах чадвар болон эрэлт доройтсан. Гуравт, цар тахалтай холбоотой тодорхой бус байдал 1.5 жил үргэлжилж байгаа нь зах зээлд оролцогчдын ирээдүйн хүлээлт, санхүүгийн шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж, хөрөнгө оруулалт болон үйлдвэрлэлийн зээлийн эрэлт ихээхэн буурч, эдийн засагт агшилт бий болгоод байна.

ҮСХ-оос тодорхой давтамжтай хийж буй бизнес эрхлэгчдийн судалгаанаас харахад хөл хорионуудаас хамаарч ААН-ийн 65 хувь нь орлого буурсан, 42 хувь нь үйл ажиллагаа зогссон, 30 хувь зардлаа бууруулах шаардлагатай болсон бөгөөд судалгаанд хамрагдсан нийт ААН-ийн 66.2 хувийнх нь орлого 50-иас дээш хувиар, 62.4 хувийнх нь үйлдвэрлэл нь 50-иас дээш

хувиар буурсан бөгөөд ААН-ууд бизнесийнхээ ойрын ирээдүйн талаар тодорхой төсөөлөл, өөдрөг хүлээлтгүй байна.

Цар тахлын нөлөөгөөр Монгол улсын эдийн засгийн бүхий л салбар хямралд ороод байгаа бөгөөд 2020 оны жилийн эцсийн байдлаар улсын нийт эдийн засаг 5.3 хувиар агшсан. Банкны салбарын хувьд гол бүтээгдэхүүн болох зээлийн хэмжээ 2020 оны IV улирлын байдлаар өмнөх жилийн мөн үеэс 11.8 хувиар, тэр дундаа хувийн байгууллагын буюу бизнесийн зээл 21.8 хувь, иргэдийн зээл 14.0 хувиар тус тус буурсан. Үүний гол шалтгаан нь чанаргүй болоод хугацаа хэтэрсэн зээлийн өсөлт бөгөөд банкууд шинээр зээл олгохоос болгоомжлон, зээлийн шалгуураа чангатгасан. Энэ үед Монголбанк болон Засгийн газраас шаардлагатай бүхий л хариу арга хэмжээг авч ажиллаж байгаа хэдий ч цар тахлын нөхцөл байдлаас үүдэн ихэнх шийдвэрүүд нь үр дүн багатай, эрсдэлийн тооцоолол муутай байна.

Мөн цар тахлын улмаас жижиг, дунд бизнес эрхлэгчид хамгийн хүнд цохилтыг амсаж байгаа нь ЖДҮ-ийн нийт зээлийн үлдэгдэл 2020 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеийнхээс 27 хувиар буурснаас харагдана. Банкнаас тавьж буй шаардлага хатуу, бизнесүүдийн зээлээ төлөх чадвар сул байгаагаас үүдэн ЖДҮ эрхлэгч нарт шинээр олгосон зээлийн дүн 2020 оны сүүлийн 2 улирал дараалан 41 болон 33 хувиар тус тус буурчээ. Зээлийн эрэлт, олголт багассан нь ЖДҮ-үүд бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээ хумиснаас эргэлтийн хөрөнгийн зээлийн хэрэгцээ багассан, мөн үйлдвэрлэсэн ч борлуулалт эрс муудсан нь тэдний төлбөрийн чадварт сөргөөр нөлөөлж, дахин зээл авах боломжийг нь бууруулж байна.

Олон удаагийн хатуу хөл хорионоос болж бүрэн зогсолт хийсэн, цаашид төр засгаас ямар гэнэтийн шийдвэр гарахыг мэдэх аргагүй тул ЖДҮ-ийн хувьд эдийн засгийн цаашдын сэргэлт хэзээ болох нь тодорхойгүй байна. Ийм эрсдэлтэй нөхцөл байдал ЖДҮ-үүд түүхий эд, бараагаа хэзээ, хэдий хэмжээгээр гаднаас татан авахаа мэдэхгүй, өргөжиж томрох, шинэ тоног төхөөрөмж, технологи нэвтрүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх, санхүүжилт авах боломжгүй байдалд хүрсэн. Энэ байдал арилж, цар тахлын өмнөх байдалд орох хүртэл 1-2 жилийн хугацааг зарцуулагдах магадлал өндөр байна. Гэхдээ Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй “Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөө”-ний хүрээнд олгогдох ЖДҮ-ийн 3 хувийн зээл, Монголбанкны репо санхүүжилт, ХАА малчдыг дэмжих 500 тэрбум, залуучуудын ажил эрхлэлтийг дэмжих 500 тэрбум төгрөгийн дэмжлэгүүд эзэддээ үр дүнтэй хүрч чадвал ЖДҮ-ийн сэргэлтэнд эерэг нөлөө үзүүлж болох юм.

Энэхүү судалгааны хүрээнд хийсэн анкетын судалгааны үр дүнгээс харахад ЖДҮ-үүд зээл авахад учирдаг хүндрэлийн нэлээдгүй хэсэг нь өөрсдөөс нь шалтгаалж байгааг банк, ББСБ-ын зээлийн мэргэжилтнүүд хэлж байлаа. Тухайлбал, ЖДҮ-үүдийн хувьд орлогоо нотлох санхүүгийн бүртгэл стандартын дагуу хийгддэггүй (хар дэвтэр хөтөлдөг) эсвэл огт бүртгэл хөтөлдөггүй, нэг биш хэдэн хэдэн санхүүгийн тайлантай байдаг, ямар баримт бичгийг хаанаас авахаа мэддэггүй нь зээл авахад хүндрэл учруулдаг бөгөөд банкны мэргэжилтнүүд зээлийн хүсэлтийг судлах явцад хамгийн их цаг зарцуулдаг хэсэг нь байдаг. Хэрэв харилцагч мөнгөн урсгалын тооцоогоо хийсэн, бизнес төслөө маш сайн бичиж, төслийн үр ашгаа сайн үнэлсэн, нэг санхүүгийн тайлантай болбол зээлийн мэргэжилтнүүдийн ажил хөнгөрч, ЖДҮ-дийн зээл авах боломж нь сайжрах боломжтой. Иймд ЖДҮ эрхлэгчдийг чадавхжуулах, бүртгэл тооцоо зэрэг анхан шатны баримтжуулалтыг үйл ажиллагаанд нь нэвтрүүлэхэд туслалцаа үзүүлэх шаардлага байсаар байна.

2021 оны 01 сард УИХ-аас баталсан Банкны хуулийн өөрчлөлтүүдээр 2022 оны эцэс гэхэд арилжааны банкууд нээлттэй болон хаалттай хэлбэрийн хувьцаат компаниуд болон өөрчлөгдөж, хувь нийлүүлэгчдийн төвлөрөл буурах үйл явц эрчимтэй явагдаж, санхүүгийн тогтолцоонд томоохон шинэчлэл өрнөх гэж байна. Банкны эрхзүйн шинэчлэлийн ерөнхий агуулга, зорилго нь зөв зүйтэй боловч хоёрхон жилийн дотор санхүүгийн тогтолцоог бараг бүхэлд нь бүрдүүлдэг банкуудыг хөрөнгийн зах зээл дээр IPO гарган хувьцаат компани бол гэж байгаа нь цаг хугацааны хувьд давчуу, оролцогч бүх талуудын бэлтгэл хангагдаагүйгээс амжилтгүй болох эрсдэл өндөр байна. Хамгийн гол нь банкуудын хувьцааг худалдан авах дотоод, гадаадын институцийн хөрөнгө оруулагч нар байхгүй, тэдний сонирхлыг татсан зохицуулалт, дэд бүтэц бүрэн төлөвшөөгүй, хувь хөрөнгө оруулагчид болох иргэдийн хөрөнгийн зах зээлийн мэдлэг дутмаг, жижиг хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хэрхэн хамгаалах нь тодорхойгүй байгаа өнөөгийн нөхцөлд банкны салбараас гадна хөрөнгийн зах зээл дээр эрхзүйн зохицуулалт болон бусад олон шинэчлэлийг зэрэг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Энэхүү судалгааны хүрээнд банкны салбарт дунд хугацаанд хэрэгжих боломжтой хийгээд анхаарах зүйлсийг оруулж өгсөн. Тухайлбал, цар тахлын нөлөөлөл, эрсдлийг бууруулах, зээлийн хүүг бууруулах стратегийн хэрэгжилт хийгээд ББСБ-ын ЖДҮ-д зээл олгох боломжийн талаар дурьдахын зэрэгцээ дараачийн жилүүдэд эрчимжих санхүүгийн нэг төрлийн бүтээгдэхүүн болох тогтвортой санхүүжилтийн хөгжлийн өнөөгийн байдлыг тоймлон дүгнэж бичсэн. Тогтвортой, ногоон хөгжлийг дэлхий нийтийн ирээдүйн хөгжил хэмээн тунхаглаад улс орнууд тодорхой санаачлага, шийдэл, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлж эхэлсэн энэ цаг үед манай улсын хувьд ч гэсэн эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгальд ээлтэй үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хэрэглээг урамшуулах зайлшгүй шаардлага байгаа тул тогтвортой санхүүжилтийн эрэлт, нийлүүлэлт нь цаашид улам бүр өргөжих нь тодорхой. Иймд банк санхүүгийн байгууллага, хөрөнгийн зах зээл зэрэг санхүүжилтийн институцууд тодорхой санаачлагыг гарган амжилттай хэрэгжүүлж эхэлсэн энэ цаг үед ЖДҮ-үүд ч энэхүү өөрчлөлтийн салхийг мэдэрч бизнесийн загвар, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний технологио сайжруулан өөрчилж, өөрсдөө сурч боловсрон ногоон хөгжлийг дэмжих үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох хэрэгцээ шаардлага урган гарч байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

BEST хөтөлбөр (2021). КОВИД-19 цар тахлын улмаас жижиг, дунд үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэгч нарт үүссэн хүндрэл, бэрхшээлийг даван туулах арга замыг тодорхойлох судалгаа, УБ хот

Дэлхийн банк (2020). Эдийн засгийн эрчтэй сэргэлт, түүний хүртээмжийг нь нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн институцийн болон бүтцийн бодлогын реформууд, Вашингтон хот

Дэлхийн банк (2021). Монгол улсын эдийн засгийн тойм, Вашингтон хот

Засгийн Газар (2021). Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөөний тухай 42 тоот тогтоол

Монголбанк (2018). Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал, УБ хот

Монголбанк (2020). Тогтвортой санхүүжилтийн тайлан

Монголбанк (2020). Статистик бюллетень 2020 оны 12 сар.

МҮХАТ (2020). Ковид-19 вирусийн ажлын байрны нөлөөллийн судалгааны тайлан, УБ хот

ҮСХ (2020). Аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд Корона вирус (Ковид-19) халдварын тархалтаас урьдчилан сэргийлэх, хөл хорио тогтоох арга хэмжээний үзүүлсэн нөлөөлөл 3 дахь шатны тандалт судалгаа, УБ хот

УИХ (2020). Алсын хараа 2050

УИХ (2014). Ногоон хөгжлийн бодлого

УИХ (2020). Коронавируст халдвар (Ковид-19)-ын цар тахлын үед айл өрх, аж ахуйн нэгж, байгууллагад дэмжлэг үзүүлэх зарим арга хэмжээний тухай 21 тоот тогтоол

УИХ (2021). Банкны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга

УИХ (2021). Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай

UN Environment Inquiry/World Bank (2017). Roadmap for a Sustainable Financial System.

UNEP, IFC, Mongolian Sustainable Finance Association, UN Environment (2018). National Sustainable Finance Roadmap of Mongolia: Unlocking Mongolia's Potential to Become a Sustainable Finance Knowledge Centre in the Region.

ХАВСРАЛТУУД

Хавсралт 1. Цар тахлын банкны салбарт үзүүлж буй нөлөөллийн тооцоолол

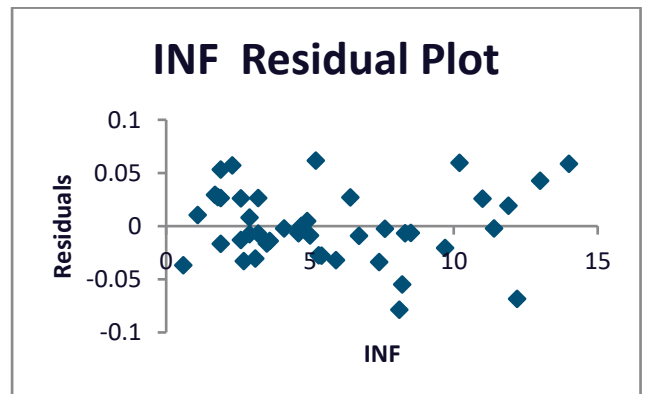
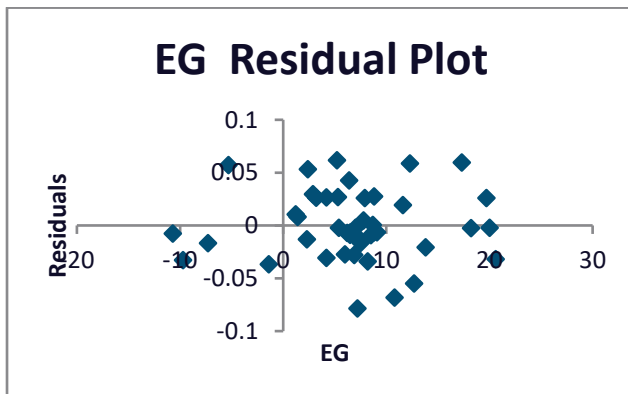
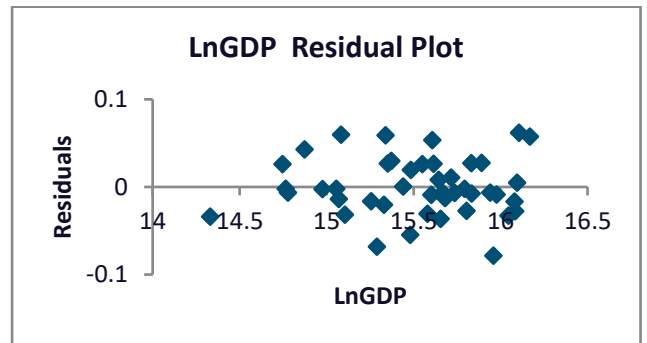
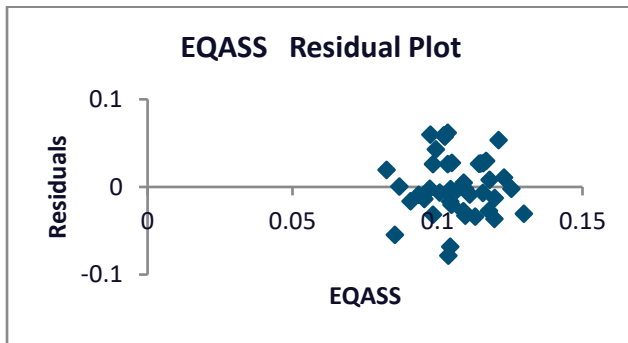
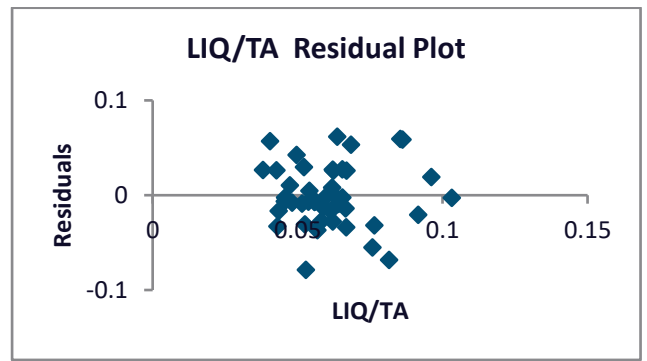
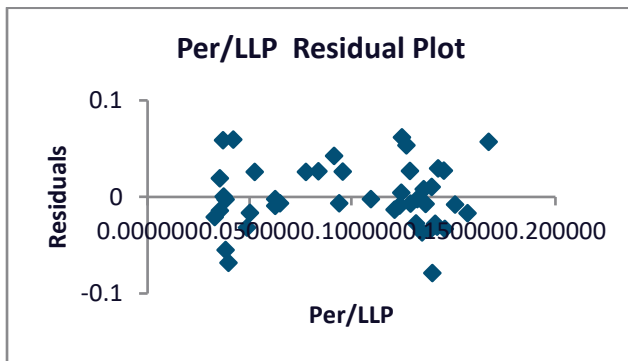
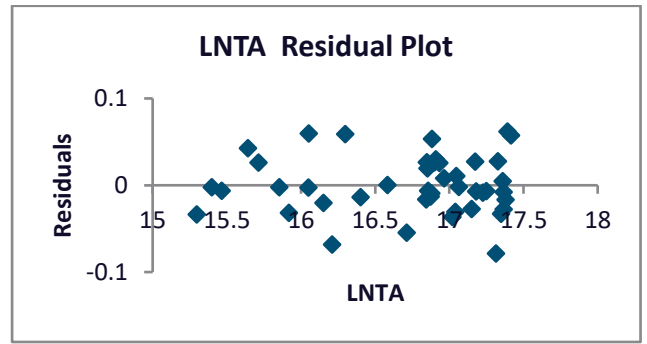
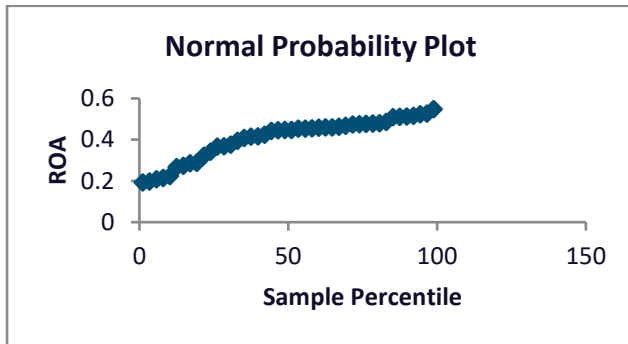
Загварт сонгож авсан үзүүлэлтүүдийн хураангуй статистик

	<i>ROA</i>	<i>LNTA</i>	<i>Per/LLP</i>	<i>LIQ/TA</i>	<i>EQASS</i>	<i>LnGDP</i>	<i>EG</i>	<i>INF</i>
Mean	0.40764	16.72519	0.09971	0.06144	0.10662	15.51781	6.72273	5.63409
Standard Error	0.01510	0.09278	0.00660	0.00226	0.00161	0.06560	1.05107	0.53780
Median	0.44667	16.89170	0.12232	0.06083	0.10471	15.60491	6.95000	4.80000
Standard Deviation	0.10018	0.61546	0.04378	0.01497	0.01069	0.43517	6.97200	3.56735
Sample Variance	0.01004	0.37879	0.00192	0.00022	0.00011	0.18937	48.60877	12.72602
Kurtosis	-0.33780	-0.30452	-1.51511	0.70582	-0.16278	-0.05879	0.89608	-0.43917
Skewness	-0.88707	-0.91244	-0.33420	0.91815	-0.10013	-0.63730	-0.32391	0.74505
Range	0.35455	2.11900	0.13425	0.06514	0.04739	1.83699	31.30000	13.40000
Minimum	0.19280	15.29620	0.03297	0.03803	0.08243	14.33107	-10.70000	0.60000
Maximum	0.54735	17.41521	0.16722	0.10317	0.12982	16.16806	20.60000	14.00000
Count	44	44	44	44	44	44	44	44

Загварт сонгож авсан үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарал (корреляцийн коэффициент)

	<i>ROA</i>	<i>LNTA</i>	<i>Per/LLP</i>	<i>LIQ/TA</i>	<i>EQASS</i>	<i>LnGDP</i>	<i>EG</i>	<i>INF</i>
ROA	1							
LNTA	0.90858	1						
Per/LLP	0.48593	0.52686	1					
LIQ/TA	- 0.30777	- 0.37650	- 0.65147	1				
EQASS	0.31269	0.26289	0.67064	- 0.3780	1			
LnGDP	0.80489	0.95357	0.52747	- 0.3607	0.23983	1		
EG	0.60931	0.60554	- 0.71025	0.6765	0.42146	0.56489	1	
INF	- 0.47677	- 0.50822	- 0.58401	0.4981	- 0.44461	- 0.40001	0.48789	1

Загварт сонгож авсан үзүүлэлтүүдийн үлдэгдлүүдийн тархалтын график

Хавсралт 2. Анкетын судалгааны маягт

"Ковид-19 цар тахал болон банкны эрхзүйн шинэчлэлийн банк, санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх байдал, цаашдын хандлага судалгаа" сэдэвт судалгаа

(Арилжааны банк болон ББСБ-уудын Зээлийн эдийн засагчүүдээс авах асуулга)

Америкийн Нэгдсэн Улсын Олон Улсын Хөгжлийн Агентлаг (USAID)-ийн зүгээс Хөгжлийн Шийдэл ТББ-тай хамтран хэрэгжүүлэх BEST хөтөлбөрийг Төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, Жижиг Дунд Бизнесүүдийн (ЖДБ) тогтвортой хөгжил, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх үндсэн таван чиглэлээр таван жилийн хугацаатай арван хоёр аймагт хэрэгжүүлэхээр болсон. Энэхүү асуулгыг "Ковид-19 цар тахал болон банкны эрхзүйн шинэчлэлийн банк, санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх байдал, цаашдын хандлага судалгаа" хэмээх судалгааны ажлын хүрээнд арилжааны банк/ББСБ-уудын зээлийн эдийн засагч нарыг оролцуулж байна. Асуулгын зорилго нь банк/ББСБ-ын ЖДБ-ийн зээлийн бодлогын хэрэгжилт, сайжруулах боломжийг тодорхойлох, ЖДБ эрхлэгчдийн хувьд банк/ББСБ-ны шаардлагыг хангахад ямар хүндрэл бэрхшээл учирдаг, тэдгээрийг даван туулах ямар арга замууд байж болох талаар харилцагчидтай шууд ажилладаг банк/ББСБ-ны ажилтнуудын санаа бодлыг мэдэж, судалгааны тайландаа тусган холбогдох зөвлөмжийг боловсруулахад оршино.

Та дараах сонголттой асуултуудаас холбогдох хариултыг дугуйлна уу. Зарим асуултын хувьд өгөгдсөн зайд өөрийн хариултыг бичнэ үү.

А. Үндсэн мэдээлэл:

- 1) Та аль банк/ББСБ-д ажилладаг вэ? .....
- 2) Та дараах нэгжийн алинд ажилладаг вэ?
а. ЖДБ-ийн төв   б. Зээлийн төв   в. Салбар   г. Тооцооны төв
д. Бусад .....
- 3) Та Зээлийн эдийн засагчийн албан тушаалд хэдэн жил ажиллаж байна вэ?
а. 1 хүртэлх жил   б. 1 - 3 жил   в. 3 - 5 жил   г. 5-аас дээш жил
- 4) Танай салбарт ирсэн нийт зээлийн хүсэлтийн хэд орчим хувь нь ЖДБ-ийн зээлтэй холбоотой байдаг вэ?
а. 20% хүртэл   б. 20-40%   в. 40-60%   г. 60%-аас дээш
- 5) Эдгээр ЖДБ-ийн зээлийн хүсэлтийн хэд орчим хувь нь бодитойгоор зээл болон олгогддог вэ? .....
- 6) Таны хийж гүйцэтгэдэг ажлын хэд орчим хувийг ЖДБ-үүдэд зээл олгохтой холбоотой ажил эзэлдэг вэ?
а. 20% хүртэл   б. 20-50%   в. 50-70%   г. 70%-аас дээш

Б. Зээлийн бодлого ба харилцагчдад тавигдах шаардлага

- 7) ЖДБ-ийн зээл нь зардал болон эрсдэл ихтэй, хугацаа их зарцуулдаг тул нийт зээлийн багцад бага хувийг эзлэх хэрэгтэй гэсэн бодлогыг танай байгууллага баримталдаг уу?
а. Тийм   б. Үгүй

8) ЖДБ-ийн зээлийн талаар банк/ББСБ-аас ямар бодлого баримталдаг вэ? Эдийн засгийн тодорхой салбар эсвэл зээлийн хэмжээг чухалчилдаг уу?
.....

9) Таны хувьд танай банк/ББСБ-аас олгодог зээлийн бүтээгдэхүүний төрөл нь харилцагчдын хэрэгцээ шаардлагад бүрэн нийцдэг гэж үздэг үү?

а. Нийцдэг   б. Сайжруулах шаардлагатай   в. Мэдэхгүй

10) Хэрэв сайн нийцдэггүй бол ямар төрлийн бүтээгдэхүүн шинээр гаргавал зүгээр гэж та боддог вэ?
.....

11) Харилцагчийн зүгээс банк/ББСБ-ын ямар шаардлагыг голлон хангадаггүй вэ?
.....

12) Танай банк/ББСБ-аас анхлан зээл авч буй харилцагчийн хувьд бизнесийн зээл авахад нийт хэдэн баримт бичиг бүрдүүлэх шаардлагатай вэ?   .....

13) Давтан авах харилцагч нийт хэдэн баримт бичиг бүрдүүлэх хэрэгтэй вэ?   .....

14) ЖДБ болон бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн зээл авахтай холбогдуулан бүрдүүлж өгдөг бичиг баримтийн тоог өөрчлөх хэрэгтэй гэж та боддог уу?

а. Нэмэгдүүлэх нь зөв   б. Цөөрүүлэх хэрэгтэй (Асуулт 16)   в. Өөрчлөх хэрэггүй

15) Хэрэв нэмэгдүүлэх хэрэгтэй бол ямар баримтуудыг цаашид харилцагчдаас шаардах нь зүйтэй вэ? Нэрлэнэ үү.
.....

16) Хэрэв цөөрүүлэх хэрэгтэй бол ямар баримтуудыг цаашид харилцагчдаас шаардахгүй байж болох вэ? Нэрлэнэ үү.
.....

В. Зээлийн эдийн засагчийн үйл ажиллагаа

17) Таны зүгээс зээл хүсэж ирсэн харилцагчтай зээл олгох хүртэлх хугацаанд ойролцоогоор хэдэн удаа уулздаг вэ?

а. 3 хүртэлх удаа   б. 3-5 удаа   в. 5-7 удаа   г. 7-оос дээш удаа

18) Зээл авахад шаардлагатай бичиг баримтуудыг банк/ББСБ-д бүрдүүлж өгөхөд нэг харилцагч ойролцоогоор хэдэн өдөр, эсвэл сар зарцуулдаг вэ?

..... өдөр   эсвэл   ..... сар

19) Таны зүгээс харилцагчаас ирүүлсэн зээлийн хүсэлт болон холбогдох баримтуудын бүрэн бүтэн байдлыг шалгахад хэдэн минут, эсвэл цаг зарцуулдаг вэ?

..... минут   эсвэл   ..... цаг

20) Ирүүлсэн ЖДБ-ийн зээлийн хүсэлтийн хэд орчим хувь нь бичиг баримтын бүрдүүлэлт дутуу байдаг вэ?

а. 20% хүртэл   б. 20-40%   в. 40-70%   г. 70%-аас дээш

- 21) Дутуу бүрдэлтэй байгаа тохиолдолд та ямар арга хэмжээ авдаг вэ?
 а. Утасдана   б. Уулзана   в. Бүрдүүлэхэд тусална   г. Мэдэхгүй
- 22) Дутуу бүрдсэн зээлийн хүсэлтийн хойноос та ойролцоогоор хэдэн удаа утасдаж, эсвэл уулзаж байж бичиг баримтыг бүрэн бүрдүүлдэг вэ?
 а. 3 хүртэлх удаа   б. 3-5 удаа   в. 5-7 удаа   г. 7-оос дээш удаа
- 23) Бизнес эрхлэгчид таны хэлсний дагуу бичиг баримт бүрдүүлэхдээ юун дээр хамгийн их уддаг вэ?
 .....
- 24) Бичиг баримт бүрдүүлэхэд уддаг шалтгаан нь ихэвчлэн ямар хүчин зүйлстэй холбоотой байдаг вэ? Гол гэж үзсэн 2 хариултыг дугуйлна уу.
 а. Ямар баримтууд өгөхөө мэддэггүй
 б. Эзэмших эрхийн гэрчилгээ байхгүй, алдаатай   в. Барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ
 г. Бизнес төлөвлөгөө боловсруулах   д. Төслийн ирээдүйн орлогоо тооцоолох
 е. Санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөх   ё. Улсын бүртгэлтэй холбоотой
 ж. Бусад .....
- 25) Та нэг ЖДБ-ийн зээлийн хүсэлтийн дагуу холбогдох шинжилгээ, судалгааг хийхэд ойролцоогоор хэдэн цаг, эсвэл өдөр зарцуулдаг вэ?
 ..... цаг   эсвэл   ..... өдөр
- 26) Зээлийн хүсэлтийг судлах явцад та юун дээр хамгийн их цаг зарцуулдаг вэ?
 а. Бичиг баримтын бүрдүүлэлт   б. Бизнес төлөвлөгөөний боловсруулалт
 в. Мөнгөн урсгалын тооцоо   г. Зээлийн тооцоолол
 д. Бусад .....
- 27) Зээлийн хүсэлтийг судлахад хамгийн их хүндрэл учруулдаг зүйлс нь юу байдаг вэ?
 а. ЖДБ-ийн бизнес төлөвлөгөө сайн боловсруулаагүй
 б. Мөнгөн урсгал, хөрөнгө оруулалтын тооцоолол хийгдээгүй
 в. Санхүүгийн тайлангууд нь үнэн зөв биш
 г. Бичиг баримтын бүрдүүлэлт дутуу
 д. Бусад .....
- 28) Харилцагчдын хувьд хэрэгцээгүй олон бичиг баримт шаардлаа хэмээн гомдоллодог уу?
 а. Тийм   б. Үгүй   в. Мэдэхгүй
- 29) Зээл хүсэхтэй холбогдон тавигддаг аль шалгуурыг тань ЖДБ болон бизнес эрхлэгчид хангаж чаддаггүй вэ?
 .....
- 30) Таны зүгээс ЖДБ-ийн харилцагчдаа бизнес төлөвлөгөө, мөнгөн урсгал зэргээ боловсруулахад нь аргазүйн зөвлөгөө өгөх, хийхэд нь туслах тохиолдол бий юу?
 а. Тийм   б. Үгүй
- 31) Хэрэв тусалж байсан бол нэг сард ойролцоогоор хэдэн харилцагчид ийм төрлийн тусалцаа үзүүлдэг вэ?

- ..... харилцагч
- 32) Энэ тохиолдолд нэг харилцагчид хэд орчим цаг зарцуулдаг вэ?
..... цаг
- 33) Харилцагчдын хамгийн их ойлгодоггүй, эсвэл хийж чадахгүй байдаг хэсгүүд нь аль нь вэ? Гол гэж үзсэн 2 хариултыг сонгоно уу.
а. Бизнес төлөвлөгөө бичих	б. Мөнгөн урсгалыг тооцох
в. Төслийн үр ашгийг үнэлэх	г. Зээлийн хүсэлтийг бөглөх
д. Төслийн санааг сайн бичих	е. Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө
ё. Барьцаа хөрөнгийн үнэлгээ	ж. Бусад .....
- 34) Таны бодлоор зөвлөх үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагууд дараах зүйлсийн алийг нь харилцагчдад зөвлөж тусалбал та бүхэний ажлыг хамгийн их хөнгөвчлөнө гэж бодож байна вэ? (2-ыг сонгоно уу)
а. Бизнес төлөвлөгөө бичих	б. Мөнгөн урсгалыг тооцох
в. Төслийн үр ашгийг үнэлэх	г. Зээлийн хүсэлтийг бөглөх
д. Төслийн санааг сайн бичих	е. Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөө
ё. Санхүүгийн тайлангаа үнэн зөв гаргах	ж. Бусад .....
- 35) ЖДБ-үүд цаашид хэрхэн өөрчлөгдвөл та бүхэний ажилд илүү дөхөм болох вэ? (Хамгийн гол гэсэн 2 хариултыг дугуйлна уу)
а. Санхүүгийн нэг л тайлантай болох	г. Зээлийн хүсэлтээ зөв бөглөдөг
б. Сайн боловсруулсан бизнес төлөвлөгөөтэй	д. Мөнгөн урсгал, төслийн тооцоог хийж чаддаг
в. Бүрдүүлэх баримтыг бүрэн бүрдүүлдэг	е. Бичиг баримтын зөрчилгүй байх
д. Мөнгөн урсгал, төслийн тооцоог хийж чаддаг	ж. Үнэнч хандлага
ё. Зээлийн мэдээллийн нэгдсэн сайн сантай болох	и. Бусад .....
з. Зээлээ хугацаанд нь төлдөг болох	
- 36) Таны бодлоор барьцаанд тавих үндсэн хөрөнгийн үнэлгээг банкууд хэт доогуур үнэлдэг гэж шүүмжилдэгийг дэмжих үү?
- а. Тийм   б. Үгүй   в. Мэдэхгүй
- 37) Дэмжихгүй бол шалтгаанаа тайлбарлана уу.
.....
- 38) Хууль эрхзүй, дүрэм журам, эсвэл байгууллагын дотоод журам зэргээс таны ажилд хүндрэл учруулдаг заалт бий юу? Байдаг бол тэдгээрийг хэрхэн өөрчилвөл зүйтэй хэмээн та бодож байна вэ?
.....
- 39) Ковид-19 цар тахал нь ЖДҮ-д олгодог зээлд ямар нөлөө үзүүлсэн бэ?
а. Зээл өссөн	б. Зээл буурсан	в. Нөлөө үзүүлээгүй
- 40) Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй бодлогын хүрээнд олгогдох 3 хувийн хүүтэй зээлийг ЖДҮ-дэд хэрхэн олгох нь хамгийн зөв зүйтэй хэмээн та үзэж байна вэ?
.....

Судалгаанд идэвхтэй оролцож, санал бодлоо харамгүй хуваалцсан танд баярлалаа.

Хавсралт 3. Ганцаарчилсан ярилцлагын чиглүүлэх асуултууд

Банк, санхүүгийн байгууллагын нэр: .....

Ярилцагчийн нэр, албан тушаал: .....

Ярилцсан өдөр, цаг: .....

АСУУЛТУУД:

1. ЖДҮ-ийн хөгжлийг та хэрхэн дүгнэж байна вэ? Цаашид хэрхвэл зохилтой вэ?
2. ЖДҮ-ийн зээлийн талаар танай банк/ББСБ ямар бодлого баримталдаг вэ? Өртгийн сүлжээгээр нь санхүүжүүлдэг үү?
3. Таны бодлоор ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаанд Ковид-19 цар тахал хэрхэн нөлөөлж байна вэ?
4. Ковид-19 цар тахал нь танай банк/ББСБ-ын хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагаанд, ялангуяа ЖДҮ-ийн зээл олголтонд ямар нөлөө үзүүлж байна вэ?
5. Монголбанк, Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй репо санхүүжилт, ЖДҮ-ийг дэмжих зээл зэрэг нь ЖДҮ-ийн үйл ажиллагаа, цаашдын хөгжилд сэргэлт авчирч чадах болов уу? Ямар байдлаар зохион байгуулбал үр дүн нь илүү сайжрах боломжтой гэж Та бодож байна вэ?
6. Банкны салбарт хийгдэж буй эрхзүйн шинэчлэлийн хүрээнд системийн нөлөө бүхий банкуудыг тодорхойлдог үзүүлэлтүүдийг илүү нарийвчилсан, энэ талаар та ямар байр суурьтай байна вэ?
7. Банкуудын хувьцаа эзэмшигчдийн төвлөрлийг бууруулах нь зүйтэй юу?
8. Банкуудыг хувьцаат компани болгох өөрчлөлтийг хуульд оруулсан. Энэхүү шийдвэрийн талаар та өөрийн бодлоо хуваалцана уу.
  - a. Банкны салбарт ямар өөрчлөлт гарах вэ? Давуу болон сул талууд нь юу байх бол?
  - b. Хөрөнгийн зах зээлд ямар өөрчлөлт гарах вэ? Давуу болон сул талууд нь юу байх бол?
  - c. Банкны харилцагчид, ялангуяа ЖДҮ-ийн хувьд ямар эерэг болон сөрөг нөлөө үзүүлж болох вэ?

Хавсралт 4. Ганцаарчилсан ярилцлагад оролцогчдын жагсаалт

№	Нэр	Байгууллагын нэр	Албан тушаал
1	Б.Баяртбилэг	Голомт банк	Зээлийн газрын дарга
2	Д.Энхбат	Худалдаа хөгжлийн банк	Жижиг дундын зээл хариуцсан газрын дарга
3	А.Сандагсүрэн	Кредит банк	Үйл ажиллагаа хариуцсан захирал
4	Ариунболор	Хас банк	Байгууллагын банкны газрын дэд захирал
5	Б.Гантулга	Хаан банк	ЖДҮ салбарын захирал
6	Ганзориг	Богд банк	Төв салбарын захирал
7	Ц.Гантулга	Тээвэр хөгжлийн банк	Гүйцэтгэх захирлын орлогч
8	Б.Хуншагай	Netcapital ББСБ	Дэд захирал
9	Г.Цогтгэрэл	Очир Ундраа ББСБ	Захирал
10	Д.Тулга	Инвескор ББСБ	Санхүү удирдлага хариуцсан захирал
11	Т.Батбилэг		Хөрөнгө оруулалтын сангийн захирал